

MERRE TART A PSZICHOANALIZIS ?

Írta: BRACHFELD OLIVÉER

„Szorosan véve, minden profil kettős és az a vonal, amellyel az arcél rajzolódik voltaképpen csak a határ a két különböző aspektus között. Ha az arcél vonalából az idom belseje felé nézünk, zárt formát látunk magunk előtt, amit *belidomnak* nevezhetünk. Ha pedig a vonalból kifelé tekintünk, olyan idomot látunk, amelyet a környező végtelen tér határol el. Ezt *külidomnak* nevezhetjük.“

Ortega y Gassetnek ez a megállapítása (spanyolul: *dintorno* és *contorno*) jut az ember eszébe, ha Edmund Bergler bécsi pszichoanalitikus „tudományos“ tanulmányát olvassa a pszichoanalitikus tudomány mai állásáról. Képzeljünk el egy köridomot, amely három, egyenlőtlen cikkre van osztva. Valaki leírja a három közül legnagyobb körcikket belidomát, és azt hiszi, hogy nemcsak az egész kör belidomát, de egyúttal annak külidomát is leírta. A három közül legnagyobb körcikkek: a freudi „pszichoanalízis“. A két ugyancsak egyenlőtlen maradék körcikkek nagyobbika az adleri „individuálpaszichológia“, kisebbike a jungi „analitikus pszichológia“ vagy — a legújabb névadás szerint: „komplex-pszichológia“. (Hogy Jung miért *komplexe Psychologie*-nek nevezi tanai összeségét, ez meg lehetőséjén rejtélyes.) A három körcikkek teljes köridomot ad és nem kétséges, hogy a jövő ezt a háromrészes kört fogja „lélekelemzési mozgalom“ néven az emberi eszmék történetében elkönyvelni. Bergler azonban sajnos csak a legnagyobb körcikket írja le: a freudi pszichoanalízist és szerénytelenül „a pszichoanalitikus tudomány“ mai állásáról beszél! Ami a freudi iskolán kívül van, az számára nem is látszik létezni... Valóban, Max Webernek igaza volt, amikor már 1910-ben *szektának* nevezte a pszichoanalitikus mozgalmat, és „szekta“ voltaképpen „kivágást“ jelent. A szektarizmusban a másik két nagy pszichoanalitikai iskola sem marad el a „freudisták“ mögött. Voltaképpen *klíkkék* is egyúttal ezek a kisebb-nagyobb „iskolák“, amelyeknek sorában a három már említett „iskola“ (= klíkk; szekta) mellett megtaláljuk a *stekeliánusokat*, a *rankistákat* és a Wilhelm Reich-féle ugyancsak kiadósan szektárius *sex-polistákat*. Vagy husz éve voltak — Amerikában! — kempfisták is: André Tridon amerikai szerző 1920-ban *Psychoanalysis and Behavior* c. könyvét dr. Edward J. Kempfnek, mesterének ajánlotta, és az előljáróbeszédben ki is nyilatkoztatta: „A négy legismertebb pszichoanalitikus: Freud, Jung, Adler és Kempf...“ (Reus katalán kisváros lakóiról is mondogatják, hogy szerintük négy híres város van a világon: Párizs, London, Berlin és... Reus!)

A jövő szellemhistorikusa kétségkívül a pszichoanalízis külidomát fogja inkább szemügyre venni. Használjuk fel tehát az alkalmat, hogy néhány oldalra összesűrítve leírjuk, hogy is fest nézetünk szerint a pszichoanalitikus tudománynak mind kül-, mind pedig belidoma.

1.

„A pszichoanalízis orvosi eljárás, amely az idegesség bizonyos formáinak — a neurózisoknak — lélektani technikával törő gyógyítását tűzi ki feladatául“, írta valaha Freud. Sajnos, azonban ez az eredetileg szerény, de nem kevésbé forradalmi célkitűzés hamarosan jóval szélesebbé vált. Maguk a kezdeti teóriák az emberiség egész történetének magyarázó kísérletévé bővültek, amelyet sokan a „másik“ történelmi materializmus mellé helyeztek; ezzel párhuzamosan Freud is — most már szerénytelenül — az *egész emberiséget* tekintette paciensének! (Vajjon a fehér ember vizsgálatából és kezeléséből leszűrt tapasztalatait hogyan alkalmazná maláji bennszülöttek vagy indiai buddhisták „gyógyítására“?) Így a freudi pszichoanalízisen is beteljesedett minden tudományos irány sorsa: egy kezdeti, igen termékeny kiindulópontból megépülő érdekes elméletet szerzője, de még inkább a pápábnál is pápább tanítványok — pszichoanalízis esetében pláne teljes joggal beszélhetünk „hivőkről“ — valóságos *türeltékelt eszmévé* (überwertige Idee, idée surestimée) túlozzák el. Egyidőben, mintha Freud maga is belátta volna, hogy kissé elvetette a sulykot és akkor úgy definiálta a pszichoanalízist, miszerint az „ideiglenes tudomány“, amelynek jogosultsága csak addig tart, amíg még nem születik egy új, a mainál jóval tökéletesebb — fiziológia! Ezzel azonban korántsem redukálta tudománya értékét illető igényeit, hanem legfeljebb szerényebbnek igyekezett azokat feltüntetni — a karzat felé!

A freudizmusnak sokféle értelmezését olvashattuk a legutóbbi évtizedek irodalmában. A buenosairesi *Revista de Filosofía* egyik szerzője szerint korunk három legnagyobb szelleme Einstein, Bergson és Freud; mások Kopernikusz és Darwin mellett emlegetik, ismét mások meg Marx-szal helyezik egy vonalra a „pszichoanalízis“ megteremtőjét. *Buddeberg* szerint (Jahrbuch für Soziologie, III., „Soziologie des europäischen Denkens“) az európai embert három nagy „sérelem“ érte („*Kränkung*“); Kopernikus kimutatta, hogy nem a Föld a világ középpontja, Darwin, hogy az ember is csak állat, és a pszichoanalízis, hogy a tudat, a büszke tudat jelentőségben jóval az *öntudatlan*, az *Umbewusstes* alatt áll. (Buddeberg mindjárt hozzá is teszi, hogy az ezután következő negyedik „sérelem“ vagy „csorba“ a *szociológia*: az egyén uralmának letűnése a társadalom, a kollektivitás uralmának feltűnésével...)

Vannak, akik az „öntudatlan“ „felfedezésében“ látják Freud legnagyobb és legforradalmibb érdemét. Valójában sem a szó, sem a fogalom nem új, és ha Ranschburg, Bleuler és mások mai írásait olvassa az ember erről a kérdéstről, Bergler öntudatlan-felfogása szinte gyerekesen kell, hogy hasson. Már inkább fején találják a szöveget azok, akik az elfojtott szexualitás „felszabadítóját“ ünneplik Freudban, és nem kétséges, hogy ezen a téren a nagy bécsi lélekbuvárnak forradalmi érdemei vannak. De Freudot maliciózusan „viktoriánus gondolkodónak“ bélyegezni nem méltányos dolog. A magyar *Ligeti Pál* nagyon is vitatható „hullámmélete“ kapcsán arra az ugyancsak tetszetős megállapításra jutott, hogy Freud a lélektanban körülbelül olyan „festészeti“ jelenség, mint az impresszionizmus a képzőművészetben; ezzel szemben Adler egy új építészeti, konstruktív kor hajnalodását jelenti. Freud a Szabadság és az Anarchia, Adler azonban már a Rend képviselője. Ligeti írásban sohasem fogalmazta meg ilyen sommásan a különbséget; tudtommal csupán egy, a budapesti „individuálpszichológusok“ előtt tartott előadásában ment el idáig, s persze, „adlerista ezt hallgatja örömmel!“ (főleg ha a saját

„társadalmi egyenlet“-e a kispolgárság körébe utalja, amelynek a Rend — minden). Thomas Mann Freudot talán némileg túl is becsülő ítéletét nem idézem e helyen; inkább a karrikaturisztikus nézetek illenek ebbe a jegyzetbe, amelyeket az olvasó kevésbé ismer. Hadd említsem meg hát Charles *Maylan* müncheni „árja“ pszichoanalitikus nézetét, aki szerint Freud valóságos „Hannibál-komplexumból“ — gondoljunk csak arra, hogy Hamilcar a házioltár előtt esketi a rómaiak elleni féktelen bosszura a kis Hannibált! — kifolyólag alkotta volna meg elméletét, hogy ezzel a nem-zsidókon bosszút álljon antiszmitizmusukért! Rudolf *Allers* arra utal, hogy a talmud egyes részletei és a freudi álomfejtés közt óriási a hasonlóság: „Megöntöztem az olajfa gyökereit“, mondja p. o. az álmot látott ember, és az álomfejtő rögvést rávágja: „Anyáddal háltál!“ „Két szemem kilépett üregéből és megcsókolta egymást!“ — „Hugoddal háltál!“ Csak a múlt időt kell volitív igealakba tenni: „...akartál, vágytál hálni!“ és megkapjuk a freudi pszichoanalízist, mondja *Allers* (*Über Psychoanalyse* c., nyomtatásban is megjelent 1923-as előadásában). Orvosi körök a testi szimptomák lelki genézisének és lelki terápiájának nagy felfedezőjét látják Freudban; v. ö. az Oswald Schwarz által 1925-ben, tíz specialistával egyetemben kiadott gyűjteményes kötetét (*Psycho-Genese und Psychotherapie körperlicher Symptome*). Nem téved az sem, aki szerint a lélekelemzés freudi módszere tulajdonképpen az irodalomból ered — gondoljunk Dosztojevski minden finomságot kiveséző, pompás jellemlemezéseire! — és ma már oda is tér vissza: a pszichoanalitikus írásművek így pusztán esztétikai érdekekkel bírnának!

Mindezekben a nézetekben rejlik valami részgazság. A freudi pszichoanalízis valóban igen komplikált jelenség, amelynek rendkívül sokrétű a hatása. Kár, hogy magáról a freudi iskoláról minden kritika úgy folyt le, mint beolajozott testről a víz, és hogy sem Freud, sem tanítványai soha nem is akartak — vagy tudtak? — leszállni elméletük elefántcsonttoronyából a piacérrre, hogy a nagy nyilvánosság előtt bocsátkozzanak vitába, hadd lássuk, megállják-e az ellenérvek pergőtüzében is a sarat. Szektarizmusuk sajnos ezt megakadályozta. A másik két főirány ezt a hibát még túlzottabb alakban mutatja: a szektarizmus a két szakadár irány hívei között még hevesebben dúl talán, mint a freudisták között!

De lássuk, hogy látja a freudizmus mai állását az, aki a mozgalmat belülről nézi: Edmund Bergler. Dolgozata két egyenlőtlen részből áll: az elsőben kifejti, miben áll Freud legnagyobb orvosi érdeme, és ezt példák-
kal igyekszik igazolni; közben pedig láthatatlan ellenfelekkel viaskodik, akik Freudot még ma is „pánszexualizmussal“ vádolják, ma sem akarják elismerni, hogy öntudatlan *van* stb. A második részben pedig arra utal, hogy a pszichoanalízist milyen hasznosan lehet történelmi, biográfiai, stb. szempontból alkalmazni, a bűnöző és a gyermek lelkiéletének vizsgálatában is nagy szerepet játszik a psza. Itt azonban kizárólag ortodoxan freudista szerzők egyes cikkeit és tanulmányait idézi, méghozzá főleg olyan írásműveket, amelyeket a nem-ortodox olvasó okvetlen szektáriusnak kell, hogy tartson! Sokkal jobb szolgálatot tenne a freudi pszichoanalízisnek az, aki teszem azt kimutatná annak az irodalomra gyakorolt hatását, és felsorolná azokat a regényeket, amelyek *Freud* nélkül nem születtek volna meg, vagy nem *úgy* születtek volna meg, ahogy megszülettek. Vizsgálni lehetne a freudi ortodox pszichoanalízis és az André Breton-féle szürrealizmus viszonyát („A szürrealizmus próklamálja az álmot“, stb.; az „automatikus írás“ és a freudi u. n. „szabadasszociációs“ módszer rokonsága, és így tovább). *Muschg* svájci profesz-

szor tanulmányai alapján („Freud mint szépirodalmi és stilisztika“, „Psza. és irodalomtörténet“) ki lehetne mutatni mennyire megfinomította a pszichoanalízis az irodalombúvár szenzibilitását; Leo Spitzer stilusanalízise kapcsán szólni lehetne arról, hogy a pszichoanalízis finomság-érzéke és előszeretete a kis, s így a tudat kontrollja alól könnyebben elszabaduló dolgocskák iránt még a nyelvészetet is megtermékenyítette, sőt — last but not least — Hermann Pongs bonni egyetemi tanár „politikai apakomplexum-elméletét is idézni lehetne! („die Urzelle des Staates, der Vatergeist“, stb.) Tagadhatatlan, hogy Freud hatása óriási volt, megtermékenyítő erejét ma talán alig-alig látjuk tárgyilagosan, mert vagy túlbecsüljük vagy kelletlenül alacsonyabbra értékeljük, aminek persze a távlathiány az oka. Nehéz fába vágja majd a fejszéjét, aki egyszer a freudi gondolatok és eredmények sikerét és orvosi és irodalmi fortuneját igyekszik majd feldolgozni!

Kétségtelen, hogy az ember képe másképpen áll most előttünk, mint Freud előtt; de ez az emberkép-változás nem egyesegyedül Freud vagy egyesegyedül az orvosi tudomány, a lélektan és a társadalomtudomány érdeme. Maguk a tények, a külső események sokkal nagyobb erővel formálták át az emberről alkotott felfogásunkat, mint az elméletek. Ezt jó lenne nem szem elől tévesztetni!

A pszichoanalízis határait is illenék már pontosan megvonni: a *Die Krise der Psychoanalyse* címen ilyen célzattal vagy tiz-tizenkét esztendője megindult munka, sajnos, befejezetlen maradt. Ezt a problémát a *Süddeutsche Monatshefte*-nek Hitler hatalomrajutása után a psza. ellen, a budapesti *Emberismeret* folyóiratnak *A psza. ellen és mellett* című kiadott különszámai sem vitték sokkal előbbre a tisztázás útján. Mennyiben beszélhetünk — Ferenczi Sándorral — „bioanalízisről“, vagyis milyen mértékben vihetjük át az ember vizsgálatából nyert psza.-i ismereteinket teszem azt az állatvilágra is (pl. mennyiben „anális szexuálkarakterű“ a — takaros, tiszta méhecske!)? Ez is még eléggé tisztázatlan kérdés. *Hic problemae sunt!* — és ezeknek a megoldásra váró problémáknak száma igen nagy még...

II.

„Diák, valaha Adler, valaha Jung is élt!“ — kiálthatnók oda az egyoldalú Berglernek aki — ismétlem — igen rossz szolgálatot tesz cikkével magának a pszichoanalízisnek. Hogyan? Ez lenne tehát az egész, olyan reményteljesen indult freudista „mozgalom“ egész eredménye? Huszonöt esztendővel ezelőtt maga Freud irt ugyanebbe a folyóiratba *Das Interesse an der Psychoanalyse* címen cikket, és azóta a psza. csupán ennyit tudott felmutatni? Bergler véleményem szerint valóságos szegénységi bizonyítványt állít ki a psza. „tudománynak“, amely pedig nyilván

bibliája. Rossz szolgálatot tesz valamely tudományos rendszernek az, aki túl szélesre szabja határait; de épp olyan kétes szolgálat, ezeket a határokat túlszűkre vonni! Még ma is azt kell hallanunk — régen elcsépeelt, túlnépszerű érv a psza. kezdeti éveinek fegyvertárából! — hogy az *öntudatlan* olyan, mint a jéghegy láthatatlan része, azért, mert nem látszik ki a vízből még nem mondhatjuk, hogy — nem létezik! Vagy: „Ha felvetjük a kérdést vajjon milyen lelki instanciák alkotják a neurotikus szimptomát akkor a következő eredményre jutunk: A tudatos én a teljes személyiségnek csupán kicsiny és relative jelentéktelen területét teszi ki. Ennek az öntudatnak a fontosabb öntudatlan instanciák kész ered-

ményeket szállítanak. A személyiség tudatos része — hogy hasonlatot alkalmazzunk — egy összetett, sokfelé elágazó vállalat portása csupán. Igaz, hogy olyan portás, aki „ugy tesz, mintha ő volna a vezérigazgató...” Ez bizony ostoba beszéd, ha mégolyan „bécsies” is! Ha még csak a régi képpel traktálna bennünket a szerző: a tudatos — az épület homlokzata, amelyből bizony meg nem állapíthatjuk, vajjon mi folyik a falak mögött, az elfüggönyözött ablakú szobákban... De ez a portás-vezérigazgató hasonlat egyenesen elképeszt, még hozzá a *Scientia* hasábjain!

Bergler általában tulságosan is a könnyű végén fogja meg a problémát. Megállapítja, hogy a psza. orvosi orientációja az egész freudi tan kijegecesedési pontja; „de ezen tulmenőleg, a pszichoanalitikus lélektan az igazi emberismeret alapköve, és a tudattalan instanciák, valamint a védekező mechanizmusok dinamikus hatásának kimutatásával a világkép-finom változását idézte elő (Freud)”. Sajnos, a psza. még sok mindenrel adósunk maradt. Kezelési sikerek vagy balsikerek nem elegendő érvek valamely elmélet ellen vagy mellett. A psza. szerint a szadista gyilkos, a sarki mézszáros és a pompáskezű sebészstanár, de még a fodrász is bizonyos hasonló elfojtások alapján jutott el a maga foglalkozásához. Amíg azonban azt meg nem tudjuk, hogy a hasonló Ödipusz-komplexumból mikor, hogyan és honnan vezethető le ez a sokféle pályaválasztás, nem sokat értünk a négy különböző foglalkozású, különböző társadalmi állású egyénről általában! Szó sincs róla: nem tartom magamat tulzó racionalistának, és az affektivitás hatalmas szerepét mindig is ki szoktam emelni; de a *tudat* mégiscsak a végső és döntő instancia, amelynek az „öntudatlan”-hoz való viszonyát Freudék igazán nem is tisztázták. „Das Unbewusste ist das Nichtgewusste!” — szokta mondogatni Adler, aki szerint sem a tudat, sem az öntudatlan nem olyan fontosságú, mint — a kettő eredőjeként fellépő tett, cselekedet és viselkedés! Tudat és tudattalan vagy „öntudatlan” (Várkonyi Hildebrand szava) viszonya: ez azért is fontos probléma, mert egyáltalán nem látom bizonyítottnak azt, hogy az *Ubw.* (= unbewusst) rendszer nemcsak amorális, hanem egyuttal *időtlen* is, mint ahogy azt Freud állítja.

Lássuk most a bergleri psza.- szemlélet világánál korunk hőisének, a *neurotikus embernek* alakját. A neurozisz az öntudatlan betegsége szerinte vagyis valaminek a betegsége, ami az emberben „időtlen”. Egy régebbi cikkemben ügykeztem rámutatni arra, hogy — éppen ellenkezőleg — milyen fontos összefüggések állanak fenn a neurozisz és az *Idő* között! Berglerék freudista epigonizmusa így látja a neurozisz keletkezését: bizonyos infantilis vágyak elfojtódnak a gyermeknél. Ezek az öntudatlan vágyak konfliktusba kerülnek a lelkiismeret éppannyira tudatra-képtelen (*bewusstseininunfähig*) tilalmaival. A neurotikus szimptoma mármost semmi egyéb, mint ennek a két „öntudatlan instanciának a kompromisszuma”. A felnőt ember énje „a neurotikus tünetet, mint idegen testet elveszi”. „A psza. ennek következtében azt állítja, hogy ami az emberben *infantilis*... éppen az segít hozzá bennünket leginkább a *cselekvések* vagy a *cselekvések elmaradásának megértéséhez az átlagembernél*.”

Helyben vagyunk. A neurotikus: a gyermekes, infantilis ember. Mert, mint a szerző megjegyzi: „A neurotikusok sohasem olyan idősek, mint amilyen életkort születési bizonyítványukban olvasunk; lelkiileg mindnyájan megállottak az 1-3 éves korban.” A psza. eddig is vallotta, hogy minden lelki betegség regresszió vagy primitivitás, és hogy a psza. feladata éppen az, hogy a pszichikumot az ilyen primitivitásból kioldja, ki vezesse. De azt állítani, hogy lelkileg mindnyájan 1-3 évesek volnánk

— mert hiszen korunkban mindnyájan többé-kevésbé neurotikusak vagyunk! — mégis kissé túlzottan merész állítás, amit senki sem igazol! Akinek volt dolga súlyos neurótikusokkal, jól tudja, hogy milyen infantilizmusokban szenved az ilyen beteg. De ezeket a gyerekeségi tüneteket — az egy és hároméves gyermek lelki jelenségeivel semmiképpen sem lehet azonosítani, mert hiszen a gyermek és a felnőtt testi énjé és tudatos énjé is egészen mások. Legalábbis valószínűtlen dolog tehát, hogy ilyen körülmények között éppen csak az állítólag „időtlen“ *öntudatlan* maradna meg változatlanul az 1-3 éves fokon...

Itt szökik leginkább szemünkbe a freudi psza. eredendő bűne: a teljes társadalmi színvakság, amelynek következtében az egész zseniális bécsi rendszer merő absztrakció csupán. Ha a sivatag lakója, aki életében alig lát halat, és a tengerparti halász hallal álmodik, okvetlenül bizonyos, hogy mindkettőjük öntudatlanában az a bizonyos hal a him nemiszerv jelképe, mint ahogy a „pszichoanalitikusok“ állítják? S az ókeresztény álmában csakugy, mikor tudjuk, hogy az ókeresztény számára vallási képzetek is fűződtek az ichtüs-höz? Ha nem vesszük figyelembe a környező világot és időpontot, amelyben az egyén él, hanem mindössze az európai „kultúrember“, a XX. század elejének polgári lelkivilága alapján óhajtjuk megérteni az ember lelkét könnyen kellemetlen tévedésekbe eshetünk. Németh László megírta a *Tanu* egyik számában, mennyire meglepte, amikor egy japán lelkibeteg tüneteinek leírása egyezett a hasonló bajban szenvedő fehérember klinikai kórképével. Ez igen könnyen lehetséges eset, de nem bizonyos, hogy *minden* esetben azonosak a tünetek! A magam részéről inkább Schilderrel tartok, aki annakidején első bécsi nyilvános psza.-i előadásaiban szokta mondogatni, hogy p. o. a mai nemi rendellenesek hiába hivatkoznak a „görög szerelemre“; a görög kultúra és társadalom szerkezete olyannyira különböző lehetett a miénktől, hogy nem is ismerjük igazán, és még kevésbé hivatkozhatunk rá! De tegyük fel: az emberi agy, az emberi „lélek“ berendezettsége olyan, hogy ugyanaz a tünet felmerülhetett benne háromezer esztendeje, és felmerülhet benne ma. A környezet, a társadalom, a műveltség, minden olyannyira különböző, hogy az el nem szigetelhető tünet értékelése, kihatása, következményei okvetlenül különbözőek! Persze mindezt hiába magyaráznók a freudianusoknak, és így szorítkozzunk annak megállapítására, hogy a psza. szociológiai vakságban szenved (v. ö. Kolnai Aurél, Duprat, MacDougall és a Reich-iskola idevágó tanulmányait a psza. és a szociológia viszonyáról!).

Mindent a libidóból és a destrudóból levezetni (*destrudo* = ezt a terminust Edwardo Weiss proponálta Freudnak, aki elfogadta. Párhuzamos fogalom a *libido*-val. Ahogy a libidónak az Eros, úgy a destrudónak a Thanatos, a halál, a halálösztön felel meg Freud eredeti terminológiájában), mindent az élet- és halálösztönökből levezetni, de mindig csupán az *egyén* lelkiéletén át nézve a dolgokat, egyoldalú és szektárius álláspont! A tömegek pszichoanalízise, a politikai „vélemény“-alkotás lélekelemzése, ezek azok a témák, amelyeknek megoldása ma legégetőbb. De ezeknek a problémáknak a nyitját nem a freudi, ortodox pszichoanalitikusok fogják felfedezni. Tegyük fel, Freudnak igaza van és az egyénben nem is két nagy ösztön, hanem két nagy ösztönsoport tusakodik egymással furcsa keveredésben: a *Sexualtriebgemisch* és az *Aggressionstriebgemisch*. De hogy ez a két „ösztönkeverék“ nem módosul aszerint, hogy milyen társadalomban élünk, ezt igazán nehéz állítani és még nehezebb elhinni!

III.

Freud előtt nem létezett más, csak elvont pszichológia. Mindent felaprózni, mindent részekre bontani, eljutván a legapróbb részekig: ez a lélektani atomizmus uralkodott azokban a „pszichológiai“ laboratóriumokban, amelyek valójában — a *fiziológiai* laboratórium elnevezésre szolgáltak rá! Az összelátást, az ember totális fogalmát nagyrészt — ha nem is kizárólag — a Freud által iniciált mozgalomnak köszönhetjük. Freud szakított elsőnek azzal a pszichiátriával is, amely megelégedett azzal, hogy mindenre cédulát, etikettet tűzzön, s akkor elégedetten dörzsölje a kezét, mintha feladata már véget is ért volna (Pierre Janet; általában a „polgári“ lélektan). Ahogy a lélektannak, sajnos, a közgazdaságtan kedvéért bucsut mondott, jeles magyarszármazású francia Georges Politzer megállapította: Freud volt az uttörője annak a konkrét lélektannak, amely a lelki életet a maga drámaiságában fogja meg. Eddig soha meg nem látott, dantei mélységeket járt meg Freud az ember lelkében. Ha előtte a lélektan amolyan leíró hulladéktudomány volt, mint a földrajz, mely lapos térképeken szeretné „szemléltetni“ a föld sokrétű valóságát, Freud a lélek első tudatos geológusa volt.

„Volt“, irom; de hiszen Freud még él, és 82 éves fővel, halálos betegen, éppen bucsut mondani készül szeretett Bécsének, még szeretetesebb Ischljének, hogy Amerikába költözzék a „Harmadik Birodalom“ elől. A mult idő nem véletlen elírás. Néhány éve argentinai szerző könyvet írt a psza.-ról és elparentálta benne Freudot. *Fuit*: ezt kell ma már a halódó, idejétmúlt orthodox pszichoanalízis fölé írni és Freud túlélte önmagát. Mintha ezt ő maga is érezné. Utolsó írásai — tiz éve minden esztendőben megajándékoz bennünket egy-egy „utolsónak“ vélt írásművel! — arról szól, vajjon Mózes zsidó volt-e? Arra a következtetésre jut, hogy — nem volt zsidó! (Ha az ember arra gondol, hogy Valera nem ír, Hitler nem német, Szálasi nem magyar akkor szinte plauzibilisnek tűnik Freud hipotézise, amelyről különben már évtizedekkel ezelőtt sokat vitáztak a tudósok!)

Termékeny élet áll a nyolcvankétesztendős Freud mögött, és a pszichoanalízis is úgy húzódik vissza, éppen Bergler írásában is, mint a termékeny magvakat hátrahagyó tavaszi ár, miután elöntötte a földeket. S így már lassan-lassan hozzákezdhetünk ahhoz, hogy felmérjük jelentőségét, megírjuk a történetét. Ennek a történetnek van egy teljesen reporteri, festői, „vicces“ oldala is; ide tartoznak az olyan „elszólások“, mint azé a jeles, ma már elhunyt magyar pszichoanalitikusé, aki (ha jól emlékszem) a nürnbergi psza.-i kongresszust ezekkel a szavakkal nyitotta meg: „Uraim, egyesítsük homoszexuális libidónkat szegregált mesterünk Freud Zsigmond alakjában, hogy ezzel is megkönnyítsük a magunkra vállalt nehéz feladatot...“ stb. Van egy szellemtörténeti oldala: vajjon milyen eszmeáramlathoz kell kapcsolnunk a freudi pszia.-t? Prinzhorn néhány évvel halála előtt igyekezett is megfelelni erre a kérdésre, de megoldása nem kielégítő. Freudot joggal lehet Darwinhoz kapcsolni, de az ilyen „kapcsolás“ a fejlődélmélet szekeréhez nagyon is egyoldalú. Börne legalább annyira szellemi elődei közé kell, hogy számítson. Tudjuk, hogy Freud ifjúkorában sokat olvasta Börnét, és talán rábukkant ő is arra a kis szellemes „bemondásra“, amelyre magam is ráakadtam: „Die Kunst in drei Tagen ein Originalschriftsteller zu werden“ ez a címe a kis aperszúnek. Veleje: vessük egyszer papírra mindazt, ami „átmegy a fejünkön“ három nap alatt, vagyis — freudi szóval

— szabad asszociációnkat, és menten eredeti írókká leszünk! Freud ezzel a módszerrel lett eredeti lélekanalitikussá!

Nagy feladat hárul majd arra, aki egyszer meg akarja írni a psza. *fortune littéraire*-jét, sikerét a kortársak körében. Orvosirók, mint Duhamel, „zseniális örült“-nek nevezték Freudot és André Gidet negyed-órakig rázta a nevetés, amikor az első párizsi psza.-szeanszokról távozott. (Sokolnicka, első párizsi lengyel psza.-nő alakját Madame Sofroniska néven a *Faux-Monnayeurs* c. regényébe is átvitte!) Mások „faji kérdést akartak a pszichoanalízisből csinálni, vagy — mint Michaelis — magát a freudi módszert huzzák rá Freudra, mint a vizespedőt. Ismét mások a „szellem“ nevében tiltakoztak túlzó materializmusa ellen, s nem vették észre, hogy Freud legnagyobb hibája talán az, hogy túlzó — racionalista! (Ő, aki éppen olyan nyomatékkal hívta fel figyelmünket a lelki élet érzelmi összetevőire!) De mindeddig elfelejtették alkalmazni Freud stílusára (amelyről Walter Muschg zürichi egyetemi tanár írt tanulmányt, hiszen Freud írónak is nagy volt és nem hiába kapta meg a legnagyobb német irodalmi díjat, Frankfurt város Goethe díját, amelyet Hitler visszavett tőle!) azt a finom, bonckéses stílusanalizáló módszert, amelyet nélküle Leo Spitzer, a kiváló német filológus sohasem fejlesztett volna olyan hajszálpontosra. (Egyszer, szórakozásból, megpróbáltam ezt az alkalmazást. Az a gyanúm, hogy Freud voltaképpen ügyészek, vádlónak született. Ami *manifest*, ami nyilvánvaló, az *eo ipse* gyanus előtte. Minden homlokzat csak arra való, hogy valamit elrejtessen előlünk. Végtelenül gyanakvó ember lehetett Freud, aki stílusában előszeretettel használja a jogi szóhasználatból vett kifejezéseket.)

Tárgyválasztásában is utmutatónk lehet Freud. Az álmat valaha az istenek hírnökének vélték; egy túlzottan racionalista kor pedig csupán *quantité négligeable*-nak tekintette. Freud kimutatta, hogy az igazság valahol a középuton van. Nem áll-e ez korunk annyi más problémájára is?

RÉDEI JÓZSEF: MAGYAR TRAGÉDIA SZAZ ÉV ELŐTT.
(Századunk, Budapest, 1938.)

Lovassy Lászlót, aki a százévelőtti magyar országgyűlési ifjuság vezére s a reformkorszak egyik legnagyobb reménysége volt az osztrák önkényuralom igen hamar elintézte. Alig huszonkét éves, amikor „felségárulás“ büntette miatt tíz évre elítéli. Mire a felháborodott magyar közvélemény kiharcolja az amnesztiát, Lovassy közel négyévi spielbergi rabság után megőrül. Soha nem tér többé-öntudatra. A történelemből örökre eltűnt.

Rédei József könyve tudományos megbízhatósága mellett nagyszabású történelmi riportázs. Megismerjük az ifjak perének meglepő részleteit és figuráit, a metternichi korszak rendőrkém levegőjét, az ausztriai államgépezet egész sereg intim vonatkozását. A könyv lényege azonban a spielbergi kazamaták embertelen világa. Silvio Pellico híres börtöne elevenedik meg a mindenható Monarchia minden irányból összehordott rabjaival. Körülöttük kialakul a múlt század harmincas éveinek forrongó Európája: a párizsi forradalom nyomán kirobbanó magyar, olasz, lengyel szabadságmozgalom s a végét járó Szent Szövetség makacs harca az ellenállhatatlanul feltörő nemzeti és népi erők ellen.

A könyv a magyar történelem egyik legmélyebb értelmű fejezete.

A BÖLCSŐ ÉS A KÖRNYÉKE

Képek egy székely falu mai életéből

Írta: TAMÁSI ÁRON

Sighisoaránál új világ kezdődik.

Sok falusi cipekedik az odorheui vonat felé, amelyben csobogni hezd a székely beszéd. Vidáman és színesen csobog, mintha nem a bajlátott föld kezdődne, hanem a vadvirágos paradicsom. A szavak ízét és zamát csak nyalintom, hogy az étvágyam otthonra épen megmaradjon.

Másfél óra múlva hosszan fűtyül a vonat. Legényesen kezdi, aztán egyre öregszik a fűtty, majd végelgyengülésben meghal. Így jelzi, hogy vége van itt, ebben a székely anyavárosban, a vonatos világnak. A sinek megszakadnak s fel a Hargitáig vagy a Nyikó-völgyén Praidig már csak szekerek zörögnek vagy gyalogosok bandukolnak, 50-60 kilométeres távolságra. Egy kicsit keserű dolog ez. Keserű, hogy ennyire elhanyagoltak minket már a boldog időkben. De bizonyára csak figyelemből tették: azért, hogy ártatlanok maradjunk.

Muló dolog azonban a keserűség, mert ahogy kiszállok a vonatból, már csak a szívemben táncol valami és a szemem keresgél. Meg is látom mingyárt a szekeret, amelyet előmbe küldtek a faluból. Egy szürke és egy pej a szekér rudja mellett herseggeti a szénát. De nemsokára már úgy zörgetik a hamuszürke felhők alatt a szekeret, mintha lakodalomba mennénk. Vállamra kanyarítom a pokrócot, a kalapot a szemembe rántom s mintha csak ezt várták volna a mogorva felhők is, egyszerre kibomlanak és hullani kezd belőlük a hó.

Mire elérjük a falut, már úgy ülök a szekéren, mint egy hóember. Az emberek mégis tudják, hogy kinek a szeme csillog ki a havas kalap alól. S itt már lépésben döcög a szekér, végig a falun, bent a völgyben, ahol a Nyikó mellett kanyarog az út, hosszan a hosszú falun. Aztán felbukkan a ház, amelyben születtem. Ahogy meglátom zsindeyes havas tetejét, különös izgalom fog el. Fáj bennem az öröm és nem tudom, hogy leszökjem-e a szekérről, vagy rajta maradjak.

A kapu nyitva van és rossz állapotban csüng a kerítés mellett. Mégse bánom most a kaput, mert édesanyámat pillantom meg. Ott áll a ház bójárata előtt. Kisebb, mint valaha. Talán azért, hogy emiatt is jobban lehessen szeretni. Szép csizma van a lábán és fekete ruhát öltött, mintha vasárnap volna. Kicsi fehér zsebkenődöt tart a kezében, amely mintha ölelésre indulna, amikor meglát. Aztán mégis visszaengedi és úgy néz, mintha királyt hozott volna a szekér.

Amogy havason átölelem és hallom, hogy sir.

*

Este a puha lámpafény alatt, mind együtt vagyunk: édesanyám és a kilencvenéves Sári nanyó, az öcsém és három leánytestvérem, s az ő gyermekeik valami kilencen. Két leányka a főszereplő: Ilonka és Magdó. Ilonka az öcsémé, Magdó a hugomé. Mind a kettő három esztendő. Ilonka barna és a szeme humcut. Az anyja kedvesen biztatja illedelemre:

— Eredj hamar és csókolj kezet Áron bácsinak! — mondja.

— Gyere hamar! — mondom én is, mire csakugyan megindul a leányka, ügyesen parolát csap a tenyerembe, aztán megfordítja a kezemet és rácuppant egy csókot. Hamar az ölembe kapom és barátkozom én is, hiszen sohasem láttuk még az életben egymást.

— Tán nem ismeresz? — kérdem.

— Hogyne volna úgy, mikor maga Áron bácsi! — feleli a gyermek.

— S hát még mit tudsz rólam?

— Azt, hogy nekem pogácsát hozott.

— S kit szeretsz a legjobban?

— Magát! — mondja gondolkozás nélkül.

Felemelem a mutató ujjamat és enyhén megmozgatom:

— Vigyázz, mert megmondom anyádnak és apádnak, hogy engem szeretsz a legjobban.

Ilonka hányiveti mozdulatot tesz és így szól:

— En nem bánom, ha meg is mondja, mert apám s anyám ugyis tudják, hogy őket is a legjobban szeretem.

Jobban megnézem ezt a háromesztendős leánykát, akiben minden benne van már, ami a világban szükséges: okosság, önzés és diplomácia. Gondolom, egy másik próbát is teszek véle: felemelem a kanapéra és az ablakon keresztül megmutatom neki a holdat.

— Hát az mi? — kérdem.

— Hát a nap! — mondja.

— S azt te honnét tudod?

— Azt mindenki tudja.

— S hát a holdat ismered-e? — puhatolom tőle.

— Óh, mit kérdez! — néz rám oktató szemekkel Ilonka: — hiszen ez a nap a hold, mert éjjel úgy nevezik.

Azzal leugrik a padról, odaszalad az anyjához és azt mondja neki halkán:

— Édesanyám, Áron bácsi mindenit kitudakolt!

Ilonka után a Magdó mutatóványa következik. Eppen olyan, mint kicsi korában a hugom: arany haja van és süt a két nagy szeme, mint a kifényesített dió. Őt is kézcsoókra buzdítja az anyja, de a gyermek elfogódottan vonakodik. Ilonka csak nézi a dolgot, de aztán rászól a háromesztendős rokonra és barátnőre:

— Lódulj, Magdó!

A parancs használ, mert Magdó is odajön hozzám és megtisztel egy parolával.

— Vigasztaljad Áron bácsit! — biztatja tovább az anyja.

Hamarjában nem tudom, hogy miért kéne vigasztani engem, de aztán kioktatnak és azt mondják, hogy hajtsam a tenyerembe a fejemet és tegyek úgy, mintha nagyon busulnék valamiért. Ugy teszek, ahogy mondják. S akkor Magdó átöleli a nyakamat és édes mennyei hangon vagy mint egy lágyszavú galamb, így szól:

— Édes kicsidóm...

Melegen nevetnek mindnyájan rajta, majd beáll a csend. Ugy ülünk a régi fészekben, mint ismét összebujt madarak. Megtelik ki nem mondott szavainkkal a szoba, amely olyan most, mint egy óriási hangszer vagy mint egy ősforrás, amelynek vizén keresztül tündérek énekelnek.

Ezt érzem éppen, amikor öcsém arra biztatja Ilonkát és Magdót, hogy énekeljenek valamit. A leánykák kuncognak, majd egymásra néznek s végül összefognak. De az ének nem akar menni sehogy.

— Üljetek a bölcsőbe s úgy! — mondja nekik az öcsém.

A két leányka beléül a bölcsőbe, amelyben én is feküdtem valaha. Itt újból egymásra néznek, hogy egyszerre mozdíthassák a bölcsőt. El is indítják sikeresen a rengetést s ahogy ritmusban reng a bölcső, ők is megtalálják az ének-ösvényt s a sárgalábú gólyáról dalolnak.

Ahogy megilletődve hallgatom őket, egyszerre az jut eszembe, hogy

majd titkon én is beléülök a bölcsőbe, hátha magam is jobban tudok úgy dalolni a nagy magyar családnak.

*

Másnap egy öreg gazda látogatott meg, kinek a felesége bábaasszony a faluban. Nagy illendőséggel az egészségem után kérdezősködik és hálát ad az Istennek, hogy hazajöttem.

— Tán nincs valami baj, Anti bácsi? — kérdem.

— Baj nincs — mondja.

Később mégis elhúzza a zsebéből egy könyvet, ideadja nekem és így szól:

— Ezt a feleségemnek küldték, mivelhogy bábaasszony a feleségem. S van ott benne valami rejtély, ott valahol hától, s azt mondja a könyv, hogy aki jól kitalálja azt a rejtélyt, annak egy hőmérőt adnak tiszta ingyen. Nekünk pedig jó volna az a hőmérő, mivelhogy a feleségem bábaasszony.

Ahogy kinyitom a könyvet, odahajlik ő is, majd rámutat egy keresztretjtvényre.

— Hát ez már meg van fejtve! — mondom.

— Akkor a másik — helyesbbiti Anti bácsi.

S csakugyan: a következő oldalon ott van egy másik keresztretjtvény, amelynek a kockái üresek még. Átfutom hamar s hát látom, hogy valami népszerű orvosi füzet ez s ahhoz mérve a keresztretjtvény is orvosi ismereteket kíván. Megvakarom a fejemet, mert a helyzet az, hogy csődbe kerültem, hiszen még civil keresztretjtvényt sem fejtettem soha, hát még ilyen szaktudományit!

— Ezt inkább orvos tudná — mondom Anti bácsinak.

— Orvos ugy-e — szól ő vissza s mind a ketten érezzük, hogy jobb lett volna, ha az orvosi pályát választottam volna. De Anti bácsi belátja hamar a szorultságot s nem erőlteti a dolgot. Pedig a hőmérőt már nagyon megszerette, mert bucsuzkodás után szomorúan jegyzi meg:

— Akkor a hőmérőnek jót adott az Isten!

Ahogy elmegy és én magamra maradok, egy pennát pillantok meg, ami ott hever az asztalon. Egyszerre forró gondolat villan meg a fejemben, felemelem a pennát és szinte felkiáltok az üres szobában:

— Íme, itt a hőmérő, a lázas és vajudó faluban!

Egy hét múlva ott állok az országuton, a falusi szövetkezet előtt. Korán van még, csak most keltek fel a hegyek és az emberek. A mezőkön paradicsomi színek ragyognak s olyan a levegő is, mintha erdei forrásokból özönlött volna elé.

Az autóbuszt várom, amely Praid és Odorheiu között jár. A szövetkezet ajtaja nyitva van és várja a pénzt. Néha jön egy-egy gyermek és gyufát vásárol vagy egy pakli dohányt az apjának a napi munka mellé. Egy magos, öregedő férfi is jön errefelé az uton. Lassan lépked, jobbra-balra jól megnézi az udvarokat, a házakat s a munkára készülődést. Nagy vigyázattal hozza magával a tekintélyt, amely nem a pénzen alapszik immár, hanem a multon és némileg azon, hogy a politikában véleményét szerkesztett magának.

Egy déci pálinkát rendel és éhomra megissza. Megtörli a bajuszát, egy kissé kiveti a hasát is, aztán szemlélődve tekint körül. Látszik rajta, hogy szívesen ejtene szót a politikáról, ha volna kivel. Ott volnék én, az igaz, de én nem vagyok politikát beszélő fajta. Ígyhát csak annyit kérdez:

— A taxit várja-e?

— Azt.

Utána ismét nem szól. Tartja a tekintélyt, mert a nagyobb gazdák közül való, a felső rétegből.

— Maguknak még megjárja, van miből élni — mondom neki.

Kínosan nevet, de mielőtt válaszolna valamit, egy fiatalabb ember érkezik oda, amolyan harmincötös, ki háborúnak csak a legvégét kóstolta meg.

— Gyere, gyere! — kiáltja az öreg. — Ne sétálj, mint egy páva.

— Hát mért ne sétáljak? — kérdi a másik. — Nem kerül pénzbe.

— Nem, likadjon meg a fületek.

— Hát maga mért haragszik?

— Én azért, mert igazatok lett — feleli az öreg.

A fiatalabb férfiú sejti már, hogy miről van szó. A szegénység szabadságával nevet, miközben csillognak a szemei.

— Hát emlékszel-e — kesereg az öreg. — Emlékszel-e, hogy amikor hazajöttetek a fogságból, akkor örökösen csak azt hirdették, hogy: egyenlőség, mindenütt csak egyenlőség. Hát most bételt a szavatok, mert mind egyenlők lettünk, csak hogy nem felfelé, hanem lefelé!

— Ez már így van — szól a fiatal és kacag.

— Nem felfelé, hanem lefelé! — mondja megegyeszer a nagygazda, s az ujjai ökölbe szorúlnak. Ugy zug és morajlik benne a keserűség, hogy ahhoz kéve andalító muzsikának hallatszik a zaj, amellyel megérkezik a szövetkezet elé a praidi autóbusz.

*

Napszállta idején ott andalgok az országúton, a falu felett. Mindent eláraszt a kibomló tavasz: patakja csörgedezik az ut két oldalán, fűje zsendül, rügyei fakadnak, madarai cikáznak, levegője pezsdit, szellője csiklint.

Még azt a két bozontos lovacsikát is báránynak látom, amelyik szekeret döcögtet szembe velem.

— Jó napot, Mihály bácsi! — köszönök rá a gazdára, aki a szekéren ülve egyformán lógatja a fejét és a lábát. Az öreg megállítja a lovakat, rámnéz és időbe telik, amíg megismer. De akkor örömeiben és a kevés italtól, ami valahogy mégis kijutott neki, olyant rikót, mint a tavaszi rigó.

— Hol járt? — kérdem.

— Hát a városban, benn Odorheiu.

— Fát vitt?

— Azt, mocskot. Mert annyit kaptam érte, mintha mocskot vittem volna.

Leveszi rossz fekete kalapját s olyan most ritkás és csapzott hajával, mintha hosszú táncot hagyott volna abba, amit keserűségében lejtett. Azt beszéli, hogy idézést kapott a bíróságra s hogy ne menjen egészen üresen, egyjárást bevitt egy szekerecske fát is. Annyi pénzt kapott a fáért, amiből egy véka búzát s egy véka törökbúzát tudott venni, de a bíróságon viszont annyi büntetést kapott, hogy abból tizenkét véka búzát tudott volna venni.

— S mért büntették meg? — kérdem.

— Egy csaptató miatt — mondja.

Amit ő csaptatónak nevez, az karomvastagságú husáng, amivel lecsaptatják a megrakott szekeret, hogy ne hulljon el a fa.

— Ugy történt — beszéli Mihály bácsi, hogy a minap elmentem az erdőbe egy kicsi tüzelő fáért. Meg is raktam valahogy száraz ágakkal a

szekeret s aztán levágtam a csaptatónak valót. Igende az erdő-detektív kimeszelte a levágást s feljelentett az erdészeti hivatalban.

— Hát nem a magáéból vágta a csaptatót?

— De onnét! — feleli az öreg. — Nem az volt a hiba, hanem az, hogy engedély nélkül vágtam. Azért lett ilyen kicsi a büntetés, mert a magaméból vágtam.

Ugy oktat az érvényben levő erdei tudományban, mint egy gyermeket. Elmondja, hogy minden likra törvény van most, de legkivált az erdőre, mert abból él most a nép egyedül. Buzát és törökbuzát a háznak, zabot a lónak és a majorságnak, petróleumot a lámpának és dohányt a pipásnak csak abból lehet venni, mert egyéb kereset nincsen. Viszont kérvényt kell írni és béterjeszteni, ha fát akar levágni az ember, de a kérvény pénzbe kerül, mert románul kell megírni és időbe is kerül.

— Elég szigorú világ van — mondom.

— A szegény ember számára még annál is szigorúbb — feleli.

Aztán kezét fog, s mint egy töredelmes gyónás után, lehajtott fejjel visszaül a szekérére.

Amint utánaézek, látom, hogy a kalapját verdesi a szekér oldalához. Bizonyára vagy a port veri ki belőle, vagy pedig újból a véleményét jelzi erről a világról. Nemcsak a maga véleményét, hanem a jó gazdákét is, akik vele együtt a második réteget képviselik ebben a faluban.

*

Mulik az idő s egy pénteki napon, kora délután, szomoruan harangoznak. Egy asszony halt meg, aki az ölében tartott volt engemet, amikor a pap ezelőtt negyven esztendővel reámöntötte a keresztvizet. Természetes tehát, hogy este elmegyek a virrasztóba, végső tisztességet adni neki, keresztfiuj kegyelettel.

Az uccafelöli szobában van felravalozva az öregasszony. Feketébe oltóztatva úgy fekszik, mintha szigorú királynő lett volna, amíg élt. A szoba tömötten teli van emberekkel, akik virrasztó énekeket zengenek. Jórészt asszonyok, padokon ülnek, hosszan és kétoldalt a ravatal mellett. Döbbenetesek ezek a feketekendős arcok, így zordan és mereven, a sárga lámpafényben.

Az uccafelöli szobában van felravalozva az öregasszony. Feketébe oltóztatva úgy fekszik, mintha szigorú királynő lett volna, amíg élt. A szoba tömötten teli van emberekkel, akik virrasztó énekeket zengenek. Jórészt asszonyok, padokon ülnek, hosszan és kétoldalt a ravatal mellett. Döbbenetesek ezek a feketekendős arcok, így zordan és mereven, a sárga lámpafényben.

En is ott ülök valami tíz percig a keresztanyám lábainál. Elmondok egy rövid imádságot és az idő többi részét gondolkozásban töltöm. Ugy érzem, hogy az idegeimre lassankint fekete zuzmora rakódik rá. Aztán, a fekete terüvel, kimegyek az udvarra, hogy a szellőben és a csillagok alatt az Isten arca után tekintsek.

Férfiak gyűlnek mellém. F fiatalok és öregek. Egy kis oldalszobából ereszkednek ki és nagy üveget köröznek maguk mögött. Pálinka van a nagy üvegben. Reám is elköszönik a torozó italt. Csendes nyugalmat kívánok jó keresztanyámnak és kortyintok az üvegből.

Mellettem egy idősebb férfiú áll. Az ingén és a harisnyáján látszik, hogy szénégető ember. Megvicsorgatja a fogát, majd ökölbeszorított nagy kezével döngeti valósággal a fejét. Feketén és szörnyű darabosan ömlik belőle a szó. A cudar világot szidja, amelyben már úgy is megdög-

lik a szegényember, ha mindennap reggeltől estig dolgozik. Nem lehet pénzt keresni! Nem lehet élni! Nincs becsülete már a munkának. Csak a pénznek van becsülete és annak, akinek pénze van, ha gazember is az a valakii!

— Hol égeti a szenet? — kérdem.

Az öreg csak a fogát vicsoritja és az öklét rázza. Egész teste vonaglik a felháborodásban s úgy tajtékzik az agya, hogy nem is tud felelni a kérdésekre. Egy másik ember magyarázza meg, hogy vannak, akik erdőt vesznek, a törvény korlátozásai miatt nagyon drágán. Az erdőt levágják, vagy levágtatják, a fát felhasogatják, kiégetik szénnek s ezt a szenet ott a helyszínen eladják szekeres embereknek. Az ilyen szekeres emberek pedig messze vidékekre hordják, hogy valamiképpen el tudhas-sák adni.

Efféle szekeres az öreg is, kinek olyan borzasztó és keserves két ökle van.

Sokszor már nem is kap készpénzt a szénért, hanem hitelbe lerakja. Ha ezt nem akarja megtenni, akkor úgy vesztegeti el a szenet, hogy a keresetből nem tud hazahozni semmit. Nagy a verseny is, mert a jó szénfogyasztó helyeket tanult kereskedők szállották meg, akik tömege-sen és olcsón vásárolják össze a szenet s a falusi szénhordót, aki két lovát és magát egészen Mediasig kinozza, valósággal legázolják.

S mialatt ezt beszél nekem az ember, özvegyen maradt keresztapám elborulva tántorog ki a halottas házból. Nem részeg pedig, hiszen inni sem tudott nagy fájdalomában. Senkihez nem szól az öreg, hanem az istállóba megy egyenesen. Utána eredünk, hogy vigyázzunk reá. Amikor megtaláljuk, már a lóva nyakába borulva zokog, mint egy öreg oroszlán. Mind ott álunk az istálló ajtajában és megesve nézzük a gyászoló fér-fit.

Csak a szénhordó öreg székel áll az udvar közepén.

Ó a harmadik réteg a faluban.

A csillagok remegnek felette.

*

A temetés után néhány nappal, esti időben, eljön hozzám a nagybá-tyám és azt találja ki, hogy menjünk el és igyunk meg egy kicsi bort. Tudom jól, mennyire félős dolog, ha a székel ember egy kicsi bort akar meginni, de a kedvét mégsem akarom rontani az öregnek.

— Menjünk hát sebesen! — mondom neki.

Rokoni szeretettel baktatunk a sötétben.

— S hol isszuk meg? — kérdem feleutján.

— A szövetkezetben — feleli, — mert egyebütt nem árulnak italt.

Hát ez is furcsa dolog, gondolom magamban, hiszen ennekelőtte négy-öt korcsma volt a faluban s mindegyik meg tudott valahogy élni. Most csak egy van s az is ott, ahol a cipőfűzőt és a lámpabelet, a kala-pácsot és a légyfogót árulják.

Ilyen lealázó sorsra jutott a bor.

Node nem baj, majd megisszuk ott is azt a kicsi bort valahogy. Ked-ves ember a boltos, kerit nekünk egy alkalmatosságot hozzá. S mende-géliünk is hiba nélkül a sötétben, de a nagybátyám a szövetkezet előtt hirtelen megtorpan és így szól:

— Hát ez bé van zárva!

Tényleg bé van zárva.

Az öreg nem akarja hagyni magát, hanem békerül a kapun a ház-ba, hátha valahogy meg tudná keríteni a boltost.

— Végleg baj van — mondja, amikor visszajön.
 Szótlanul állunk, mint egy sivatagban.
 — Milyen nap van ma? — kérdem.
 — Szombat.
 — S hány óra van?
 Ugy kilenc.
 Sehol nem jár egy ember. Sehol nem kél egy hang.
 A fáradt és árva faluban egyformán alszik ember és bor.

A TÁRSADALOMTUDOMÁNY ALAPFOGALMAI

Irta: HORT DEZSŐ

„...a general diffusion of social intelligence“. Ch. A. Ellwood

Az angol nyelvű mottó, mely *Charles A. Ellwood*, amerikai társadalomtudós egyik könyvéből való, szabad fordításban és logikus szabotossággal azt az óhajt jelenti, mely mind egyetemesebbé és mind nagyobb erejűvé válik a szerencsés, mert mindig újra ujló „Uj Világ“-ban: *Több és egyre több társadalomtudományi műveltséget!*

Ellwood e könyve: *Social Problems — A Sociology*: *Szociális Problémák — Egy Szociológia*, már címében is program, az amerikai új szellemiség programja, mely a társadalom újjáalakulását a társadalom tényleges megismerése alapján kíséri meg s amely az Unió számtalan szociológiai tanszékén hirdeti, ennek megfelelően, a társadalomtudományi műveltség elsősorú fontosságát és a közvélemény teljes helyeslése mellett írhatja le ezt a mondatot: „Minden joggal megállapíthatjuk, hogy nincs fontosabb tennivaló mai világunkban, mint a tudományos szociológusé.“

Hol van ettől a valóban új, ifju és ifjító szellemtől a mi öreg s a jelek szerint sajnós, egyre jobban meg is csontosodó Európánk?

Pedig — bármily hihetetlennek lássék is első pillanatra — a tudatos gondolkodás társadalomtudományi elemekkel kezdődik.

Költők és gondolkodók már akkor is nagy és fokozódó figyelemmel fordulnak az emberi együttélés: a „társadalom“ jelenségei felé, amikor még semmit vagy alig valamit tudnak a testi világ: a „természet“ dolgairól és változásairól. Plato például még azt hiszi, hogy a föld a gömbalakú mindenség középpontjában áll s hogy a világlélek az eszmék s a tettek között foglal helyet; Aristoteles természetismerete sem magasabb jellegű. A platói állam- és törvénytan, az aristotelesi etika és politika viszont már olyan felismeréseket tartalmaz, amelyeket voltaképp máig sem haladott meg a gondolkodás. 1628-ig, mikor William Harwey felfedezte, nem ismerte még az ember az állati szervezet vérkeringését s a föld napköri keringéséről szóló kopernikuszi tétel 1616-tól a XVIII. század közepéig indexen állt. Mig az emberi psziché alapelemeiről, az ember társadalmi elhelyezkedéséről és szociális céljairól már a fiatal Egyház is olyan művet fogadott elismert igazságai közé, mint Szent Ágoston Istenállama.

Ma épp fordított a viszony. A mai természettudomány beláthatatlan méretű. Módszeres biztosságának hatalmát mi sem bizonyítja jobban mint az a tény, hogy pontosan ismeri az anyagi világ 92 eleme

közül azt az egyetlen klór-csoportbélit is, mely a mai napig még sem a földön sem az égi testeken nem volt, még szinképileg sem, felfedezhető; melynek helye az elemsorban azonban üresen áll s amelynek színe, fajsúlya és vegyületei már ismeretesek.

S a társadalomtudomány?...

Valóban — nem a dolog, hanem az emberek, ösztön- és lélekviláguk, valamint intézményeik különb ismertetére van ma égetően, halálisan szükség, mint Ellwood követeli. Társadalomtudományra, több és egyre több s egyre elterjedtebb: a nemzetet alkotó kulturaközösség minden egyeséhez eljutó társadalomtudományi műveltségre! Mert vagy sikerül, amint egy másik amerikai szociológus, a néhány év előtt elhunyt rendkívül mélyrelátó és nagyszerű kifejező erejű Thorstein Veblen hangsúlyozza, társadalomtudomány segítségével a természettudomány s az általa irányított technika magaslatára emelni társadalmi viszonyainkat, jog-politikai és tisztán-kulturális intézményeinket is, vagy elpusztul kulturánk.

A „diagnózis“ tehát készen áll. S ahol a gyógyítani akarás fejlett tapintóérzékével felfedték a baj nemét, hatalmas iramban folyik a gyógyítási mód, a „terápia“ fejlesztése is.

Persze ennek az új amerikai szociológiának alig van multja, nincsenek lélekzetfűllasztó ismeretelméleti problémái és nincsenek aggodalmái, hogy például a *Historical Sociology*, ami a mi Történelembölcseletünknek felel meg körülbelül, könnyen határviillongásba kerülhet a *Dynamic Sociology*-val, mely a mi módszeresebb gondolkodásunk szerint a társas jelenségvilág benső erőktől hajtott, dinamikus fejlődésének törvényszerűségeit rendszerezi. Az angolszász vagy épp amerikai *Political Sociology* nem sokat bölcselekszik az állam és jog metafizikájáról, hanem rögtön, in medias res, az államszervezet s a kormányzó és rendfenntartó tevékenység problémáira fordítja tekintetét. S amíg egy tipikusan német szociológus köteteket írna össze a gazdálkodás „lényegéről“ s az ökonómusok egymásközti vitáiról, az angolszász-amerikai rögtön az ember és ember közti viszonyra nyitja szemét, a társas életfolyamat ökonómikus kifejeződését kutatja, vagy épp vebleni szatirával és biztossággal tapint rá a modern bajok egyik legsúlyosabbikára: a *Business* és az *Industry*: a csak-pénzszerző és a technikus vagy alkotó jellemalkat gyökeres szembenállására...

Igazán van ugyan *Hans Freyernek*, a lipcsei egyetem szociológiai tanárának, hogy Európa társadalomtudományi kísérletein szükségképp érződnek az európai várromok (amik Amerikában tudvalevően hiányoznak); hogy az európai gondolkodásnak meg vannak a maga történelmi problémái és hogy minden igazi tudomány — a részletező munka előtt — ismeretelméleti alapjainak öntudatára törekszik. De viszont a modern szociológia nem merülhet ki a *Kritik der reinen Vernunft* legújabb változatában, hanem meg kell találnia valahogy a középutat, mely ismeretelméleti öntudattal épül a ténypillantás adottságain.

Ez a kísérlet is arra törekszik. A középutra. Ezért ad bevezetőben rövid ismeretelméleti alapvetést. Ezért foglalja össze az általános részben két „kategóriális kérdés“ alapján a problémákat. S ezért igyekszik részletező fejezetekben a fő problémák: a cselekvési típusok, a csoportkeretek, a kulturális eredmények s a társadalomfejlődési tendenciák részleges taglalására. A társadalomtudományi gondolkodás rövid története — különös figyelemmel a jelen aktiv-szociológiai irányzatának kialakulására — függeléknek van szánva.

I.

1. Kant hangsúlyozza ismeretelméletében, hogy a természet tárgyait már meglehetősen nagy mértékben kell ismernünk, ha fel akarjuk kutatni azokat a szabályokat, melyek szerint a róluk való tudomány: a természettudomány létrejő... Nos, mi már a szociális jelenségvilág „tárgyait“ is ismerjük annyira, hogy megkísérelhessük azoknak a szabályoknak a felkutatását, melyek szerint a róluk való tudomány: a társadalomtudomány létrejő. S épp az elegendő mennyiségű tapasztalat figyelmeztet rá nyomtatékkal, hogy a társas jelenségvilág s így a róla szóló tudomány is lényegileg más jellegű, mint a testek világa s a természettudomány.

Mert amíg a természettudomány „törvényei“: jelenségmagyarázatai testi formákat és testekben végbemenő vagy testekkel összefüggő változásokat jelölnek — „szubstanciákat, koexistenciákat“ tehát, melyekben a történések „kauzális“ egymásutánban mennek végbe; amíg így ennek megfelelően „természet“ alatt erők összeműködését értjük, melyek nyugalmi formája az anyag, — a „társadalom“ nem több és nem kevesebb mint egyes emberek többé-kevésbé tudatos magatartásának közössége* tekintet nélkül arra, hogy ezek az egyesek fizikai értelemben: a térben is együtt vannak-e vagy csupán szociológiai értelemben: magatartásuk közösségében. A társadalomtudomány „törvényei“: jelenségmagyarázatai sem lehetnek, ennek megfelelően, mások mint típusfogalmak, melyek egyfelől azokat a csoportkereteket rendszerezik, melyekben e közös magatartás végbemegy s az alkotó szolidaritás létrehozza a maga szociális eredményeit, másrészt pedig leírják e közös magatartások történelmi alakulásának törvényszerűségeit.

2. Ez a jelenségvilág két főcsoportra oszlik.

Vannak testek, melyek bizonyos külső formákban jelentkeznek s bizonyos változásokkal állnak szoros kapcsolatban — tárgyak például, melyek támasz nélkül a földre hullanak, levelek és virágok, melyek sarjadnak és elhervadnak, „égi testek“, melyek ember számára elképzelhetetlen méretekben keringenek a világűrben. S így tovább. Ez a testi világ — az emberi testet a maga organikus változásaival is ide számítva — a „természet“.

És vannak emberek, akik cselekszenek s a cselekvés értelme szerint egyre tudatosabban cselekszenek: a természet tényeit megismerni, az anyagot s a benne vagy körülötte végbemenő változásokat, a maguk végeláthatatlan sokféleségében, variálni és modulálni: az adott-ságban a lehető megvalósítani törekednek. Emberek például, akik magvakat bíznak a föld érlelő erejére, learatják a beért gabonát, lisztet őrölnek és kenyeret sütnek; emberek, akik az erdő fáit vágják és fából deszkát, deszkából butort, vasérből vasat s a vasból acélt és gépeket gyártanak, betegeket gyógyítanak és olykor kőből, szinből hangból, gondolatból mesterműveket is alkotnak — emberek, mindig és kizárólag

* Max Weber meghatározása szerint: „gemeinsames Verhalten Einzelner“. A nagy német szociológus ez alapvető elvének megfelelően hangsúlyozták az angolszászok is a maguk művészi egyszerűségével, hogy „társadalom“ mindenkor közös célokért való összeműködést jelent: „to work for together for common ends“ (F. Giddings), „interaction between the minds of men“ (Ch. H. Ellwood) stb. Ugyanez az értelme G. L. Duprat klasszikus tömörségű formulájának, mely szerint a szociális élet alapjelensége „une solidarité des psychismes individuels qui interviennent après elle de la finalité objective et subjective“.

emberek, akik a természet anyagait és erőit s lassanként magukat is, az éppen nem bölcs homo sapiens, alakítják, célok szerint formálják.

A valóság valójában testek és cselekvések szövevénye — testeké, melyek „saját természeti törvényeik szerint“ igazodnak és cselekvéseiké, melyeket emberek helyesnek vagy célravezetőnek vélt irányban és többnyire kisebb-nagyobb csoportokba egyesülten hajtanak végre.

„Társadalom“ így nem több és nem kevesebb, mint valaminő cél elérésére egyesült emberek, amikor s amennyiben összeműködnek, vagyis egy közös célt, mely közös gondolkodási és cselekvési módot követel és nevel, megvalósítani törekcsenek — még tudattalan vagy már tudatosan, önkéntes „szabad“ akarattal vagy még csak kényszernek engedve. Hogy ez a cél a családi együttélés-e (minden morális társadalmi alakulat eredete és ideális formája) vagy az ellenségén aratott győzelem, szükségleti tárgyak előállítására vagy egy bizonyos érvényes rend fenntartása, hírek közlése vagy egy színjáték előadása, nem változtat a lényegen.

Ha „sztatikus“ formájában tekintjük is a társadalmat, vagyis úgy mint egymás mellé és fölé rendezett társas csoportok rendszerét, akkor sem egyéb, mint állandó, minden pillanatban ujló folyása emberi cselekvéseknek és magatartásoknak; aminthogy „dinamikus“ értelemben se jelent mást a társadalom, mint e társas csoportok működésének és összefüggésének — szinte orgánikus összeműködésének alakulását és fejlődését. „Társadalom“ és csoportokat alkotó célirányos cselekvés szinonim, egyjelentésű fogalmak.

3. A „társas alakulat“ ilykép mindenkor emberi magatartások mák állandóságát jelenti: állandó ismétlődést bizonyos egyirányú, hasonló jellegű, mert egy célirányba igazodó cselekvéseknek — azt a bizonyossággal határos valószínűséget, hogy emberek adott viszonyok között valamiképp viselkedtek, viselkednek vagy viselkedni fognak (*Max Weber*) — hogy például piacukat fegyveres támadás ellen védő fallal vették körül (európai középkori városok), hogy fegyverrel gyakorlatoznak s ha sor kerül rá, harcolnak is (katonai alakulatok), egy hitzónoklatot áhítatos hangulatban hallgatnak (vallásos gyülekezetek), rendzavarók ellen ha kell, erőszakkal is fellépnek (rendőrség) stb. Mi volna „a montecarlói játékkaszinó“ az ott tartózkodó s a kaszinói szabályok szerint viselkedő emberek nélkül? ..

Egy tanya például, ahol egy földműves család lakik, műveli földjét, rendben tartja az istállót és termékeinek feleslegét a piacra készíti elő, ily kis társadalom és számtalan hasonló társas egység népesíti be a hegyeket és síkságokat, tart ébren szokásokat, nevel embertípusokat és egyesül községekké és járásokká. Ily kis társadalmak a városi vagy ipari munka műhelyei és gyártelepei, ahol munkások, szerszámok és gépek segítségével a nyersanyagot (többnyire a föld felszínének vagy mélyének termékeit) ipari terméké alakítják. Egy üzlet, ahol a kereskedő és árusító személyzete árut ad el a vevőknek; egy közhivatal, ahol tisztviselők aktákat intéznek és magánfelekkel érintkeznek; egy fegyveres felszerelésével kaszárnyájában elszállásolt katonai alakulat, mely a riadó jelére pár perc alatt akcióképesen áll; egy éjjeli mulató, ahol pincérek, artisták, táncosnők és alkohol várja a mulatni vágyót; egy minisztertanács, ahol az állam legfőbb hatósága, a „kormány“, közügyekről dönt, egy szerelmes pár, egy pertárgyalás, egy karambol körül ólálkodó utcai csoportosulás — mindannyi példája a társas csoportnak, a társadalmi élet alapsejtjének.

Etikai szempontból kívánatos persze a társas csoportok, az emberi

együttlétek e rendkívüli változatosságu formái közt annak a közös akaratnak vagy célnak értelme és értéke szerint különböztetni, mely az a *Tönnies Ferdinándé*, aki *Gemeinschaft* és *Gesellschaft*, vagyis a benső, egyeseket összetartja. Egy ily ma már klasszikussá lett különböztetés lelki együvértartozáson alapuló közület s a külső, többnyire csak materiális célok elérésére irányuló együttműködés között tesz különbséget.

A szociológia mint a társas jelenségek általánosan összefoglaló tudománya ezzel szemben megelégszik egyszerűen a közös cél kritériumával, mely egyirányu magatartást követel és egyező cselekvő-tipust nevel. Ugy, hogy a szociológus általánosító szempontjából teljesen mellékes, vajjon a társadalmasult egyeseket „lényegi“, benső kapcsolat vagy csupán valamely külsőleges, anyagiás cél tartja-e össze. A szociológiai rendező elv számára elegendő az egyirányu összeműködés — a „das bloss Miteinanderwirken und — walten in der gleichen Richtung und gleichem Sinne“ (Tönnies), tekintet nélkül arra, hogy a cél s a kötelek, melyek összetart, etikusan emelkedett-e vagy csupán köznap értelemben célszerű: hasznalhajtó. Sőt Tönnies mélypillantásu, etikus pártosszal telített különböztetésével szemben újabb, hűvösebb tárgyilagosságu szociológusok egyenesen azt hangsúlyozzák, hogy minden társas csoportban vannak közületi-etikus és pusztán külső, anyagiás célokra irányuló motívumok.

4. Az ilymódon társadalmosult, vagyis közös cél megvalósítására egyesült emberek alkotják a maguk (mindenkor történelmi jellegű) kulturáját: ők alakítják át a nyers anyagot materiális javakká, melyek emberi szükségletek kielégítésére szolgálnak; ők tesznek egymásnak személyes szolgálatokat, vagyis végeznek oly munkateljesítményeket, melyek eredménye nem, vagy legalább is nem főképp az átalakított anyagban jelentkezik; ők pillantják meg a testi-világ (a „természet“) s a célok szerint igazodó cselekvés-világ (a „társadalom“) törvényszerűségeit, vagyis ők formulázzák a természet- és társadalomtudomány „törvényeit“; ők állítják fel, épp a mindenkori megismerések alapján, a helyesnek vélt magatartás szabályait; ők alkotnak társas alakultokat vagy csoportokat, amidőn bizonyos körülmények között bizonyos magatartást tanusítanak: a „templomban“ például másképp viselkednek mint a „börzén“ vagy a „hatóság“ előtt, mások a véleményeik, szokásaik és előítéleteik arisztokrata, mint proletár „millióben“; bennük alakulnak bizonyos jellemvonások, melyek a legkülönbözőbb szövevényű jellemek formájában jelentkeznek s ők emelnek bizonyos „végső feleleteket“, melyek „az egésznek értelmet adnak“, a legfőbb: „világ-nézeti“ igazságok nivójára.

5. E reál-szociológiai felfogás (melyet Leopold von Wiese *Allgemeine Sociologie* című művében „eine durchaus verbale, unsubstantivische Auffassung“-nak nevez) a társas jelenségvilág alapvető tényét a többé-kevésbé tudatosan célirányos emberi magatartásban pillantja meg, amely az egyeseket kisebb-nagyobb csoportba egyesíti s így a legkülönbözőbb csoportkeretekbe tartozó emberek kollektív munkájával létrehozza a mindenkor történelmi jellegű és nagy egészében fejlődő anyagi és szellemi kulturát.

Két kategoriális (Kanti értelemben kategoriális) kérdés képesít e szociális jelenségvilág eszmei rendezésére:

A.) Melyek az egyirányu és egycélú, vagyis társas összeműködés alapformái, csoportkeretei és eredményei?

B.) Mely cél felé halad a történelmi alakulás folyamán a társas összeműködések összefogó egysége: az emberi társadalom?

Az első kérdés segítségével a „társadalom“ formai rendszerezése, vagyis a „sztatikus“ szociológia válik lehetővé; míg a másodikkal a társadalom történelmi alakulásnak, fejlődésének vizsgálata: a „dinamikus“ nézőpontú szociológia.

6. Sztatikus nézőpontról — mintegy pillanatfelvételen — tehát a társadalom többé-kevésbé tudatosan célirányos tevékenységek szövevénye. A sztatikus jellegű szociológia első tennivalója így e cselekvéskomplexum rendszerezése, vagyis annak vizsgálata, melyek a társas cselekvések és magatartások főformái, alaptípusai.

A „társadalom“ e beláthatatlan változatosságú és történelmileg is fejlődő cselekvés- és magatartásszövevényében a társadalmi munka három alapformája különböztethető meg. Ha a szociális fejlődés kezdetein nincsenek is a három alapformának külön hordozói, mert a közület egésze termel, tart rendet és végzi a „szent“ szolgálatot; ha később a rabszolgás és feudális osztálytársadalmakban a mindenkor uralkodó osztály előjogát is teszi a fegyver és a betű, e történelmi jellegű egyszerűsülések és elfajulások mit sem változtatnak azon az egyetemes törvényszerűségeken, hogy a társadalmasult egyesek;

vagy anyagi javakat és személyes szolgálatokat hoznak létre és osztanak el egymás között;

vagy egy bizonyos érvényes „jog“-rendet tartanak fenn;

vagy pedig az igaznak tartott vélelmek s a helyesnek tartott cselekvésszabályok közlésére és fejlesztésére törekcszenek

vagyis a „társadalom“ mindenkor és minden körülmények között hármias alaptípusú javakat termelő-elosztó, rendet tartó és igazságot közlő s teremtő munka; az a biztos *chance* (Max Weber találó szavával élve), hogy emberek, ha együttélnek, termelő-elosztó, rendfenntartó és (szűkebb értelemben) kulturális tevékenységet fejtenek ki, mert csak e három munkaforma többé-kevésbé fejlett organikus egysége, harmóniája, biztosítja társas életük nyugodt folyását és fejlődését.

7. A társadalmi munka e három alaptípusának felelnek meg a társas élet fő csoport-keretei a termelő-elosztó vagy gazdasági jellegű egyesülések: a tanya, a műhely, az üzlet, a közlekedési egységek s e csoportkeretek modern formái: a mezőgazdasági üzem, a gyár, a nagykereskedés, az ügyvédi iroda s az orvosi rendelő, a vasuti, hajós és légi-uti társaságok;

a rendfenntartó vagy állami szervezetek: törvénytalkotó, közigazgatási, törvényt-alkalmazó és — végrehajtó vagy karhatalmi szervek; a pártélet szervezetei;

szűkebb értelemben vett kulturális intézmények: iskolák, egyházak, lap- és könyvkiadó vállalatok, színházak, irodalmi és művészeti társaságok, rádió társaságok stb.

Mind e társas csoportok s a bennök végbemenő társadalmi munkaformák alapfeltétele persze a család s a család örök csoportkeretében folyó és folyton ujló magatartások, cselekvések, viszonylatok. „A család — írja *Ellwood* a *Social Problems*-ben — nem más egyesülési formák teremtménye, ellenkezőleg: a család teszi lehetővé ezek létezését. Mert nem csupán fizikai értelemben hozza létre az új egyéneket, hanem az élet legfontosabb viszonylataira és értékeléseire is neveli őket“. A gyermek, amíg iskolába kerül, a családban él: itt kap enni, itt ismeri meg az életvitel elemi szabályait, itt nyeri az első és döntő benyomásokat — ugyszólván egycsoportú társas lény. A felnőtt egyéniségének formálásában ugyan a legkülönbözőbb célu és hatású társas csoportok vesznek részt: „felnőtté“ társas értelemben azzal válik az

egyén, hogy valaminő foglalkozást vállal, vagyis tevékeny tagja lesz egy termelő-elosztó, rendfenntartó vagy kulturális társascsoportnak (mely számára a munkacsoport par excellence), barátkozik, szerelmeskedik és ellenségeskedik, templomba és szórakozóhelyekre jár, sokszor résztvesz a „politikai életben“ is mint párttag (sőt már akkor is, mikor ujságját olvassa s így valaminő „szellemi“ befolyás alá kerül) — de minden fő és mellékes munkája, hajlama és hangulata: egész egyénisége a család tevékeny földjéből sarjadzik.

Amint a „család“ csoportja s a családi köteléken belől folyó családi élet — a „the home in the true sense“, mint Ellwood hangsúlyozza — minden társas csoport és minden társadalmi munkaforma alapfeltétele, úgy vannak társas csoportok és bennök lejátszódó magatartások, cselekvések és viszonylatok, melyek kizáróan a munkánkívüli szórakozásra és üdülésre szolgálnak.

Meg kell jegyezni persze itt, hogy a szórakozás és üdülés intézményei és alkalmai — a hegyi menedékháztól a luxusszanatóriumig, a „könnyű fajsúlyú“ operettszínháztól az éjjeli mulatóig — csupán az üdülők és szórakozók szempontjából jelentenek sajátos társas csoportot és magatartást; a vendéglős, a pincér, az artista és a táncosnő számára a hotel, az étterem, a kávéház, a cirkusz, az éjjeli mulató éppugy termelő-elosztó csoportkeret, mint a földművesnek a tanya, a kézművesnek a műhely vagy a munkásnak és mérnöknek az ipartelep.

Igen érdekes és szükséges probléma egyébként is a szűkebb értelmű kulturális tevékenység kaotikus összevisszaságában — a „világnézeti“ intézményektől a „könnyű fajsúlyú“ alkalmakig — logikus rendet teremteni, hasonlóan ahhoz a hierarchiához, mely a termelő-elosztó és rendfenntartó munka területén a századok és évezredek folyamán már magától kialakult.

2.

8. A társadalmi munka alapformáinak s a társas élet fő csoportkereteinek e röviden összefoglaló taglalása után most első kategoriális kérdésünk második részéhez értünk: Melyek a társas csoportkeretekben lejátszódó, hármas alaptípusú társadalmi munka eredményei. Mi minden az, amit az együttélő és összeműködő, vagyis társadalmiasult emberek társas életük folyamán létrehozhatnak?

A.) Mindenekelőtt természetesen magukat hozzák létre — nem csupán fizikai, hanem szociális értelemben is: embereket, akik valamiképp táplálkoznak, laknak és öltözködnek, javaikat és termelőeszközöiket termelik és elosztják, valaminő tényleges (pozitív) tudással rendelkeznek a valóságról s valamit hisznek is a dolgok és önmaguk rendeltetéséről. A társasélet első és minden egyébnek szint és értelmet adó eredménye tehát az ember a maga mindenkori történelmi típusaival, jellemalkat-formáival. Ő termeli, a szociális fejlődés elért színvonalát tükrözően, a maga anyagi javait: szerszámot, élelmet, hajlékot, ruhát, később a csere és a közlekedés, a rendfenntartás és a szűkebb értelmű kulturális vagy nevelő munka eszközeit.

E mindenkori, vagyis a társadalmi fejlettségnek megfelelően alakított és alakult ember- és anyagvilág teszi a szociális eredmények érzékelhető részét — a szociális matériát mintegy, mely fizikai értelemben akkor is megmarad, ha a társas élet valamiképp elpusztul, a feledés vagy valaminő elemi katasztrófa lávája alá kerül mint a Róma korabeli Pompéji, melynek romjai között megtalálták a Pompéjbeliek dolgait és csontvázait.

B.) A társas csoportoknak s a bennök végbemenő társas cselekvések azonban nem csupán alanyai és tárgyai, szubjektumai és objektumai vannak: az iskola-osztályának például nem csak tanítója, tanulói és ter-

me, padjai, iskolaszerei; a vallásos gyülekezetnek nemcsak papjai, hívői és temploma, kegyszerei; az üzletnek nemcsak eladója, vevője, berendezése; az orvos és páciens pillanatnyi társas-csoportjának nemcsak gyógyszerei és műszerei. Sőt, mind-e szubjektumok és objektumok csupán előfeltételeit, külső környezetét — mintegy vázát nyújtják annak a többé-kevésbé tudatos szellemi tevékenységnek, mely a társas csoport s a társas élet tulajdonképpeni lényege. E szellemi tevékenység a legkülönbözőbb formákban nyilvánul meg: az iskola-osztály tanítója vagy előadója bizonyos pedagógiai elvek és szabályok szerint az érvényes tudás megszerzésének előfeltételeit (írás-olvasás-számolás) és tartalmát közli tanítványaival és hallgatóival; az anyagi javak és személyes szolgálatok termelői bizonyos műhelyszabályok szerint járnak el; az ügyvédi irodában s a bírói emelvény előtt perrend és tételes jogszabályok döntenek; az állam és a hatóság tisztviselői törvényekhez és rendeletekhez igazodnak; az orvos a beteg test szimptomáit figyeli, hogy az életfolyamat és rendellenességeinek törvényszerűségei alapján döntse el a betegség s a gyógyítás nemét: állapítsa meg a diagnózist és a terápiát. Nincs-e a feladatát komolyan vevő házmasszonynak nemcsak a könyhára, de a gyermeknevelés nagy feladataira is „receptkönyve?”

Röviden: a társadalmassá egyesek a cselekvés és magatartás írott vagy íratlan szabályai szerint igazodnak: előírások, normák után, melyek viszont az érvényes igazságok függvényei. Minden társadalomnak, minden csoportos összeműködésnek szellemi az alapja: igaznak vélt valóságmagyarázatok, melyek a jelenségvilágot kísérik és — így meg így hívén a dolgok rendjét, lényegét és összefüggéseit — előírják a megfelelő életszabályt. Minden társadalmat ugyyszólván egy „szellemi atmoszféra” vesz körül, mely értelmet és életlehetőséget ad, együttélő emberek tömegét egyethivők és egyetakarók közösségévé emel. E szellemi környezet tartalma, fejlettségfoka: az például, hogy a régi kínaiak azt hitték, egy óriás sárkány nyeli el napfogatókor a napot s ezért ilyenkor minden eszközzel pokoli zenebonát csaptak, hogy a sárkányt megfélemlítsék, drága zsákmánya visszaadására kényszerítsék; vagy hogy az európai középkor azt hitte, Isten bocsátja a pestist a bűnös világra, s ezért vallásos processziókat rendezett, hogy, mint Faust meséli, imádkozással, sóhajtozással, kéztördeléssel — „durch Beten, Seufzen, Händeringen“ — birja rá a haragvó eget a járvány visszahívására; vagy hogy a megismerés már elért a pozitívitás fokára s ezért tényleges: valósággal célszerű magatartást ír elő — az igazság és életszabály fejlettségi foka nem változtat a lényegen.

E szellemi atmoszféra valóban a levegőhöz hasonlatos — amint ez a fizikai életet, úgy az: az igazság — s a megfelelő életszabályrendszer az értelmi, nemzeti és kulturális létet teszi lehetővé.

C.) Az eszmei eredmények nem fizikai értelemben léteznek, mint az átalakított anyag s az alakuló emberi test; ezért szorulnak jelre, „képviselőre”, közlő médiumra. E közlő közeg legfontosabb formája a szavak és fogalmak értelmes rendje: a nyelv.

A nyelv fogja fogalmakba, közölhető szavakba, a közvetlen élettapasztalat eredményeit: az anyagi világ állandó formáit és egymástutánjait, hogy aztán a társak és változásai nevei mellett szó-fogalmakba rögzítse az elvont tényeket és történéseket is. Így az emberi együttélés kezdetei óta a nyelv a társas élet eszmei alapjának hordozója. Innen rendkívüli s egyre fokozódó jelentősége a kultúra történetében.

Ez eszmei eredmények és nyelvi kifejezések a társas élet fejlődésének bi-

nyos fokán materializálhatók; anyagi jelekbe rögzíthetők. Az eddig csak szó-hagyományként élő igazság és életszabály ezzel születési helyétől és idejétől független életet kezdhet.

A kultúra fejlődése tulajdonképp innen datálódik: attól az időponttól, amidőn nem csupán emlékezet és hagyomány éltetik az eszmei alapot, a közöltet igazságait és életszabályait, hanem a megismerések és normatív függvényeik a leirt vagy épp nyomtatott jel (a leegyszerűsített ábrázolás, később a hangjel, vagyis a betű) segítségével lesznek széles, egyre szélesebb körben közölhetőkké s így függetlenülnek orgánikus alapjuktól: a gondolkodó és emlékező egyestől. A közlés, a szellemi „communication“ (melyet angolszász gondolkodók joggal tartanak a kultúrfejlődés legfőbb tényezőjének) ezzel ugyan közbenső anyagra, anyagi médiumra, szorul s a közlés folyamata lényegesen bonyolódik — hisz az igazság és életszabály már nem csupán száj-ról-szájra jár; de viszont a közbeiktatott médium anyagszerűsége, szinte határtalan sokszorosíthatósága a közlendő igazság és életszabály hatóerejét is szinte határtalanná teszi: Mindenütt, ahol a jelet, a szimbólumot értik, ahol élő emberek megértik és újra-élhetik, cselekvésalakító faktorrá válik az eszme és normatív függvénye, az életszabály.

Íróttól és pergament, nyomtatott betű, szedőgép, hangosfilm és rádió jelzik a technikai fejlődésnek, az Eszme rögzíthetőségének s a matériáival rögzített gondolat sokszorosíthatásának nagy állomásait. A közölhetőség technikai lehetőségeinek fejlődése azonban mit sem változtat a társas együttélés ez eredményeinek eszmei jellegén. Az elektromos összefüggésű társadalom rádiója ma pillanatok alatt viszi a hirt s a gondolatot óriás távolságokra és így egyenesen határtalanná teheti a közlés terét s a megismerés hatalmát. Am betű, hangoskép vagy rádió-hullám csak az ut, mely eljuttatja a nyelvi vagy művészi szimbólumot az eszmélőhöz, a gondolkodó és egyre tudatosabban cselekvő emberhez; csak az eszköz, mely voltaképp halott anyag s élő: megélő és cselekvésükben befolyásolható emberek nélkül pusztába hangzó szó és értelmetlen technikai csoda marad.

Ei materiális, eszmei és közlő (vagy közvetítő) elemek többé-kevésbé harmónikus összeműködése, szinte szerves egysége a társadalom. Ez elemek harmóniája vagy diszharmóniája mutatkozik meg a társadalmi munka folyásán, a csoportkeretek nivóján, az emberek viszonylatain egymáshoz és a tárgyi világhoz, ez látszik az uralkodó embertípusokon sőt az egyes arcokon. Kis és nagy, muló és maradandó, megszentelt és profán csoportokban és intézményekben egyaránt emberek élnek igazságaik és életszabályaik szerint, használják javaikat, közlik és fejlesztik a szellemi hagyományt, hisznek értékekben és célokban s álmélnak a csodákon, melyek nem szűnnek, míg emberek születnek és halnak meg a földön — egyszóval alakítják maguk körül azt a megfoghatatlanul is végtelen hatalmas tényezőt és társadalmi erőt, ami egy korszak s egy geográfiai tér, vagyis egy történelmi jellegű kultúra atmoszférája.

9. S ami még hátra van: a második kategoriális kérdés: Mely cél felé halad történelmi útján a társas együttélés e nagy összessége: az emberi társadalom?

A dinamikus nézőpontú szociológiának ez alapproblémája első eszmélése óta izgatja az abendlandi szellemet. *Szent Agoston* Civitas Dei-je éppúgy e kérdésre igyekszik feleletet adni, mint az arabs *Ibn Chaldun* történetfilozófiája vagy *Vico* Scienza nuova-ja, mely szerint „minden nemzet véges története meghatározott eredettel és határozott folyamatossággal játszódik le“ s egy isteni célú végső alakulat felé halad. *Auguste Comte* „szociológiája“ a szellemi alapú társadalmi fejlődésről, (melynek egymásra következő teológiai, metafizikai és pozitív foka van) éppúgy történetfilozófia mint *Herbert Spencer* végső szintézise az egyre differenciáltabb társadalmi rendről (a „sztátustól a kontraktus-ig“), vagy akár *Marx* „történelmi materializmusa“ és „ökonómikus

mozgástörvénye“, mely a labilis társadalmi rendek válságának okát a javak termelése és elosztása közti egyenlőtlenségben véli megtalálni s ennek eltüntetésére s a szolidáris társadalom megvalósítására megalakítja a „tudományos szocializmus“ elméletét és mozgalmát.

Tökéletesen igaza van Karl Barthnak a maga korára nézve, mikor Philosophie der Geschichte als Soziologie című művében a szociológiát egynek veszi a történelemfilozófiával: a történelmi jellegű társadalmi-fejlődés alapvető törvényszerűségeinek kutatásával.

Ma a helyzet lényegesen más. Nemcsak a jelen cselekvésalakzatainak, csoportalakulatainak s a kultúra tényleges eredményeinek vizsgálata köti már le nagyobb mértékben a társadalom kutatóját s a társadalomtudomány művelőjét — aki így egyre inkább a sztatikus jellegű szociológián munkálkodik. A modern szociológus a történelmi alakulás útját s a fejlődés alapvető törvényszerűségeit sem látja már oly egyszerűeknek mint elődei.

A modern szociológus számára is tény azonban, hogy a társadalmi alakulás — mely minden múltó katasztrófa ellenére is fejlődés — bizonyos tendenciákat, fejlődésirányokat mutat, melyek a történelmi tények óceánjában felmutathatók. S a modern szociológus is meg van győződve róla, hogy e tendenciák irányából nagy vonalakban már látható a cél: a szabad ember, aki egynek érzi magát a közösséggel, mert alkotva vállalja a közösség irott és iratlan parancsait.

BALLADA AZ ANYÁRÓL ÉS A GYERMEKÉROL

Irtta: BARTA LAJOS

Szegény asszony állt Bécsben, a nagy Linci-ut szélén, mely Nyugatra visz. Május délelőtt volt, még nem indult meg az órjás autók örülete, hogy bedörögje az utakat. Szűzim csillant a lomb, mintha lepkek üde serege állt volna őrt az asszony feje fölött, ki mosott ruhában a villanyosra várt. Mintha nemcsak ruháját, arcát is kilugozták volna, de szeméből nem tudták kimosni az embert.

Valahonnan a munkásnegyed uccáinak tömkelegéből jött, házak, sorsok kuszált sokadalmából, melyben mint el nem döntött birkózás feszül tőke és munka.

Csecsemőt tartott karján az asszony. Alig pár hónapos lehetett a csecsemő és kékvirágos fehér takarócska alatt csendesen aludt. Rebbenéstelen feküdt a gyermek, mintha nem is élő lény, de tárgy lett volna csak.

Jött a sebes villamos, az anya beszállt gyermekével és a kocsi már zugva a belső város felé robogott. Zölden sátoroztak a tavaszi fák a nagy ut két szélén és a bérkaszányák a dörgő villamosra tátották számtalan szürke szemüket. A kocsivezető vadul verte a rézkorongot, mintha vészre vagy májusi örömré harangozott volna. Vasuti sinek, tárházak, szénhegyek mellett vágatott a nyugati pályaudvar felé, honnan Berlin, Zürich, Párizs, Ostende felé rohannak el a nagy D-vonatok.

Ült az asszony a villamos kocsiban az utasok között és kebléhez szoritva maga előtt tartotta gyermekét. Virágos takarója alatt rebbenéstelen feküdt tovább is a csecsemő és az anya csak elnézett mereven minden dolgok fölött. Házakon, palotákon tulról odalátszott Schönbrunn fenyőinek csuca, mintha az anya ezekre függesztette volna beborult

szemét. Vagy mintha láthatatlan titkos pontot talált volna valahol a mindenségben s jaj, ha elszalasztja.

Senki sem mondta az utasoknak, hogy halott van a kocsiban, de érezték az anyán a gigászi feszültségeket, az elemi kisugárzásokat és kitálatáltak, hogy gyermeke nem alszik, de halott a kékvirágos fehér takarócska alatt. Megiszonyodott szemük az idegek magas áramával kezdte rögtön verni az anya testét, de az anya teste nem lett izzó és nem is szikrázott. Sötét fegyelem alatt álló arcán nem ébredezett semmi jel. Mozdulatlan volt kimondhatatlan fájdalma, amint mozdulatlanoknak látszanak a felfoghatatlanul száguldó csillagok.

Az utasok azt hitték: olcsón lettek szentté, mert látták maguk közt az anya mártiriumos arcát. Oda volt már mámoruk! Felrepültek a villamos jegy árának polgári magaslatára, hogy tiltakozzanak: „Hogyha halottja van, vegyen autót! Nem! Mi címen kell koporsóban utaznunk?”

Rézkorongján a kocsivezető vadul és gyönyörrel harangozott, sziszegő, süvöltő zajjal gördültek a város közepe és valami végkifejlés felé. Már föltorlódtak az indulatok az anya ellen a féketszakító pillanathoz és a hajszás uccák vad ricsaja készen állt arra, hogy elzuhanjon benne egy anyaszív.

Ekkor, az elbirhatatlan végső tetőpontra az anya arca mégis eltört. Mintha cserépedény lett volna és most darabokra hullván, dőlni kezdett darabjai közül az özönviz. Az anya sirt.

Nem volt az anya szép. Szabálytalan, sokszögletű, hustalan fakó arca most, hogy eltört: irtózatba torzult át. Szája elferdült, szeme félrecsuszott, szemöldökei elgörbültek, örült csavarulatokká csavarodtak minden vonásai, mint valami pokoli labirint. Mintha eddig is e labirintban futott volna, de rajza csak most lett láthatóvá arcán.

És az anya végtelen összeomlásából csak dőlt, csak dőlt az özönviz. Husát szétszakító néma fájdalommal, hangtalan görcsökben siratta visszahozhatatlan egyetlen gyermekét.

Mert virág volt ő is! Gyümölcse a gyermek! Talán az első, kit elgyötört testében lki tudott hordani és most vége annak is!

Talán egészen egyedül állt addig a világon és jaj, most megint egyedül lesz?

Talán gyermekéért szerette valaki és most már soha többé senki sem fogja szeretni?

Talán csak: — anya volt, ez gyermeke és halott! Nem elég?

Mert virág volt ő is, gyümölcse a gyermek, halott a gyermek, ketté van törve a virág.

A kocsivezető egyre harangozott, a kerekek zúgtak a dörgő levegőben ezüst sikoltással villantak a sinék, így futottak be a külső bulvárra, hol az édes május selyem fényében folyt szét az örök Babel ember-óceánja. Ekkor az anya, szemében a hangtalan özönvizzel fölállt, kivitte halottját a kocsiból, leszállt. A színes májusi Babel azonnal bekapta és elmerült, eltűnt az emberi árban.

Az örök tömegből merült föl az anya pillanatokra és megmutatkozott a világnak, mint ijesztő kép. De arca összetört a világ vad tetején, elnyelték a forgalom lármás, piszkos örvényei, mintha nem is lett volna soha ott.

De az anya élő része az élő világnak, azért nem veszhet el és vissza fog térni még!

Vissza fog térni az anya! Vissza, mint történelem és megkérdezi: „Mit csináltál belőlem világ?” És az anya igazságának napján sirni, jajgatni fog a reszkető világ.

A ZSIDÓSÁG MULTJA A MAGYARSÁG KÖRÉBEN

Irta: SZENTMIKLÓS LAJOS

A zsidóság történeti szerepét döntő mértékben régi hazájának, Palesztinának földrajzi fekvése határozta meg. Amikor a zsidók mintegy 3000 évvel ezelőtt megtelepedtek Palesztinában, ez az ország az akkori legfontosabb kereskedelmi utvonalak kereszteződési pontja volt. Palesztinán haladtak át egyrészt az Indiát és Arábiát a Földközi-tenger körül elterülő országokkal, másrészt az Egyiptomot Mezopotámiával összekötő kereskedelmi utak. A zsidók, mint nomád pásztornép kerültek Palesztinába. Így már életmódjuk révén folytonos érintkezésbe jutottak itt a szomszédos népekkel s csakhamar beilleszkedtek közvetítő szervként ezek élénk kereskedelmi forgalmába. Az állattenyésztésről a földművelésre való áttéréssel párhuzamosan fejlődött a zsidók kereskedelmi tevékenysége is és a fejlődés odavezetett, hogy a zsidóság uralkodó osztálya a kereskedők lettek. A kereskedelemmel való foglalkozás azután széjjelszórta a zsidókat, jóval a zsidó nemzeti állam megsemmisülése előtt, a Földközi-tenger partján lévő országokba, a kifejlődő kereskedelmi utvonalak mentén. A zsidóság nemzetiségi különállását a széjjelszóródásban is megtartotta. Különleges gazdasági funkciója, a kereskedelem és hitelnyújtás alapján, és különálló vallása révén, zárt kasztként helyezkedett el az idegen országokban. A római birodalom árutermelő szervezetében a zsidó kereskedelem- és kölcsöntőke már nagy szerepet játszott. S amikor a római birodalom felbomlott, hátrahagyta a helyén létrejövő európai feudalizmusnak a zsidóságot, mint egy magasabbrendű gazdasági forma, a pénzgazdaság képviselője. (A zsidóság ókori fejlődését illetőleg lásd: Otto Heller, Der Untergang des Judentums.)

A zsidók a feudális Magyarországra a 11.-12. századokban költöztek be tömegesebben, abban a mértékben, amelyben a feudális *természeti* gazdálkodás bomlása az országban előrehaladt. A kibontakozó áruforgalom kereskedelmi tőkét, piaci ismereteket, üzleti szellemet igényelt és a feudális uralkodók és urak kölcsöntőke igénybevételére szorultak, hatalmi szervezetük fenntartásával és kiterjesztésével, valamint növekvő fényűzési szükségleteik kielégítésével kapcsolatban. A szükséges tőkét és kereskedelmi készséget az izmaeliták (mohamedán vallású arabok, kazárok és egyéb idegenek) mellett a betelepülő zsidók szolgáltatták a feudális országnak. Ezek között voltak kézművesek is, voltak olyanok, akik földbirtokot szereztek, de legnagyobb részük főfoglalkozása a kereskedelem és a pénzkölcsönzés volt. Ennek megfelelően tulnyomóan a kialakuló kereskedelmi központokban éltek, elkülönülve ezek többi lakosaitól. Nélkülözhetetlen gazdasági funkcióik teljesítése mellett tetemes jövedelmet biztosítottak a királyoknak az általuk fizetett adók és vámok révén is. A 13. században azután, a pénzgazdaság előnyomulásával, jelentőségük még jobban megnövekedett az ország gazdasági életében, az izmaelitákkal együttesen. A királyi gazdálkodásban ekkor már nagy szerepet játszottak a pénzjövödelmek s a királyok pénzverési monopóliumukat, adó- és vámjövödelmeiket, a királyi sóárusítás monopóliumát és birtokaik jövedelmét izmaelitáknak és zsidóknak adták bérbe, akik egyedül rendelkeztek az országban az ehhez szükséges pénztőkékkel. Időnként a királyi pénzügyek teljhatalmú intézői is zsidó kamaraispánok voltak. Világi és egyházi nagybirtokosok is követték a királyok példáját és bérbeadták birtokaik jövedelmét izmaelita és zsidó pénztőkéseknek. Ebben az időben a főpapok már a „zsidók (és izmaeliták) keresztények feletti uralmáról“

panaszkodtak és az egyház sérelmei között felhozták, hogy a zsidók előnyös helyzete következtében keresztény magyarok sűrűn térnek át a zsidó vallásra.

A zsidók érdekelletébe kerültek a feudális társadalom minden osztályával gazdasági funkcióik révén. A középkorban a kölcsönügyletek uzsoraügyletek voltak, úgy a pénztőke ritkasága, mint a jogbizonytalanság s az ebből folyó nagy kockázat következtében. Az uzsoratóke alakjában fellépő zsidó kölcsöntőke igénybevétele súlyos anyagi helyzetbe sodorta a feudális urak egyrészét. Azáltal pedig, hogy a parasztokon zsidó pénztőkések hajtották be a feudális állami és uri jövedelmeket, mint ezeknek bérlői, a zsidó pénztőke a parasztok feudális kizsákmányolásának közvetítőjévé és közvetlen részesévé is vált. (Viszont a feudális állam a zsidó pénztőke uzsorás és egyéb hasznaiban részesedett, a zsidóktól szedett adók révén: feudalizmus és zsidó pénztőke összefonódtak.) Végül a zsidó kereskedelmi tőke fölényes versenye ránehezedett a kialakuló városi polgárság kereskedelmi tevékenységére. Ezek a gazdasági ellentétek, amelyek a feudális társadalom anyagi fejlődésében gyökereztek, a kor ideológiai viszonyainak megfelelően vallási ellentét alakjában jelentek meg és a zsidóellenes intézkedések egész sorát vonták maguk után. Mindezek az intézkedések azonban hatálytalanok maradtak ebben az időben, mint folytonos megismétlésük mutatja. A társadalmi fejlődés adott fokán az ország a legnagyobb mértékben rá volt utalva a zsidó — és a teljesen ugyanazt a szerepet játszó izmaelita — kereskedelmi- és uzsoratóke működésére.

Ez a helyzet azonban megváltozott a 14.-15. századokban. Az áruterelés előrehaladt. A kereskedelem jelentősége annyira emelkedett, hogy a magyar állam ebben az időben már külkereskedelmi utak biztosításáért is folytatott háborúkat. Ezzel a folyamattal kapcsolatban a — túlnyomóan német — városok kereskedői és bányapolgárai vagyoni erőre és ennek alapján politikai súlyra tettek szert. A városi polgárság jelentős részét szolgáltatta most már az állam bevételeinek, résztvevő tőkéivel az állam pénzügyi műveleteinek lebonyolításában és politikai támogatást nyújtott a királyoknak a feudális nagybirtokosokkal vívott harcaikban. A korszak végén a zsidó (és a keresztény magyar társadalomba időközben beolvadt izmaelita) tőkésnek korábbi szerepét már jelentékeny részben a városi polgárok töltötték be s Mátyás alatt a városi polgárság a központi kormányzat vezető szerveibe is bevonult.

A polgárság felemelkedése versenytársával, a zsidó tőkével folytatott harcok között játszódott le. Felemelkedésének feltétele a zsidó tökemeggyengítése s az utóbbinak eszköze az egész zsidóság háttérbeszorítása volt. Ezekben a harcokban a polgárság növekvő politikai súlyát, a királyi hatalommal való szövetségét használta fel és kiaknáztta a zsidókkal szemben évszázadok alatt gazdasági okokból felgyülemlett általános gyűlöletet és az őket a keresztény társadalomtól elválasztó vallási ellentétet. A korábban keresztül nem vitt zsidóellenes rendszabályokat most a gyakorlatban is érvényesítették és továbbfejlesztették. A zsidóságot korlátozták a kereskedelemben és iparúzásban, kizárták az állami jövedelmek bérléséből és a földtulajdonból. Királyi rendeletek időnként és helyenként törölték azokat az adósságkamatoikat, melyekkel a polgárok zsidó hitelezőiknek tartoztak, sőt néha magát a tőketartozást is. A zsidók elkülönülése most már a reájuk kényszerített gettóélet formáját vette fel. A polgárság egyik eszközeként a konkurenciában megjelent a „tudományos“ fajelmélet elődje, a zsidók rituális gyilkosságait hirdető elmélet s a „modern“ numerus clausus helyett középkori máglyákat állított-

tak fel a zsidó konkurrensok számára. A korszak zsidóüldözése 1360-ban és 1526-ban érte el tetőpontjait, amikor kimondották a zsidóknak az egész ország területéről való eltávolítását. 1360-ban a kiűzést azzal indokolták, hogy a zsidók az okai az országban dúló pestisjárványnak, 1526-ban pedig azzal, hogy ők okozták a mohácsi vést. (A székesfehérvári országgyűlés 1526. november 9.-én, a mohácsi vereség után két hónappal, határozta el a zsidók kiűzését. Mindkét eset középkorisan átlátszó példája a zsidóság társadalmi bűnbak-szerepének.)

De az országgyűlés 1526. évi határozatából szentesített törvény sem lett s ha 1360-ban, legalább részben, végre is hajtották a zsidók kiűzését, 4 év múlva visszaengedték őket az országba, ahol távozásuk a kölcsöntőke megritkulását s így a kölcsönkamatláb felszökkenését idézte elő. A magyar feudális társadalom városi fejlődése ellenére sem nélkülözhetette a zsidó kereskedelmi- és uzsoratókét. A zsidó tőke jelentősége ugyan lecsökkent ebben a korszakban az ország gazdasági életében, de korántsem szűnt meg. Az ország balkáni kereskedelmét a 15. században még mindig zsidó tőkésék bonyolították le. Tetszés szerint kirótt adóikkal, kölcsöneikkel, gyakran kényszerkölcsöneikkel táplálták a királyi kincstárt és bőséges jövedelmi forrást jelentettek az élükre állított országos főtisztviselők számára is. Egyesek közülök, kitérve, magas állami méltóságokra jutottak és beolvadtak a feudális nagybirtokosok osztályába.

A 16. századig a társadalmi fejlődés ugyanabban az irányban haladt Magyarországon, mint Nyugateurópában. A városi polgárság erősödése itt is, ott is a zsidóság helyzetének a rosszabbodására vezetett. De a magyar társadalmi fejlődés csak bizonyos távolságban követte a nyugateurópaiat; a magyar városi fejlődés mögötte maradt a nyugateurópainak. Ezért a zsidóellenes erők sem érvényesültek Magyarországon a 16. századig olyan sulyal, mint Nyugateurópában. A zsidóság helyzete bizonytalanná vált Magyarországon a 14.-15. századokban, de azért a zsidóságot nem távolították itt el véglegesen az országból, mint Angliában vagy Franciaországban, nem üldözték ki a városok egész sorából és nem szorították ki a kereskedelem legtöbb ágából, mint Németországban ebben az időben. A 16. században azonban megszakadt a nyugateurópai és a magyarországi társadalmi fejlődés párhuzamossága. Míg Nyugateurópában a 16.-18. század, az eredeti tőkefelhalmozás folyamatával, a manufaktúra-kapitalizmus kifejlődésével, a polgárság további izmosodásának a korszakává váltak, addig Magyarországon ekkor a polgárság hanyatlása következett be, a török hódítás folyamánaképpen s ezzel összefüggésben az országnak a Habsburg-birodalomba való bekapcsolódása alapján.

A törökök által elfoglalt területen a régi városi polgárság megsemmisült a 16. században. De az ország többi részében is sulyosan megcsinylette a városi polgárság vagyona a 16.-17. század háborús korszakában a különböző csapatok sarcolásait, kereskedelme pedig a háborús zavarokat. S mihelyt a városi polgárság gazdasági és ezzel politikai ereje meggyengült, ezt a feudális nemesség, a Habsburg-uralom alatt álló területen már a 17. században, a polgárság további meggyengítésére használta fel vele folytatott osztályharcában. A nemzeti vármegyék kezükbe vették az árulk árjai megszábasának a jogát s ezzel megtörték a városi polgárság ármonopóliumát. Ugyanekkor kikényszerítették, hogy az ő anyagi erejüket gyarapító falusi kézművesek is árulhassák termékeiket a városi piacokon s ezzel megtörték a városi kézműipar piacmonopóliumát is. A piaci- és ármonopólium elvesztése azután tovább sodorta

a királyi területen élő városi polgárságot a hanyatlás útján. Erdélyben viszont az abszolút fejedelmi hatalom járult hozzá rendszabályaival a 17. században a városi polgárság meggyengítéséhez, azáltal, hogy a külkereskedelemben állami monopóliumokat létesített és kedvezményekben részesített idegen iparosokat s kereskedőket telepített be a városi polgárság monopolisztikus helyzetének a megtörésére. S ezt az egész fejlődést még tovább lendítették annak a gyarmati helyzetnek hatásai, amelybe Magyarország a Habsburg-birodalom keretében jutott a 18. században. A magyar rendi politikában az elerőtlenedett városi polgárság érdekeivel szemben a feudális nemesség érdekei érvényesültek. Ez keresztül vitte adómentességének a fenntartását s ezzel arra kényszerítette a Habsburg-kormányzatot, hogy az általános adózókötelezettségnek alávetett osztrák tarományok gazdasági életét fejlessze a magyar gazdasági élet rovására. A manufaktura-korszakba lépett osztrák ipar áru kedvezményes vámilleték mellett jöttek be az országba s versenyükkel sujtották a magyar kézműipar termékeit. A magyar mezőgazdaság áruival Ausztriában és a külföldön folytatott kereskedést pedig korlátozta, sőt a külfölddel szemben majdnem teljesen meg is szüntette a kormány vámpolitikája Ausztria gazdasági fejlődése érdekében. Így a városi polgárság hanyatlásának mélypontjára jutott a 18. században Magyarországon. A városi polgár ekkor már csak falusi színvonalra süllyedt kisiparos, eladósodott kiskereskedő volt, minden súly nélkül az ország politikai életében.

A városi polgárság hanyatlásával párhuzamosan pedig a zsidóság helyzete is tovább súlyosbodott. Ha korábban a polgárság felemelkedése vonta maga után a zsidóság süllyedését, most a polgárság hanyatlásában rántotta magával a zsidókat. A hanyatló városi polgárság törekvése elsősorban arra irányult, hogy a zsidóknak, közvetlen versenytársainak a városokból való eltávolításával könnyítsen saját helyzetén. Elegendő politikai súly hiányában azonban ez a kívánsága, egyes városok kivételével nem tekintve, csak a 17. század végén teljesült, a Habsburg-uralom alatt újra egyesített országban, amikor törekvése összetalálkozott a kormányzatnak azzal a célkitűzésével, hogy az országot a katolikus vallásban is egyesítse. E célkitűzés szolgálatában a kormány, beteljesítve a városi polgárság évszázados kívánságát, kiutasította a zsidókat az összes királyi és bányavárosból. Ettől kezdve a zsidóság a falvakban húzta meg magát, a földesurak védelme alatt, kiknek ezért adót fizetett. A 18. század folyamán a zsidóság, megfosztva addigi létfeltételeitől, egészét nézve a legnyomorúságosabb viszonyok közé került. Megmaradt utolsó életlehetőségeként néhány iparág üzése, kis hitelügyletek kötése, a földesuri kocsmajog bérlése mellett főleg falusi házalókereskedéssel foglalkozott. A zsidó típusa ekkor a mindenkitől megvetett, lenézett batyus, vagy rongyszédő falusi zsidó, aki a városi kereskedőtől vett krajcáros áruval házal a falvak nyomorgó parasztjai között és mindenféle ócska lim-lomot vesz náluk össze.

A nagyban való kereskedés, hitelnyújtás, a zsidóság emez eredeti társadalmi funkcióinak a lehetőségei azonban nem szűntek meg Magyarországon a 16.-18. századokban sem, ha a városi polgárság és a zsidóság elől el is zárultak. Tényleg az áruforgalom és a hitelrendszer, egészben véve, ebben a korszakban kiterjedtek Magyarországon a középkori viszonyokhoz képest, a 16.-17. század háborús zavarai és az ország 18. századbéli gyarmati helyzete ellenére is, sőt részben éppen a háborúkkal összefüggésben. Egyrészt megnőtt a magyar mezőgazdaság következtében. Másrészt kiszélesedett a mezőgazdasági termékek és mellettük az

iparcikkek belföldi piaca is a törökhadjáratokban résztvevő csapatok, a háborús török korszakban intézményesített állandó katonaság, majd a törökök kiverése után az országban tartott állandó hadsereg szükségletei révén s az utóbbiakhoz kapcsolódva kifejlődött a hadseregszállítás üzletága. A magyar nagybirtok ebben a korszakban tért át az árutermelő nagyüzem formájára a mezőgazdasági piac kiszélesedésének hatása alatt. A háborúk kifejlesztették az államadóságok rendszerét is a Habsburg-birodalomban s ezzel rendszeresítették itt az államnak nyújtott kölcsönök üzletét. Mindezek következtében a tőkefelhalmozásnak a középkorokat meghaladó lehetőségei nyilottak meg az országban, melyben időnként, különösen a 16. században valóságos háborús konjunktura bontakozott ki.

Kik használták ki ezeket a lehetőségeket a lesüllyedt zsidóság és a lehányatlott városi polgárság helyett? Elsősorban a feudális nemességnek az új viszonyokhoz legjobban alkalmazkodó elemei, alapvetően a 16. század háborús korszakában. Kisnemesek, akik a király vagy nagybirtokosok katonai szolgálatában állottak, elmaradt zsold fejében vagy szolgálataik jutalmául kapott birtokaikon bevezették a nagyüzemi rendszert, a jobbágyközösségek földjeinek a kisajátításával, és tömeges árutermelésbe fogtak a katonaság és külföld részére, szertelenül kiaknázva jobbágyaik munkaerejét. A piacra termelés mellett kihasználták a piaci lehetőségeket nagyszabású kereskedelmi vállalkozásokkal is. Összevásároltak az országban gabonát, marhát, bort, ólmot és ezeket nagy haszonnal szállították a hadseregnek vagy exportálták külföldre, ahonnan viszont szövetet szállítottak a katonaságnak. Ezenkívül pénzkölcsönzéssel is foglalkoztak, és pedig főleg a folytonos pénzszűkében lévő államkincstárnak nyújtottak kölcsönöket. Minthogy pedig az országban adott viszonyok mellett, biztos vagyont s ezt megőrző és gyarapító hatalmat csak a nagybirtok képviselt, az árutermelésből és kereskedelemből származó pénzhasznukat, valamint az állammal szemben hadseregszállításokból és kölcsönnyújtásokból eredő követeléseiket felhasználták a királyi birtokok megszerzésére, amelyekhez így gyakran potom áron is hozzájutottak. A vagyon és hatalom megfelelő fokán azután már előnyös házasságok, örökösödési szerződések, a királynak tett politikai szolgálatok és birtokfoglaló erőszakoskodások is további birtokszerzésük eszközévé váltak. Vagyonuk megtartásánál és gyarapításánál a jogi formákat kihasználó ügyesség, a számító ravaszság, a zsugoriság, a féktelen birtokvágy, a vagyont teremtő üzleti szellem ez általános vonásai éppúgy érvényesültek, mint a politikai pártállás és a vallás felcserélése s a feudális ur nyers hatalmi eszközei. A 17. században a régi ur nagybirtok, és a királyi s egyházi birtokok nagyrésze már az így ujonnan felemelkedett nagybirtokososztály kezében összpontosult a Habsburg-uralom alatt álló területen. S amikor a 17. század végén a törököknek hódolt terület felszabadult, végeredményben ugyanezeknek a nagybirtokosoknak a leszármazottai szerezték meg olcsó pénzen, főleg a királyi bürokráciából ekkor felkerült köznemesi elemek mellett, a visszacsatolt hatalmas lakatlan területeket is, politikai befolyásuk segítségével, a nagyüzemi árutermelésből eredő nyereségek felhasználásával és ügyesen irányított hitelműveletek igénybevételével. (Az új nagybirtokososztály felemelkedésére vonatkozó tényeket lásd részletesen Szekfű Gyulánál: *Magyar Történet*, III. 168.-204., 507.-513., IV. 253.-256., 420.-425.)

A zsidóság társadalmi funkcióit, a nagyban való kereskedést és hitelnyujtást, már a középkorban jórészt kisajátította a városi polgárság. A 16. században azután a feudális nemesség kisajátította ezekből a funk-

ciókból magát a városi polgárságot is, a zsidósággal együtt. A körülmények, amelyek az embert alakítják, kifejlesztették az üzleti szellemet a feudális magyar nemességben, új típust hozva létre társadalmilag emelkedő elemeiben. Ez a típus átmeneti alak volt a feudális és a kapitalista társadalom vezető típusai között. A 16. századbeli nagybirtokos már árut termelt, de még jobbágyok robotmunkájával. Nagykereskedő, hadsereg-szállító, pénzüér, egyszóval üzletember volt már, de ugyanakkor megmaradt katonának is. (A feudális-kapitaista megjelölés nem a mai magyar társadalmi rendre illik, amelyre tévesen alkalmazni szokták, hanem erre a 16. században kifejlődött társadalmi rendszerre.)

Az üzérkedés azonban csak a vagyon megszerzésének eszköze volt az új nagybirtokososztálynál. A társadalom csucsaira feljutott új nagybirtokosok a 18. században már „arisztokratikus“ életmódot folytattak, az áruterelés hasznát fényűző szükségleteik kielégítésére fordították és az áru- és pénzkereskedés más kezekbe ment át. A török korszak alatt és után örmény, rác és görög kereskedők jöttek be az országba s a 18. században ezek, közöttük is elsősorban a görögök, vették kezükbe Magyarország nagy- és külkereskedelmét és a pénzkölcsönző üzletet, tőkéiket nagybirtokok bérlésébe s ekként a mezőgazdasági áruterelésbe is befektetve.

A nagykereskedelem s különösen a hadsereg-szállítás, a pénzkölcsönzés és különösen az államadóságok rendszere Nyugateurópában a városi polgárságot gazdagították a 16.-18. században és fontos tényezői voltak itt a városi polgárság körében folyó eredeti tőkefelhalmozásnak s ezzel a modern kapitalizmus megalapozásának. Magyarországon azonban ugyanekkor, az ország gazdasági elmaradottsága folytán, csupán a feudális uralkodó osztály összetételében idéztek elő változásokat. A meggazdagodott görög s egyéb idegen tőkések, ha nem távoztak el újból az országból, felhalmozódott tőkéiket végül szintén földbirtokra változtatták át, — mert ez, amellet, hogy különösen biztos módja volt a vagyon befektetésének, tulajdonosát egyuttal társadalmi elismertetéshez is juttatta — s eltűntek a feudális uralkodó osztályban, az utolsó elemeket szolgáltatva a 16.-18. századokban kialakult nagybirtokosság számára.

Magyarország gazdasági élete a tőke eredeti felhalmozásához csak annyiban járult hozzá ebben a korszakban, hogy táplálta ennek külföldön lejátszódó folyamatát. A 16.-17. századokban előbb a magyar rézbányákat, utóbb már a legtöbb magyar állami bányát németországi és ausztriai tőkések bérelték s a 17. században ezek kaptak időnként monopóliumot a legtöbb nyereséget hajtó magyar kivitelű üzlet, a marhákivitel lebonyolítására is. A 18. században pedig Magyarországot gyarmati helyzete az osztrák manufaktúra-kapitalizmusban folyó tőkehalmozódás elősegítésére kényszerítette.

Amikor a 19. századdal beköszöntött Európában, Nyugateurópa addigi fejlődése alapján, az ipari kapitalizmus korszaka, a visszahanyatlott magyar városokban csak tőkeszegény nyárspolgárságot talált. De a nagybirtokosok falvaiban, a most fellendülő mezőgazdasági áruforgalom kiindulópontjaiban, ott élt a városokból kiszorított zsidóság. A tőkefelhalmozásnak azok a lehetőségei, amelyeket a mezőgazdasági áruforgalom felendülése nyújtott, a falusi zsidóság számára nyilottak meg, mely elnyomorodhatott, de birtokában maradt évezredek gyakorlatában felhalmozódott üzleti szellemének. S azokat az erőket, amelyek Magyarországon a modern kapitalizmust, a külföldi tőke hegemoniája alatt megszervezték, a most következő fejlődés során nagyrésztben a zsidóság szolgáltatta.

KANÁRI MADARAK

Irta: HOLLÓS KORVIN LAJOS

Böndőék életének akaratlan tanúja vagyok: szobájuk ablakai valamivel alacsonyabban fekszenek, mint az én ablakom, így ha csak kipillantok a bérkaszárnnyákkal szegett szűk uccára, máris tudomást kell vennem életük újabb fejleményeiről. Böndőék egyetlen, elég tágas szobájában harmincketten laknak: Böndőné, ennek huga (látszólag mindkétten özvegyek), Böndőné két lánya, hugának lánya, Böndőné fia: Gáspár, egy albérlő és huszonöt kanárimadár.

Böndő Gáspár ugyanis kanári-idomár és kereskedő. Legalábbis így irná ki cégtáblájára, gondolom, ha cégtáblája volna. De nincs s csak onnan tudom foglalkozását, hogy hetenkint három reggelen tiz-tizenöt apró kalitkával látom elmenni a kissé bamba, öreg legényt, a többi napokon pedig — már amikor Böndőék házirendje engedi — szemközt ül a kalitkákkal és egy furfangos, csicsergő füttyülővel magasabb énekleckét ad az izgatottan fülelő sárgapihés növendékeknek. Nyilván alacsonyabb műveltségi fokon álló kanárikat vásárol, amelyeket kellő iskoláztatás után felkészülten bocsájt az élet és a szereplés viszontagságos útjára.

Böndőné idősebb lánya, Terka („művésznevén“: Ibolya), hugának lánya, Róza („művésznevén“: Viola), valamint az albérlő (akinek a nevét azért nem tudom, mert gyakran változik; nem a neve, hanem a személye) foglalkozására nézve hogyismondjamcsak —: pille. Ha éjszaka megyek haza, ott találkozom velük a Körút sarkán, ahol kedves közvetlenséggel szólitgatják meg a járókelő férfiakat. Böndőné ugyancsak öreg huga viszont, mint azt különböző jelekből megállapítottam: *nyugalmasított* pille. A család életrendje eként bizonyos vonatkozásokban párhuzamos: a kanáriak nappal füttyörésznek és éjjel alszanak, míg a lányok nappal alszanak, nem zavartatván magukat a füttyhangversenytől, viszont éjjel dudorásznak az uccasarkon. Az albérlő hölgyek, akárcsak a kanárik, mint mondtam, állandóan változnak; Böndőék lakása valósággal rezervoárja kanárimadaraknak és éjjeli pillékeknek, minélfogva némely régmúlt történelmi korokban különös tisztelet övezte volna. Elülzetiesedett jelenünkben azonban Böndőék otthona is hétköznapi magazinná szürkült, ahonnan bizonytalán kipróbált és szolid kereskedői elvek szerint látják el a várost kanárikkal és pillékekkel.

A luxus-igényeket szolgáló két élőlény-kategória között él Böndőné kisebbik lánya: Margit, akinek ezideig nincs művészneve. A Böndőlakással való ismeretségem elején Margit valami szalonban dolgozott s mint ilyen, nem dudorászott éjjel a sarkon, hanem aludt a kanárikkal, nappal viszont a munkahelyén füttyörészett, ha ugyan szabad volt neki. Mert Margitnak egyébként is kevés szabadsága volt: Böndőné szigorúan vigyázott arra, hogy okvetlenül a kanárikkal egyidőben térjen nyugovóra, — nyilván késő napjainak egyetlen ambíciója volt, hogy kisebbik lányából, a hagyományok ellenére, tisztességes lányt neveljen.

Hogy nem így történt — erről is idejében értesültem. Egy nyári éjszakán, nyitva lévén ablakon s Böndőék szemközti ablakai is, hangos veszekedés zaja vert fel. Böndőné kiáltozott vércsehangon, Margittal veszekedett, aki, mint kiderült, most, késő éjszaka tért haza.

— Büdös condra leszel, mint az anyád! — kiabált elkeseredetten Böndőné a lányával aki nem maradt adós a felelettel.

— Maga se volt külön, mért akarja, hogy a lánya külön legyen!

— ordította vissza Margit, ki nyilván a családi céhrendszer konzervatív hive volt. S a felriadt kanárik hangos prézsmitalással mingyárt meg is vitatták az ügyet és megállapították: nem ez az egyetlen eset manapság, hogy a fiatalság képviseli a reakciót az öregekkel szemben.

Még néhány éjszaka felriadtam Böndöné erkölcsi kirohanásaira, melyek mint az erkölcsi kirohanások általában, semmi eredményre sem vezettek. Később a felháborodás tétlen fájdalommal keseredett, Böndöné nem veszekedett többé, de néha magányos délutánokon az ablakhoz ült és ilyenkor komor felhőket láttam elsuhanni ősz haja alatt. Akkor már nem mosolyogtam és nem csóváltam a fejem rosszalóan: Böndöné elborult, szomorú arcából kiolvastam életének egész tehetetlen küzdelmét a a fertős ingoványból való kikecmergésért, az elérhetetlen tisztaságért, amelyet nyilván Margitban akart megvalósítani, ha már önmagával és a többiekkel elkésett ehhez. De nem birt a sorssal, vagy ha úgy tetszik: a „vérrel“s ahogy bánatosan gubbasztott az ablakban, mint egy tollafosztott vén madár, a reménytelenség inkarnációjává nőtt szemeimben.

Csak hónapok múlva tört ki ismét a köznapinál súlyosabb botrány Böndőéknél. S ezt a Böndő-család várható szaporodása idézte elő, mint arról értesülnöm kellett. Margit sirt és közölte, hogy a dolgon már nem lehet változtatni, azután összezsomagolt és elment a háztól, amelyet nem tudom miféle erkölcsi belátás alapján kimélt a szegyénytől. Végül is gyereket szülni, még ha törvénytelen is, magasabb rendű erkölcsi tett, semhogy egy pille-család méltóságának árthatna. Igaz, hogy a pille-erkölcsiség némely területe ismeretlenebb előttem, mint a pápua-morál, de mégis úgy vettem ki Margit oldalági pillerokonainak vállvonogató marházásából, hogy az nem a dolog erkölcsi lényegére vonatkozott. Böndöné tehát egyedül volt e szempontjával.

E jelenet után sokáig ismét csak a kanárik hangversenyét hallottam odaátról s a vénarcu Gáspár oktató füttyülőjének elbájoló bugyborékolását és csivogását, amely hiven közvetítette a hajdani kanáriművészek mesteri virtusát a még műveletlen növendékek épülésére. Ebbe a füttyörésző idillbe rontott be egy délután Margit, karján csomaggal, amit az asztalra tett, majd úgy, ahogy jött, kirohant, mielőtt bárki is szólhatott volna. Amikor Böndöné felocsúdott utána futott s míg az ajtóhoz ért, annyit hallottam rikácsoló szavaiból, hogy itt ne hagyd ezt a... de Margit akkor már kifordult a kapun.

Mest aztán megszólalt a csomag is az asztalon s békés gyereksírás csilingelte tele a szobát. A kanárik hirtelen elhallgattak és tátott csőrrel, féloldalt hajtva fejüket tekintetükkkel kérdezték: Ohó, hát ez meg micsoda?

Ibolya, Viola és az albérlő pille tehetetlen ijedelemmel bámulták ágyaikról a csomagot, Gáspár alsóajkára odatapadt a füttyülő és úgy függött a tátva maradt szájáról, mintha nyelve lógna ki. Mégis ő bátorodott fel először annyira, hogy megközelítse a pólyát, de hiába kérdezte meg a benne sírót, miért sír, tanácstalan tekintetéből láttam, hogy nem kapott feleletet. Óvatosan ölébe vette a csomagot és leült. Akkor már a lányok is kiugrottak az ágyból és körülötte szorongtak. Mindjüknek volt egy ötlete, hogyan kellene a sírót megvigasztalni, de az nem hajlott semmire. Végül Gáspár szájába szivta ajkán fityegő füttyülőjét és teljes szakértelmével csicseregni kezdett. Erre hirtelen elhallgatott az ujonnanjött.

Ekkor rontott vissza a szobába Böndöné. Az ablakhoz futott, de Margit már befordult a sarkon, hát csak megállt és tanácstalan tekintetét rám vetette tehetetlenségében.

— Nevet, — szólalt meg vigyorogva Gáspár. — Azt hiszem, nevet...

— Az! Nevet, — rikkantott fel Ibolya és a többiek örvendve meg-erősítették a felfedezést.

Böndöné arca kipirult e szavakra, látszott, viaskodik magával. Egyre izgatottabban pislogott hátrafelé, azután hamisan csengő érdes-séggel kérdezte: — Mit mondsz? Hogy nevet...?

— Nevet hát! Az! Nevet!...

Most már nem tudta türtőztetni magát. Még vonakodó léptekkel, de már odament és ahogy a pólya fölé hajolt, a szája majdnem a füléig húzódott, úgy mosolygott. — Az ám, nevet!... S már a karjaiban volt a pólya, — nem értsz te ehhez, — mondta megvetően, amint kivette Gáspár kezéből. — Ez is lány, — sóhajtotta elgondolkozva, ahogy leült majd hirtelen kiderült az arca. S én megértettem, hogy feltámadt benne a régi ambíció: megtörni a Böndő-ház pilléghagyományát. Tele volt a szeme és hangja ragyogással, ahogy Gáspárra kiáltott:

— Füttyülj te! Hallod? Ez érti a füttyülést!...

S akkor a kanárik is újból rázendítettek.

A MAGYARORSZÁGI IFJUÉRTELMISÉG KÉRDÉSÉHEZ

Irta: KOVÁCS KÁROLY

Alig találunk korszakot a magyarság történetében, amelyben a haladó társadalmi törekvések hívei annyi aggodással kísérték volna az ifjúértelmiség vajúdasát, mint napjainkban. Az „igazabb és embersége-sőbb” jövő jegyében elindult értelmiségi mozgalom elsőszámú napikér-déssé minősült. Ujságok, folyóiratok és könyvek egyre bővebben áradó folyama terjeszti, hordja szét a társadalom mind eldugottabb zugaiba. A dunaparti magyar metropolisz szellemi műhelyében már arról vitatkoznak, hogy a kibontakozó művelődési mozgalom megmaradjon-e annak, aminek született vagy pedig kezdeti kereteit szétfeszítve átfogó társa-dalmi mozgalommá szélesedjék? Közben a valódi népmozgalmak ellensé-gei olyan szenvedélyes vétókkal sorakoznak fel ellene, hogy gáncosko-dásuk fokmérőjén az ifjúértelmiségi elindulás valóságos és potenciális súlyát is bizvást felbecsülhetjük.

Érthető és jogos minden vizsgálódás, mely annyi hasábot tölt meg. Mindenki érzi, hogy a törekvéseket körvonalazó, a kérdést kimélyítő, társadalmi vonatkozásait felfedő, az eszközök és célkitűzések összefüg-géseit tisztázó, s az elindulást haladó világszemléleti kiforrás felé terelő elemzés nélkül egyoldalúság fenyeget. Nagyvonalú elgondolások csak nagyvonalu eszmesurlódás légkörében teljesülhetnek.

Komolyan latbaeső akarások a jelen viszonyaiból fakadnak, a múlt éltető hagyományaiha nyulnak vissza és a jövő felé intenek. Csak ez bizonyítja párhuzamosságukat a fejlődés menetével. Enélkül időlegesek; nélkülözik az élet frissességét. A legújabb magyar szellemiségi megmoz-dulás hordozói felismerték ezt a társadalombölcséleti alapelvet s a múlt haladó örökségének vállalásával álltak ki a küzdőtérre. Ezzel egyidejű-leg azonban vállalniok kellett a múlt bíráló felülvizsgálásában, általában az ifjúértelmiség történelmi szereplésének és társadalmi ható-erejének bíráló értékelésében rejlő feladatot is. Hatalmas munkaterü-letet nyitottak meg ily módon, amelynek sokhelyt tüskés bozótjába egy-előre csak kevesen merészkedtek. Különösen érezhető az a hiány, mely

az ifjúértelmiségi mozgalmak nemzetközi tantulmányainak és történetének felgöngyölítése körül mutatkozik. Már pedig éppen ez az a forrás, amelyből hasznosítható tanulságokat lehetne meríteni. Az értelmiségi mozgalmak szempontjából a múlt, különösen az értelmiségi múlt „természetrajzának“ megismerése az önmegismerés tükrét jelenti.

Közel másfél század óta az ifjúértelmiség sajátos szerepet játszik a haladó társadalmi mozgalmakban. A hűbériség mellének szegeződő haladó elgondolások Párizstól Pekingig benne találták meg legmerészebb és legodaadóbb hiveiket. A kispolgári létből elválaszthatatlan „filiszter-tunyaság“ ellen lázadva sem ismerte félre azt a pluszt, amit a harmadik rend szempontjainak érvényesülése jelentett az emberi fejlődésben. Balzackal együtt vallotta: „bennünk van a mi romlott társadalmunk életereje.“ Mozgalmainak iránya meg formája hely és kor szerint eltérhetett egymástól. De mindmegannyi egy volt abban, hogy a béklyókká merevedett hűbéri keretek eltakarítását és a társadalomnak az új eszmékkel számotvető ujjaszületését szolgálta.

Fellépése annál bátrabb volt, minél megkésettebbnek bizonyult országának gazdasági és társadalmi fejlettsége: minél bántóan-ídszerűtlenebbnek tűnt fel a Franciaország meg Anglia által képviselt világstandardhoz hasonlítva. És annál inkább vesztett lendületéből, minél teljesebb lett az országban a polgárság vezetőszerpe. A német ifjúértelmiség a múlt század egész első felében nem szűnt meg erjedni. Ujjongó lelkesedéssel válaszolt Büchte felhívásaira. Heinéket, Börnéket meg Freiligrathokat adott a német irodalomnak. A művelődés minden területén olyan eszmei forrongást idézett elő, amely az egész századra rányomta bélyegét. Nem volt másként az akkor még távolinak számított moszkovita birodalomban sem, ahol Puskin meg a dekabrista mozgalom jelezte az értelmiség haladó eszmélkedésének útját. 1848-ban Budapest, Bécsben, s más fővárosokban, a „márciusi ifjúság“ az elkezdődött erjedés élére állt. Ugyanakkor a nagy forradalom viharzásában lehiggadt és óvatossá lett francia polgárság ifjúértelmiségi nemzedéke, a tiszteletreméltó angol „middle classe“ fiatalágáról említést sem téve, érzéketlennek mutatkozott a „márciusi gondolatokkal“ szemben. Csekély kivételtől eltekintve nem a haladó törekvések jegyében, hanem azok ellen sorakozott fel. Még jobb eset volt, ha „nemzeti jellege“ szerint söröskancsót írtve vagy borospoharát koccintva, nemérdekelt harmadik félként szemlélte a körülötte egymásra tornyosuló eseményeket.

Más országok tanulmányainak felsorakoztatása nélkül is megkockázathatjuk az állítást: az ifjúértelmiség tartós haladó lehorgonyzódása csak ott sikerülhetett, ahol a viszonyok polgári szellemű átalakulása huzamos időn át hozta hullámszásba a társadalom haladó osztályerőit. Így történt, hogy ugyanakkor, amikor a 19. század második felében a „művelt“ országokban nagyjából lezárult a klasszikus „márciusi fiatalág“ mozgolódása, amennyiben az ifjúértelmiség megváltozott társadalmi képességekkel került szembe; Oroszországban, majd még később Kínában, Törökországban vagy Indiában csak ezután kezdődött el. Oroszországban a národnyizmus évtizedeken át tartotta lélegzetfojtó izgalomban a közéletet. A kompromisszumos fejlődés útját járó középeurópai országokban a nem kellően méltányolt Galilei-körhöz hasonló intellektuális mozgalmi keretekben érvényesült az ifjú értelmiség elégedetlensége. Burkolt társadalmi törekvéseit a kényelemszerető megszokottság ellen ágaskodó irodalmi meg művészeti lázadások légiója kísérte, amik egészen a dadaizmus művészeti anarkizmusáig nyúlva, a társadalmi problematika összefüggéseinek és elágazásainak minden megismerését és félreértését ma-

gukba sűrítették.

Mind ezek a különböző sikon mozgó ifjúértelmiségi mozgalmak olyan közös vonást mutattak fel, ami mellett nem haladhatunk tovább megállás nélkül. Köztisztviselőben álló családok sarja az egyetemre kerülve érthetetlen és csodás megszállottsággal fordultak a társadalmi kérdések felé. A hozzátartozók legnagyobb megrökönyödésére öröklégszerűen hangon vitatkoztak, szónokoltak meg, cikkeztek. Fiatalos hetykeséggel vonták magukra köszvényes nagybácsik és elvénhedt hatalmak haragját. Éveken át „forrt a bor“; erjedt a fiatal koponya. A legnemesebb hajtásokat eresztette. Merész eszméket vetett fel. Nagy reményeket ébresztett a haladó társadalmi törekvések táborában. De azután véget értek az egyetemi évek, s az ifjú „világboldogító“ csakhamar eltűnt valamely kisváros hétköznapijának szürke homályában.

Üstökösjárásra mindenkor és mindenütt csillaghullás következett az ifjúértelmiség mozgalmában. A közoktatás fogyatékosait ostromozó bölcsészeti hallgató pedáns középiskolai tanárrá hidegült. Az öröklött jogrend megváltoztatását hirdető fiatal jogász epés táblabíróvá lett. A tegnap még a futurizmus meg kubizmus jegyében „lázázó“ művész hangulatos csendéletekkel diszitette egetostromló társainak nyárspolgári kényelemmel berendezett otthonát. Az orosz národnyik diák csakúgy a fennálló társadalom derűs oldalainak haszonélvezőjévé szelídült, mint az egyébként is higgadtabb német, magyar vagy más néphez tartozó sors-társa. Közben csak a legértékesebbek érezték szükségét, hogy fanyar cinizmussal hidalgják át a fiatal évek lendületének s a meglelt kor kérdő-ző unalmának kiáltó ellentétét.

Sokan keresték, néhányan meg is találták ennek az ifjúnemzedéki tragédiának nyitját. Felfogásuk szerint a száz meg száz pezsdülő fiatal energia kutató munkaközössége váltotta ki azokat a nemes törekvéseket, amik minden időben a korszellem magasságáig értek fel, hogy ismét elkallódjanak, feledésbe merüljenek, merőben ellentétes érzésekbe csapjanak át, amint az egyén a kispolgári lét szárnyalásra alkalmatlan, minden önzetlen lelkesedést gyilkos közönybe fullasztó feltételei közé viszsztatért. Az ifjúértelmiség megmozdulása így szükségszerűen nélkülözte a folytonosságot. Fellobbant és ellobbant vagy felismerhetetlenségig szintelenedett, amint a mozgalom hordozói az egyetemi közösség éltető légköréből kiválásra kényszerültek. Büvös körben topogott, amit csak kiváltságos egyesek törtek át. De a kevés kivétel is inkább megerősítette, mint megdöntötte az ifjúértelmiségi mozgalmak törvényszerűségét. Akik ugyanis feljebb léptek, elszakadtak az őket követni képtelen fiatal-ság zömétől, amennyiben a felfelé törő „alsóbb néprétegek“ mozgalmához csatlakoztak.

Mindazok az okok, amelyek az ifjúértelmiségi mozgalmak sajátos ütemét és korlátait meghatározták, egyre sűrűbben jelentkeztek, amint a társadalmi élet mai ellentmondásos kibontakozása felé sietett. A haladó kiállítás egyre súlyosabb nehézségekbe ütközött. A világnézeti szabadságra egyre lenyűgözőbb béklyókat raktak. Napjainkban az ifjúértelmiség elhelyezkedési lehetőségei már sine qua non-ként az uralkodó elgondolások igényléséhez kapcsolódnak. Aki „érvényesülni“ akar, jobb belátása ellenére is nézetei feladására kényszerül. A kispolgári lét természetsszerűleg önkorlátozásba torkoló körülményeit új tényező szaporította, mely korábban vagy egyáltalán ismeretlen volt vagy csak a „józan belátás“ és a szokás hatalmán keresztül érvényesült. Alapjában véve nem volna ez perdöntő változás, ha magában a kispolgári létben és gondolkodásban végbement s ennek kezére járó megmásulások áramlatá-

val nem találkozna. Csak hogy ugyanazon okok, amelyek a széles sikon előregördülő regresszív tekintélyuralmi elgondolást felszínre hozták, magának a kispolgárságnak s ezzel együtt a testéből sarjadt ifjúértelmiségnek gondolkozási megmásulását is előidézték. Korábban a haladó eszmélkedés a szabadfoglalkozású értelmiség körében úgyszólván a jó modorhoz tartozott. Manapság széles rétegek kerülnek a regresszív tekintélyimádat s az ennek kiegészítését képező eszmei kellékek hálójába. És ez egyáltalán nem „fiatalos“ kilengés, mint ahogyan a korábbi haladó iránytvevés sem volt az. Maga a kispolgárság kanyarodott el regresszív értelemben vett szélsőséges irányban, a más formáló társadalmi erők közti hányódása és ingadozása során. Az ifjúértelmiség egy része egész társadalmi determináltsága folytán vakon követi ezeket a hányódó és ingadozó mozdulatokat s a kispolgári tömegekkel együtt sodródik szűkkeblű önzéssel vagy dörén elnagyolt optimizmussal megítélt végletek felé.

E történelmi kórkép alól a magyarországi ifjúértelmiség sem kivétel. A regresszív tekintélyeszmék széles rétegeinek gondolkozását fertőzték meg. Azok, akik a múlt szabadsághagyományaihoz ragaszkodnak, az utolsó órában mondták ki az esedékes szót: eddig és nem tovább! Mégis, tisztában kell lennünk azzal, hogy valamely gondolat csak az esetben emelhet igényt koponyák meghódítására, ha befogadásának feltételei az érdekelt rétegek létfeltételeiben gyökereznek. Az az értelmiségi megmozdulás, amely már eddig is sok eredménnyel dicsekedhet, éppen úgy alá van vetve ennek a törvényszerűségnek, mint bármely más eszmeáramlat. A mozgalom hordozói távolabbra láthatnak ösztönözhetnek és vezethetnek. Kitartó munkával látszólagos sorsvégszerűségeket is megdönthetnek. A társadalom mélyében dolgozó erők fölött azonban nincs hatalmuk.

Szükségtelen volna ennek a régesrég felfedett igazságnak kihangsúlyozása, ha maga a kérdés fontossága nem írná elő parancsolón. Utközben tudnunk kell, hogy merre haladunk. Csak így kerülhetjük el a csalódásokat és meglepetéseket. Egyedül ily módon hatolhatunk be a felvetett kérdés minden ágazatába, s csak ez uton fedhetjük fel annak minden távlatát. A legifjabb keletű értelmiségi mozgalom kérdésfelvetései külsőleg is impozánsak. Magyarországon részint a földkérdésre, részint szabadelvű ujitásokra vesz irányt. A szó nemes értelmében vett sorskérdéseket feszeget, s helyes irányzódás esetén megoldásuk hatalmas emelőjévé válhat. De ez a nemesség kötelez. Ez a megérzés vetette fel Magyarországon az utkeresés problémáját és váltotta ki a magas szinten mozgó vitát. Senki sem avatkozhat be hasonló szellemi forrongásba a csalhatatlan döntőbíró nagyképű talárjában. Szempontokat nyújtani és véleményt mondani azonban mindenkinek joga és kötelessége, aki eszmeileg a mozgalomhoz tartozónak érzi magát. Részünkről azokra a párhuzamokra kívánunk rámutatni, amik az ifjúértelmiségi mozgalmak történetéből adódnak. Különösen a multszázadbeli német meg orosz megmozdulások tarthatnak igényt megszivvelésre. Az előbbi kiválóan művelődési és tudományos; az utóbbi túlnyomórészt társadalmi jellegénél fogva a felvetett alternatíva mindkét változatának esélyei-re, határaitra és távlataira történelmileg leszűrt tanulságokat nyújt.

Berlin a 48-as „forradalmat“ megelőző évtizedekben élénk szellemi erjedés gócpontjává lett. A fiatal értelmiség minden hagyományos értékkel szembehelyezkedett. Sorjában a társadalom és a gondolkozás minden problémája megtalálta soraiban a maga merész és mégmerészebb átértékelőit. Proféták léptek fel és veszték el rövid tündöklés után saját

gondatépületük bejárhatatlan labirintusában. Gombamődra keletkeztek a különféle „iskolák“, hogy rövidesen a reménytelen eszmezürzavar ingoványába tévedjenek. Amikor másfél évtizedes erjedés után meg lehetett vonni az ifjuértelmiségi nekilendülés mérlegét, kiderült, hogy tulontul sok a gaz meg a konkoly. Mindez a viharos akarás, amennyiben az élet gyökereinek kutatása helyett az „eszme“ sztratoszférája felé tört, Heinét példázva, „sárkányfogakat vetett“ ugyan, de csak apró „bolhákat aratott“. Kamaszos szertelenséggel hiába „piszkálta fogát a kölni dóm tornyával“. Értéknek csak az bizonyult, ami a kavargó és egymásnak csapódó „gondolatot“ megfosztotta misztikus ködösségétől és magától értetődő egyszerűséggel a társadalmi lét hétköznapi kérdéseinek akasztotta csáklyáját.

Filozófia, vallás, jog és ember tették a vizsgálódás anyagát. Mindez a rejtély feloldódott a bűvös formulában: „Jogviszonyok és államformák sem önmagukból nem magyarázhatók, sem az ugynevezett általános emberi eszmefejlődésből nem vezethetők le; sokkal inkább az emberek anyagi létfeltételeiben gyökereznek.“ De még ez a felismerés sem volt elég. Aki csak eddig jutott, az még mindig ködös régiókban tevelyeghetett. Tovább csak azok léptek, akik a felszínre hozott igazságokat a legkövetkezetesebb haladásra képes réteg sorsával kapcsolták egybe és magas folkon átfogó társadalmi mozgalom alapjául tették meg.

Gyenge, életerőtlen volt a német szellemi forrongás, amennyiben a „tisztá tudományosság“ egyoldalú felfogását vallotta. Híjával volt az átütőerőnek, amennyiben helytelenül felfogott „önállóságához“ ragaszkodott. De azonnal hatványozottan érvényesült, amint az élő élet liuktevő társadalmi folyamatának „rendelte“ magát „alá“. Olyan erőre tett szert, amelynek hatására megingathatatlanak vélt hegyek elmozdítása vált lehetővé.

Egyoldalúság azonban nem csupán a „csak eszmei“ törekvésekhez tapadhat. Elérheti a kizárólagosan társadalmi jellegű ifjuértelmiségi mozgalmakat is, amennyiben nem a helyesen felismert társadalmi feladatok talaján mozognak. Az orosz národnyik értelmiség csodálatos hősiességgel ad absurdum vezetett mozgalmának minden idők fiatalága számára intőpéldát kell jelentenie. A národnyikok a társadalom legmélyébe ereszkedtek le felismeréseik fáklyájával. A „nép“ bajait tapogatták ki; annak fájó sebeire kerestek irt. Előttük azonban az orosz népet az orosz muzsik jelentette. A parasztság felemelésére vettek irányt, azt véelve, hogy vele együtt az orosz történelmet is a kor színvonalára emelhetik. Egyoldalú beállitottsága folytán a národnyizmus képtelennek bizonyult felismerni a „nép“ tengerében azokat a rétegeket, amelyek egyedül vehették vállalkra az ország átalakításának sorsfeladatát. A národnyizmus elbukott. Csak negatív tanulságaival járult hozzá a későbbi kibontakozáshoz.

Szükségtelennek tartjuk a további történelmi szemlélődést. Amíg eddig elmondtunk amellett tanuskodik, hogy az értelmiségi megmozdulások, saját erejükre utalva sehol sem érték el kitűzött céljaikat. Nem hisszük, hogy éppen a mi napjaink volnának hivatva a törvényszerűség megdöntésére. Az ifjuértelmiségnek a társadalom legmélyéről kiinduló törekvésekkel kell egybefonnia saját törekvéseit.

Amennyiben előfizetőink példányait idejében nem kapnák meg, kérjük azonnali szíves értesítésüket.

F E L J A J D U L A S

Irta: BÁRD OSZKAR

*Naiiv bolondja voltam a rádiónak.
Ugy éreztem, e hullámok megóvnak
a magánytól minden elgyötrött lelket,
hisz általa mindenki társra lelhet;
egy gombnyomás és győzedelmesen zengi
a muzsika, hogy nincs egyedül senki
a dzsungelben sem. S pusztákon keresztül
igaz, testvéri ember hangja rezdül,
s ha mire hullt, jégtáblájának alja
repedezik, biztatja, vigasztalja.
Ó, milyen mélyről ujjongott a szívem
és milyen tisztán, milyen büszkén, híven
vállaltam magam embernek, ki végre
reátalált, hogy miért és mávégre
vagyunk a földön? „Társas lény“, e szónak
szent mélységei lángsugarat szórnak
az éjszakába: ölelésre tártan
a karjaimba forrón testvért vártam
s úgy éreztem, hogy mikor összeérnek
a lelkeink, legendás gyöngyfüzérnek
tűnünk Isten elégült, széles mellén,
hisz még, ha Robinson vagyok is, mellém
telepszik sok nép szója, muzsikája
s a szívet máris kevésbé cibálja
az egyedüllét fergetege, melytől
felhőkarcoló-akarát is megdől.
Áldottam nappal és áldottam éjjel,
felszabadultan, boldog szenvedéllyel,
mint olyan csúcsot, amelyet elérve
a sötétségnek nem lehet több érve,
hisz csodái minden bajtól megóvnak:
naiiv bolondja voltam a rádiónak.*

*Mikor aztán rájöttem, nem kivétel
ez sem: az ember mindig akkor vét el
egy lépést, mikor tán módjában állna,
hogy álomból valóvá nőjön álma,
oly búskomorság szállt rám lassan-lassan,
hogy mindnyájunkat meg kellett sirassam.
A kezünkbe jutott a villamosság?
Most arra jó, hogy véle megtapossák
az „ellenséget“, ki szemünkben szállka,
ha hadseregét nem motorizálta.
S a repülőgép, ahelyett, hogy véle*

találkozhassek minden emberféle,
 arra lett jó, hogy róluk hulló bomba
 sok-sok virágzó várost döntsön romba.
 A dróttalan táviró arra kellett,
 hogy felfoghatatlan rejtélye mellett
 hadititkot s kémjelentést felfogjon
 s örüljön másnap tizezer új foglyon.
 Ó, rengeteg ragyogó alkalom volt,
 hogy mi a mélyben kicsinyesen tombolt:
 önzés, birtokvágy megszépülve szálljon
 a magasba, túl átkon és viszályon;
 egy lépés kellett, egy gesztus, hogy végre
 egy mesemondó, szelid édes égre
 lásson a dalt poklok helyett a lélek!
 Egy lépés csak! De rejtett, gyilkos élek
 ezer darabra tépték szét a képet,
 mely így, torzultan, mindhiába lépett
 az álmodó Ember elé. Hiába
 előjelek, megérzés: hull a láva
 s szemünk láttára elpusztítja kertünk,
 mert kincseinkért harcolni nem mertünk,
 mondván, hogy mindaz, amit kitalálnak
 embertestvérek, mienk s a halálnak
 nem engedjük át vitathatlan jussunk!
 Hisz szörnyűség, hogy meneküljünk, fussunk
 a villanytól: ellenünk torzították
 s pincékbe bujjunk, mert lombik s retorták
 mélyén megváltó, friss elixír-kortyok
 helyett halálos gázak mérge fortyog!
 Felháborító az, hogy félni kelljen
 a sötétségbe burkolt munkahelyen,
 ha jelzik, jön s elpusztít mindent, főképp
 a fény nyomán csodánk, a repülőgép!
 Távolbalátó, mely annyi szép kincessel
 vagy adósunk s csodád ha agyonlincsel
 s kiszolgáltat, a lelkünk ne dobbantson,
 hogy túl minden örült hadi parancson
 a mienk légy, kik teremtetünk téged,
 mert csodával ki öl s nem áld, az téved
 s mindannyiunknak felelni kell egyszer:
 elixír helyett mért gyilkoló vegyszer
 támadt? s traktor helyett tankok motorja
 végveszélybe az embert mért sodorja?
 Nekünk nem tank, de automobil kellett,
 hogy akármily nagy távolságok mellett
 ember az embert mégis megtalálja!
 És gyújtóbombát mért tettek alája,
 hisz nem ijedt, behúzott farku pincsi
 volt Icaros s Leonardo da Vinci,

de szabadon szárnyalni vágyott lelkünk!
Be véres gúny, hogy új kincset ha leltünk,
mind ellenünkre nőtt belőle fegyver,
mely rabszolgává présel, süllyeszt, megver:
mikor szívünk szép kirándulást tervez
a csodával, az hadjáratot szervez
s az „ellenség“, hogy ne hulljon a porba,
oly csodát kell állítson csatasorba,
mely új szépséget kínálhatna nekünk!
A kincseink közt — s általuk! — elégünk,
mert hagytuk, hogy mit boldog, zengő aggyal
teremtettünk, démon legyen s nem angyal
s mit álmodtunk zenélő, csipkés célből,
őlé eszközzé aljasult acélből!
Ó, szégyen, szégyen, szúrós, szörnyű szégyen!
Jó volna, ugye, jámbor arccal, szépen
azt hazudni hogy kizsarolt a korszak
s nem mi, hanem az idők olyan torzak,
hogy meséinkből torpedót s ágyut termel?
Nem, drágáim, ily átlátszó, hig tervvel
nem ússzuk meg! Ugy kell! Bennem, bevallom.
a keserűség, mint dagadó ballon,
mind nő és száll és feszíti a mellem
és káromkodni késztet magunk ellen,
s undorral lelkem poklokig felásom,
oly szörnyen, szörnyen fáj a csalódásom,
hisz — ó, bolond! — az áldott rádióknak
hullámai is semmitől sem óvnak:
a magányos magányosabb, mint régen,
mióta csak frázis szállt át a légen
s ahelyett, hogy a puszták vándorához
embertestvér szívét vinné, csak átkoz,
s a dzsungel mélyén küzdött azzal tartja,
hogy embervérre szomjazzék a kardja,
mert minden német hős és hona várja,
feltéve, persze, hogyha tiszta árja,
s Robinsonnal, ki lázasan vár hangot,
azt közlik, hogy a tőzsde tegnap pangott.
és sport és sport, rekordok, uszás, asszó
és gyűlöletből egész Csimborasszó,
és dzsezz és száz új örület és ismét
hallgassunk kis kiképzést, terepismét!
Légvédelem. Mindenki békét áhit
s — csecsemőkortól képzik katonáit.
Népszövetség. Spanyolország. Mi Kinát
nem segítjük (mert túl keveset kínált).
Az orosz métely. Hopp, új kártyát osztok:
paktálunk: jó helyt fekszik Vladivosztok!
Ma: szövetséges. Holnap: ádáz ellen.

„Az igazságos Európa-szellem“.
 A tengelyek. Mindig békére vágyunk.
 (Még mindig nincsen elegendő ágyunk!)
 Arab kérdés. Propaganda. Köszöntjük.
 „Abesszinia császáraját köszöntjük“.
 A béke. Franco. Torpedók. A béke!
 Száz új páncélos. Hajóhadunk éke.
 „Mi mindig, mindig csakis védekezünk“.
 Embertestvérek! (Rejtsük el a keztyűnk!)
 Leszerelés. Földközi tenger. Béke!!!
 (Ez mindennek az eleje — s nem vége!)

Ó, szörnyű káosz. Szörnyű, szörnyű átok!
 Ó, emberek, mi vár, mi vár reátok?!?..

D O L G O Z Ó L E Á N Y O K (II.)

Irta: NAGY ISTVÁN

Az általános felfogás a nő hivatását a családban jelöli ki s így nem érdeketlen megismerni, vajjon dolgozó lányaink a Korunk legutóbbi számában érintett gazdasági és egészségi viszonyaik mellett mennyire tehetnek eleget női hivatásuknak. Hogyan gondolkoznak felőle? Erkölcsi és kulturális színvonaluk alkalmassá teszi-e őket e hivatás vállalására? Férfi ifjúságunk számára sem lehet közömbös, hogy női kortársaikat milyen szempontok vezetik a családalapításnál.

Természetesen mindannyian férjhez akarnak menni. Arra a kérdésre, hogy erkölcsösnek tartják-e az érdekházasságot, 27-en határozott igennel feleltek. Érdekes, hogy számuk nagyrésztben a kis vagyonnal rendelkező lányok sorából került ki. Más 4 nő, a teljesen vagyontalanok közül, nem tartja éppen erkölcsösnek, de — mint egyikük írja „szegény lányoknak megbocsátható.“ 39-en lealáznak vagy lealjasítónak tartják az érdekházasságot. Ezek számára vagy közömbös a jövőendő férj foglalkozása vagy iparost, esetleg kereskedőt óhajtanak maguknak. Az érdekházasságot helyeslők orvosról, művésztől, állami hivatalnokról, mérnökről álmodznak. De hogy ők is csupán álmodozásnak érzik ezt, amellet szól az a tény, hogy 41-en készek férjhezmenés után is dolgozni, 14-en csak akkor akarnak dolgozni, ha „nagyon muszáj“. 15 semmi szín alatt sem akar kenyérkereső lenni, ha már egyszer asszony.

Hogy milyen gazdasszony válik belőlük, arra az alábbiakból következtethetünk: 39 szereti s kedvvel végzi a háztartási munkákat. 31 nem szereti. „Gyűlölöm“ — válaszolja az egyik gyári lány. Annak a 15 lánynak a kivételével, akik férjhezmenésük után nem kívánnak kenyérkeresők lenni, a többi 55 igazságtalannak tartja, hogy a férfiak csak „főző és mosógépeknek“ tekintsék őket; úgy érzik, hogy ennél nagyobb a nő hivatása. Ennek ugyan ellentmondani látszik az a körülmény, hogy 59-en anyák akarnak lenni. A reformátusok 2-3 gyermeket is vállalnának. A katolikus leányok nagyobb része egy-két gyermekre gondol, míg körülbelül egy harmada négy-öt gyermektől sem ijedne meg. A zsidó lányok 40 százaléka szintén négy-öt, míg 25 százaléka csak két gyermeket tart kibírható-

nak. Az anyaságot nem vállaló 11 leány felekezet szerint így oszlik meg: 6 református, 2 zsidó, 2 katolikus és 1 görögkeleti. Közülük egy kényelmi szempontból, a többi pedig nehéz gazdasági körülményei miatt utasítja vissza az anyaságot.

Figyelemreméltó tünet az is, hogy dolgozó lányaink gondolatvilágát igen foglalkoztatja az a lehetőség is, hogy esetleg nem sikerül férjhezmenők s talán ezért adnak felmentést azoknak a nőknek, akik törvénytelen gyermeket hoznak a világra. 46-an teljesen megértők ebben az irányban. Jellemző viszont, hogy a 24 lány között, akik ridegen elítélik a leányanyákat, két olyan is akad, aki saját magának egyáltalában nem akar utódot.

Az anyaságot vállalók és visszautasítók csoportjában egyaránt találunk határozott mint közömbös világnézetűeket. Valószínűleg megváltozna ez az arány, ha csak egyoldalúan a haladó érzelműeket vagy ha csak a falusi nőket kérdeznők meg. A felsorolt adatokból azonban máris nyilvánvaló, hogy államvédelmi s valláserkölcsi szempontból nem valami különösen megnyugtató jelenség észlelhető az anyaságot elhárítók feleletében. Az igenlők esetében is aggályok merülhetnek fel, vajjon anyyira súlyos körülményeik között tudnak-e egészséges gyermeknek életet adni és fel tudják-e azt nevelni? Hiszen szüleik nagy része egészségileg megrongálva került ki a világháborúból s ez visszatükröződik a kutatott leányok fejletlen testalkatán is. Szociális viszonyaik lefelé ivelést mutatnak, ez pedig az utódok fokozottabb degenerálódását vonhatja maga után. Vajjon ez a felismerés nem fogja-e áthatni egyszer az anyáknak készülöket is és akkor hogyan vonják le ennek tanulságait?

A dolgozó lányok valláserkölcsi felfogása is nyugtalanítólag hathat vallás-erkölcsi szempontból, mivel 20 dolgozó leány, tehát 28.27 százalék atheista. (9 református, 7 izraelita, 2 unitárius, 1 katolikus és 1 görög-katolikus.) Hitetlenségük okát kutatva, a következőket észleltem: 17 részben szociálistának, részben cionistának vallja magát, 3 semmiben sem hisz. Ezek azt írják, hogy minden eszme csak új áldozatot kíván tőlük és új terheket ró rájuk és egyik sem segít rajtuk. Segítség alatt anyagi segítséget értenek és hogy többiek is anyagi okok miatt juthattak el a hitetlenségig, az éppen az istenhívőkkel bizonyítható. Az 50 vallásos érzésű leány soraiból kiderül, hogy vallásos eszményük és életmódjuk által a tulvilági gondatlan életre akarnak méltók lenni, ahol házbérre, fizetésre, munkára nincs gondjuk az üdvözülteknek. Egyébként a vallásosak között találhatunk szociálistákat és cionistákat is. A vallásos érzésű református leányok közül minden héten egyszer templomba jár 6, 10-szer évente 1. Kettőn sohasem járnak templomba, mert „nem szeretik a papokat“, 7 katolikus hetenként egyszer-kétszer, 6 ritkán jár templomba. A zsidó lányok többsége csak a nagy ünnepekkor megy Istentiszteletre. A két lutheránus és egy román hetenként egyszer, a többiek ritkán.

Figyelembe véve dolgozó leányaink fiatal korát, világfelfogásuk még módosulhat, de kétharmaduknál bizonyosra vehető, hogy jövőendő gyermekét legfeljebb a puszta hithez segítheti hozzá, ahogy azt maga is gépszerűen átvette anyjától, viszont elmélyíteni akár ezt, akár más hitet aligha lesz képes. S ha már lelkiekben ilyen keveset nyújthat, mit adhat át tudásban jövőendő gyermekének? Szüleiktől csekély műveltséget vehetett át, hiszen a szülők 10 százaléka, ha rendelkezik középiskolai végzettséggel. De ez is csak az apákra vonatkozik, mivel anyáinkat még kevésbé iskolázták maradi öregeink. Az apának nincs türelme a gyermek neveléséhez, az anyának meg nincs ideje. Sok családnál a csecyermeket másodrendűnek számítják még ma is s így a munkásleányok szinte kizárólag csak arra a műveltségre utaltak, amit az iskolában vagy a

népművelődési egyesületekben sajátíthattak el.

A leányok iskoláztatásának lebecsülése visszatükröződik az iparos ifjúság adataiból is. Sinka József adataiból kitűnik, hogy az iparos férfi ifjúságnak csak 63 százaléka nem végzett középiskolát, ezzel szemben az iparban dolgozó leányok 72 százaléka csak elemi iskolai végzettséggel bír.

A dolgozó leányok iskolai végzettsége foglalkozás szerint.

Foglalkozás	Elemi iskola				Iparisk. III.	Középiskola					össz.
	IV.	V.	VI.	VII.		I.	II.	III.	IV.	VI.	
Varrónő	4	3	4	1	1	1	4	2	1	—	21
Gyárilány	3	4	2	3	—	—	—	—	—	1	13
Felsőrészkész.	4	1	—	2	—	—	2	1	—	—	10
Políturozó	3	—	1	1	—	—	—	—	—	—	5
Masamód	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	3
Szövőnő	1	—	—	1	—	—	—	—	1	—	3
Kereskedő	—	—	1	1	—	1	—	—	—	—	3
Hivatalnok	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	3
Nyomdász	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	3
Asszistensnő	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	2
Keztyűs	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	2
Podrász	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Összesen	18	12	8	10	1	4	8	6	2	1	70

Legmagasabb iskolai végzettsége, VII. gimnáziuma egy gyárilánynak van. A 6 kereskedő és hivatalnoklány közül kettő csak elemi iskolát, négy pedig a gimnázium I—IV. osztályát végezte el.

Bár adatainkból általános következtetést nem vonhatunk le, mégis valószínűnek tetszik, hogy a leányifjúság képzettsége mélyen a férfiifjúságé alatt marad. Szakmájában való képzettsége — megfelelő ipariskolák hiányában — teljesen a gyakorlati elsajátítás esetlegességétől függ. Csekély szabad idejét annyira betöltik házi dolgai, hogy elméleti továbbképzését szolgáló szaktanfolyamokat nem látogathat. Művelődésük ez elmaradottsága akkor nyer jelentőséget, ha tekintetbe vesszük, hogy leányainkra nehéz kettős élet vár. Míg a férfiifjúságnak csak szakmájában kell tökéletesednie, addig leányainkra a kenyérkereset mellett a gyermeknevelés nagy feladata hárul. Ezt a nagy és nemes feladatát kielégítően nem végezheti mindaddig, míg társadalmi uton nem találjuk meg azokat az eszközöket, amelyekkel a háztartási robot-munkák egyrésztől nem mentesítjük. Mert a főzés, mosás, otthoni varrás át nem tevődik az uccánként felállítandó olcsó közmosódákba, kifőzésekbe. Hasonló intézmények szervezése terén kísérletet tehetnének nőmozgalmaink. A leányifjúság bizonyára felkarolná az ilyen kezdeményezést.

Az iskolai alapismereteken túl a dolgozó leányifjúság önművelése többnyire kimerül a színvonal nélküli napilapok s a félpengős regények olvasásában. A kisiparos és munkáscsaládok bizony lányaik kezében nem szívesen túrik meg az ujságot és a könyvet s így annál kevésbé lehet szó arról, hogy olvasmányaikat illetően helyes irányítást kapjanak. „Politika, ujság, könyv, férfi haszontalanság“, — hallható nem egy munkás s iparos asszony szájából. A dolgozó leányok mégis, sokszor a kilátásba eleyezett, sőt be is váltott hajtépés ellenére is, olvasnak. Ujságjaik egyben jellemzőek apáik érdeklődési körére is, mivel rendszerint ők fizetnek elő. A munkásleányok 75 százaléka az *Estilap* és a *Jóestét* olvasója, míg 20 százalék a *Brassói Lapok*, *Ellenzék*, *Uj Kelet*, *Népünk*, *Romania Nouă*, *Lumea Românească* és a *Die Woche* olvasói között oszlik meg. A román leányok közül csak 1 rendszeres ujságolvasó akad, 1 a *Jóestét* és román la-

pok olvasója. A többiek csak alkalmoszerűen olvasnak, ami éppen a kezükbe kerül. A *Lumea Nouă*-t és az *Előre*-t hárman olvassák. A nivósabb napilapok olvasásában a zsidó lányok tartják az első helyet. Közülük csak hatot érdekel a gyilkosság és a szerelmi szenzáció. Ugyanezt jegyezhetem meg a magyar lányok 70-80 százalékaról is. Őket inkább a társadalmi és politikai események érdeklik.

A folyóiratok közül is a könnyebb fajsúlyúakat ismerik inkább. A *Színházi Életet*, a *Tólnai Világlapját*, a *Délihábot* 12-en olvassák. A *Színházi Ujság* és a *Magyar Lányok* olvasója 1-1. A *Korunkat* 6-on olvassák, de ritkán. A leányok 72 százalékanak viszont sejtelve sincs a folyóiratokról. Nem jutnak hozzá. Szépirodalmi olvasmányaik sem nyújtanak viditőbb adatokat. Rendszeresen s íróikat megválogatva csak azok a munkáslányok olvasnak, akik valamilyen egyesületnek, esetleg szakszervezetnek a tagjai. A társadalomtudomány iránt érdeklődik 1 leány, természettudományok, élettan, lélektan iránt 2. Klasszikus magyar írókat és költőket kedvel 3. Román, német, francia nyelvű remekírókat és költőket olvas 3. Új magyar írókat szeret 6. Világhírű szépíróktól olvas 14. Félpengős és detektívregények olvasásával tölti idejét 38. Egyáltalában nem olvas 3. Ezek a számok szemléltetően érzékeltetik, hogy a dolgozóleányok többsége irodalmi igényeit a népművelődésre annyira károsan látva irodalommal elégíti ki. Viszont, irodalmi nivójukat összehasonlítva az iparos és kereskedő ifjak olvasmányával, nem tűnik ennyire sivárnak a helyzetük. Sinka József adatai szerint az iparos és kereskedő ifjak 74 százaléka olvas kalandor regényeket, a leányok 56 százalékaival szemben. A betűtől irtózdó férfi ifjak száma is nagyobb: 9 százalék, a lányoké csak 4 százalék. Igaz viszont, hogy a tanulmányozott leányok a magyar remekíróktól kevesebbet olvastak férfi kortársaiknál. A magyar lányok közül 1 olvasta a Tőkét. 1 Zilahy Lajos és Erdős Renée könyveit, 4 Gorkij, Turgenyev és az új orosz írók műveit, 6 Jókai és más magyar írók regényeit. 28-an Max Brand és egyéb félpengős regényeket olvasnak. A románok közül 1 Travent és orvosi könyveket olvas, 1 Eminescu és Cosbuc verseket, 4 románnyelvű detektívregényeket. A zsidók közül 1 olvasta Marx, Adler és Darwin műveit, 3 Zola, 3 Jack London, 5 Gorkij és új orosz írók, 2 Zilahy Lajos regényeit, 8 pedig félpengős szerelmi történeteket olvas. A német leányok a modern francia és német írókat kedvelik. Sajnálatos tényként kell ide jegyezni, hogy a transzilvániai neves írók műveivel csak folyóiratok hasábjain találkoztak. Tamási Áron és pár jelentős honi író 1-1 novelláját csak a napilapok irodalmi mellékleteiben olvasták.

Ha olvasmányaik tartalmi értékét nézzük, úgy olvasmányaikat 2 főcsoportra oszthatjuk. Egyik oldalon a gyenge külföldi félpenyva könyvtermékek állanak, a másik oldalon meg az egészen értékesek, amelyeket szociális témák miatt kedvelnek, mert problémaköreik közelebb esnek életkörülményeikhez. A transzilván magyar irodalom-politika e tény mellett nem haladhat el közömbösen. Fel kell ismernie, hogy a szociális témák megkerülésével nem lehet igazi transzilván irodalmat csinálni. Ugyanez a belátás kellene, hogy áthassa sajtópolitikánkat is.

A kulturális mozgalmak dolgozó leányaink előtt alig ismertek, viszont 70 százaléku tud a szakszervezetek létezéséről és célkitűzéseiről. Számosan tagok is egyik-másik szakcsoportban. 3 református a CMSC munkás sportegyesület tagja, 1 ugyanott ellenőri tisztséget visel. 2 katolikus és 2 zsidó leány szintén látogatja ezt az egyesületet. Az Echo gyári sportszervezetnek aktív tagja 1 református és 1 katolikus leány. Ugyanez elnöknő ebben az egyesületben, melybe még 2 református és 1 görögkeleti leány jár szórakozni. A Magyar Lányok Körének csak egyet-

len egy tagja szerepel a tanulmányozott 70 leány között, aki elnöke is az egyesületnek. Összesen tehát mindössze 13-an, azaz a leányok 57 százaléka (18) tart fenn kapcsolatot valamilyen kulturális vagy sport szervezettel.

A dolgozó leányok azért fordulnak nagyobb élénkséggel a szakszervezetek felé, mert kevés szabadidejüket szívesebben áldozzák olyan szervezetek támogatására, melyektől gazdasági helyzetük könnyítését várhatják. 49-en pártállás és felekezeti különbség nélkül helyeslik és látogatják a szakcsoporthatásokat. 5 helyteleníti a szakmai szervezkedést, 14 előtt pedig ismeretlenek a szakszervezetek célkitűzései és közömbösek iránta. A 70 lány közül csak 23-an fizető tagjai a különböző szakcsoporthatásoknak. Számuk a kollektív szerződéssel bírók sorából kerülnek ki. E csekély százalékból is arra lehet következtetni, hogy hátrányos gazdasági helyzetük következtében óhajtják a szervezkedést, ismerik a hasznosságát.

Már az eddigi tényekből is nyilvánvaló, hogy a nemzeti és közéleti problémák bizonyára igen foglalkoztatják a 70 dolgozó leányt.

A 24 református leány közül 21 magyarnak vallja magát, 3 számára közömbös nemzeti hovatartozása. 14 katolikusból 13 jegyzi magát magyarnak, 1 nem adott választ erre a kérdésre. A 22 zsidóleány közül 3 magyarnak érzi magát, 1 románnak, 13 kitart zsidó nemzetisége mellett, 5 számára közömbös nemzeti hovatartozása. A román és német leányok kivétel nélkül nemzetük mellett nyilatkoztak.

Figyelemreméltó jelenség, hogy egyetlen egy leány sem emlíkszik olyan esetre, amikor akár munkahelyeiken, akár egyesületeikben felekezeti vagy nemzetiségi összekocanás fordult volna elő a velük dolgozó más nemzetiségűekkel. Viszont annál sűrűbben előfordult, hogy főnökeik vagy munkavezetőik részéről közös sérelem érte őket és ezt közösen utasították vissza. Ezt indokolni lehet a leányok pártállás szerinti megoszlásával. 10-et egyáltalában nem érdekel a politika. 9 nem szereti a politikát s nem is ért hozzá. Összefoglalva: 34 leány, azaz 48,57 százaléka részben cselekvő részt vett a politikai küzdelmekben vagy rokonszenvvel kísérelte pártja tevékenységét. Talán a különleges politikai helyzetből fakad, hogy a politizáló leányok 50 százaléka a zsidók sorából került ki. Különbösen a 3 községi választásra jogosított leány közül egy sem gyakorolta ezt a jogot. Nem ismerik a szükséges formalitásokat, pedig 32-en szeretnék általános választójogot a nők részére is. 2 leány komédiának tartja a választójogot s semmit sem remél tőle. 31-en nem igénylik a választójogot. „Férfinék való” — vélik egyesek. A dolgozó leányifjúsághoz öntudatuk ellenőrzésére még pár kérdést intéztem. Így: egyenlő embernek érzik-e magukat a férfiakkal? Hova utaznának, ha módjukban állna?

A többség egyenlőnek érzi magát a férfiakkal, sőt a tudatosabbak részletezték, hogy ezt nem az írott jog alapján értelmezik. Akik nem tartják magukat egyenlőnek semmilyen vonatkozásban, arra hivatkoznak, hogy ez így volt mindig és hogy is lehetne másképp?

Arra a kérdésre adott válaszaikból, hogy utaznának-e, kicsap az elfojtott életvágy. „Utazni Velencébe, nászutra menni Nápolyba”. flörtölni, szórakozni, világtörülj csavargó utra menni egyszóval megélni a felpengős regények kalandjait s lehetőleg híres moziszinésznővé vagy más nagy dává változni. De ugyanilyen elkívánczolás, menekülésvágy érződik az öntudatosabbak feleletében is, csak éppen eszményibb célkitűzéssel. Valamennyi menni szeretne Palesztinába, Birobidzsánba, Párizsba. Keletre, Spanyolországba. Egyik leány világtörülj utra szeretne menni, hogy a pszichológiát tanulmányozza. Egy másik kideríthetetlen okból Piatra Neamțba szeretne menni sírni. Többen szeretnék látni Pestet. Csúpan 2

szeretne falura menni pihenni. Mindebből kiérezhető, hogy a dolgozóleányok lelkiélete zaklatott, elégedetlen, amihez valószínűleg hozzájárul az is, hogy többé-kevésbé érett nő létükre még mindig meddő leányságra vannak kárhóztatva. Jellemük, törekvéseik most állnak válaszfalon, még elfordíthatók ilyen vagy olyan irányban, de egy bizonyos: férfi kortársaikkal bármikor kiállják az összehasonlítást."

Összefoglalva a feltárt helyzetet a 70 dolgozó leány adatai nagy általánosságban a cluji dolgozó leány szociális viszonyait tükrözi vissza s ha nem, annál több ok ez arra, hogy végre helyzetüket pontosan felmérjük. S ha pedig megfelel a valóságnak, akkor komolyan le kell számolni minden kicsinyes előítélettel, mert leányaink úgy a gazdasági életbe, mint nemzeti, közéleti, kulturális küzdelmekbe már is cselekvően befolyanak és helyet kérnek. Problémájuk külön problémának tűnik, de elvitathatatlan, hogy sorsuk a társadalom nagy problémáiba ágyazódik. Helyzetüket tanulmányozva sehol sem jelentkeznek bajaik csak nemzetiségi vagy csak gazdasági formában, bár ez utóbbiból látszik fakadni minden, mint a fagyókeréből kihajtó ágak és lombok. Napjainkban, amikor igen nagy előszeretettel mindent nemzetiségi vagy faji kérdésnek kívánnak beállítani, igen-igen nagy hiba volna mellőzni és meg nem látni, hogy a hangsúly a dolgozó leányok helyzeténél is a szociális viszonyokra esik. Ezek megoldása nélkül megoldhatatlan marad a nemzetek problémája is. A tömegek nagy szegénysége éppen úgy szétzüllesztget valamely nemzetet, mint adott esetben egyesek nagy gazdagsága.

MAI FIATAL MAGYAR KÖLTŐK

BENEDEKFFI SAMU: VIHAR UTÁN

*Zeng az erdő, zúg az ár,
fehér fényben a határ,
fasudara karikáz,
szelek keze bele ráz.*

*Búg a mennybolt karaja,
nő a vizek taraja.
Tavak arca gyűrűt hány,
Nyárfa reszket: bűnös lány.
Láng lobban a hegyeken,
esőfüggöny kereken.*

*Záporoz a viharár,
sánta nyulra fia vár,
erdő mélyén vad üvölt.
Párát dobog fel a föld.*

BERKÓ SÁNDOR: BOLYONGÁS

*Hosszú lépésekkel, a mező fagyos rögein,
füstöt lihegve szaporázom kemény lépteim,*

dombról le, dombnak fölfelé, s mint a falevél:
lila az orcám, enyhe pirral futja be a vér.

Velőmön a szél átsüvit, de csak baktatok,
összeszorított fogsorokkal, hogy csak úgy sajog,
egyre előre. A határ halvány-rózsaszín
ködfüggönyét cafattá tépik csontos ujjaim.

S ím, Krisztus-kereszt áll a völgy kellős közepén,
csillan a nap szép gömbölyűre kipingált szivén,
két tenyeréből hirtelen, mint fehér szalag,
a keskeny országút kibomlik s kétfelé szalad.

Már ott lihegnek valahol túl a hegy mögött,
parasztleányka tán belőlük szép máslit kötött...
Dombról le, dombnak fölfelé kanyarog utam,
szegény a föld, a bér, az ember, akár jómagam;

a táj a kicsi kőkereszt elé térdepel,
de Jézus arca mindhába néz az égre fel, —
nem is kutatok hát a dús fellegek mögött,
keskeny barázdák közt bolyongva bontom a ködöt.

Talpom alól a barna föld fázós éneke
sikong a szélbe s megcirógat reszkető keze:
— Jól őrizd, öcsém, az utat, amely léptedet
el igazítja és a sűrű ködön átvezet!

FEKETE FERENC: SZÍVÓSSÁG

Sem mag, sem csira
sem magzat az anyaméhben.
Igy, csak a napok várnak,
a hetek, a hónapok, az évek,
a századok s az évezredek nyomukban.
Igy: eltűnve a jelen mögött
egészen a pillanatig míg rájuk
kerül a sor, ki nem bontakozva
önmagukban, kigunyolva, eltakarva,
csak nagy álmodók álmában
csak nagy gondolkodók agyában
fel-fel csillanva néha
igy, ily rendithetetlen tudattal
hogy eljönnek mégis,
holnap, egy hét, egy hónap, egy évszázad
egy évezred múlva: az idejükben.
Igy, csak a napok, a hetek
a hónapok, az évszázadok
s az évezredek várnak.
Meg én.

FLÓRIAN TIBOR: TÁNYÉR

Az élet ételét nyújtja,
 önmaga örökkön éhező.
 Szerzetes.
 Alázatos és szegény,
 de vállain hordja a világot.
 Nem ismer gazdagot,
 sem szegényt.
 Nemzetek fölött áll,
 oltárok fölött áll.
 Nem kérdi hitvallásodat.
 Egyisten-hívő,
 s csak egy királynak hódol.
 Éhség királya,
 ki az éhezőket testvérré emeled,
 legyen szent a te neved.

LŐRINCZI LÁSZLÓ: KERTÉSZ

Roskadtan áll virágháza tetején.
 Csak rózsavillaton él, csak mályvaizű illatokon,
 mint csecsemő anyja tején.

Rossz dohánynal tölti cseréppipáját.
 De csak virágaiért pipázik. „Használ nekik a füst“ —
 mondogatja és megsimogatja rózsáinak fáját.

Néha iszik egy-két kortyot a sarki zsidónál.

De akkor is csak azt meséli, hogyan tenyésztett
 valamelyik vidéki gróf kertjében csodásabbnál csodásabb
 hatszinű dáliát. Kérges kezét sokszor felejtette borzas fejemen
 és én már akkor tudtam, hogy valamit kell neki mondanom.
 Most tudom:

Kertész bácsi, maga a mennyei hidon áll!

SZTOJKA LÁSZLÓ: MINT A BÖLCSEK...

Kedves, én úgy élek már, mint a bölcsek:
 vizen s kenyéren. Antik, kényszer-bölcs,
 kit a nehéz sors tett ilyenné — hát mosolyog.
 Neki nem kell szólni: ne költs
 feleslegesen, hiszen nincs miből:
 mosolyog hát kenyéren s vizen élve,
 s bizonyos, hogyha eltávozik innen
 harsonák között léphet majd az égbe.

KULTURKRÓNIKA

SIRFELIRAT

Ossietszky nem halt meg! Élünk! Vagyunk! Német volt és ime magyarok és franciák, csehek és angolok — egy egész világ — igazolják halhatatlanságát: éld tovább, add tovább. Civil volt és hős ermek és fegyverek, paszomántok és hadseregek nélkül. Ember volt, nagy Ember, de nem Vezér és nem Kajafás. Ossietszky törvényt jött betölteni és nem megszegni. Nem volt sem disz doktorátusa, sem disz polgársága, mikrofon sem zengte tettét és öndicséret sem előlegezett történelmet. Fogoly volt, néma volt és mégis káromolták, gyalázták. Fogoly volt, néma volt, kit főpapok és főméltóságok, izgatók és Barrabást-ujongók vádoltak, mint ama elsőt, a Názáretit, aki nem szabadulhatott a keserű pohártól, mert király volt: ecce homo, a legnagyobb bűn. Ossietszky fogoly volt bűn nélkül, áldozat ítélet nélkül, de a helytartók még nem mossák kezeiket. Csak mi tudjuk, hogy mit veszítettünk el benne, csak mi tudjuk, hogy mit nyertünk vele.

Ossietszky nem halt meg! Napjaink igazsága ő, a keresztrefeszített, láthatóvá vált ige. Csak az állhatatosság próbatétjét kiállt ember lehet világító példa és megváltás kin és halál ellenére. Ossietszky fogalom volt: a béke. A béke, mint emberségmaximum, mely nem ismer gyávaságot és nem lehet sohse becstelenség, mert ez a béke: a szabadság harca és a szabadság: az igazság hangja és tette.

Ossietszky nem halt meg, mert a szabadság nem halhat meg. Csak alszik a férfi, de meghal és elmulik, ha álmát, vágyát, beteljesülését nem őrzi férfiak. Férfiak, soronkövetkezők: őrségváltás! Ébredjetek, ébresszettek! Állatok törnek az emberre, barbárok az értelemre, fegyverek a védtelenre, farizeusok a hitre, szélhámosok az igazságra. Szájukban a béke, de ti férfiak ordítsatok: kezükben a tör. A tör, mellyel Ossietszkyt leterítették, a békét, emberek új csillagát.

Jöttek a világ minden tájáról, a szellem és ész bölcsei, az erkölcs és hit királyi üzenetei. Hoztak aranyat, tömjént és mirhát. Csillag ragyogott az égen és elindultak, de a béke ragyogó valóságát nem találták meg, letagadták, elsikkasztották. A fogoly, fogoly maradt: megközelíthetetlen. Nobel aranya, a szolidaritás tömjéne és a világ szentelő mirhája nem találhatták meg az utat Ossietszkyhez. A napnyugati és napkeleti királyok dolgukvégezetlenül tértek vissza, a csillag elsötétült. Az aranyat utonállók elszajhálták, a tömjént elhazudták és a mirhát leköpték. Ossietszky sorsa a fenékgig üritett keserű pohár lett: a passio.

Csak aki nem tudja, hogy ki volt Krisztus, lehet pogány és barbár, csak aki nem tudja, hogy ki volt Ossietszky, tapsolhat a fegyver kikiáltóinak. Krisztus feltámadt és poroszlók ellenére husvét

lett. Ossietzky nem halt meg: élünk, vagyunk! Poroszlói, poroszlóink, szegények, hiába fáradoznak, a sir — üres, Ossietzky bennünk. Halhatatlanságának mi vagyunk a záloga. Ébren, talpon, posztton kell lenni, mert a hadak megsokasodtak és a vadak elsokasodtak. Az őrsváltás jelszava máától kezdve: Ossietzky!

Ki volt Ossietzky? A szellem morális konzekvenciája. Keresztvállalás a feltámadó Béke biztos tudatában. Add tovább!

(Fábry Zoltán)

MEXICO. Az európai ujságolvasó Középamerika e legnagyobb köztársaságát csupán azokból a színes regényes, gyakorta rémmesékkel körített torz tudósításokból ismeri, melyeknek célja, az ott végbemenő hatalmas arányú és mélyreható szociális átalakulást kisebbíteni és a hualadás irányába eső nemzeti mozgalmakat partikuláris érdekűkké csökkenteni. A valóságban viszont Mexicó egész gazdasági és társadalmi szerkezete gyökeresen átalakulóban van, fokozatosan tördeli le a conquistadorok uralma óta viselt békjókat.

A csodálatos Aztek birodalom törzsi földközösségen nyugvó demokratikus berendezései, melyeknek maradéktalan megismerését a mai könyvmáglyák rendezőinek egyik őse, a spanyol hódító *Zamaragga* püspök tette lehetetlenné (azzal, hogy a texcacói hatalmas nemzeti könyvtárt, mint „istentelen“ gyűjteményt elégettette,) a mai termelő erőknek megfelelően újjá élednek. Az ország, mely *Porfirio Diaz* elűzése és *Madero* uralomra jutása óta (1911) ugyszólván permanens forradalmi állapotban élt, ma a felépítés oly jelentős szakaszához érkezett, ahonnan érdemes az eddigiekre visszatekinteni. Az 1910-ben kitört nemzeti forradalom elsöpri *Diaz* külföldi segítségre támaszkodó önkényuralmát és a demokrácia megvalósítását célul kitűző *Maderot* ülteti az elnöki székbe. A gazdasági alap megteremtése: a nyomorgó indián peon (zsellér) tömegek földhöz juttatása és a külföldi petróleum tőke nacionalizálása *Madero* és utódai célja. S míg az agrárforradalom időnkénti ellankadásoktól eltekintve közel 3 évtizede folyik, addig az olaj körüli harc állandó zavarok forrása.

Mexicó területe hétszerese Angliának lakosainak száma ennek elnére mindössze 18 millió. A dus és mondhatni az összes szükséges nyersanyagokkal (gabona, tengeri, gyapot, arany, ólom, cink, réz stb.) rendelkező ország, mely ezeken felül a föld első ezüstötli és hetedik helyen álló kőolajat szolgáltatató állama 180 millió embert is jólétben el tudna tartani. Mexicó mégis évszázadokon át inséget szenvedett: négy évszázadon át külföldi hódítók prédája. Először a spanyol főnemések igáját nyögte, majd az USA és a brit nagytőkésékét. Az idegen kisajátítók minden kisajátíthatót kisajátítottak. A nemzeti forradalom heroikus korát lerázó *queretari* alkotmány 1917 február 5-én kimondotta ugyan a föld és terményeinek kisajátítását, ez azonban csak papíron történt. *William Gates*, az amerikai John Hopkins egyetem tanára, Mexiko kitűnő ismerője, 1918-as mexikói utazásáról így ír: „A nyomor ijesztő: ezer ujszülöttre 158 haláleset jut. Yucatan államban másfél napig lovagoltam egyetlen latifundium területén. Az „észnelküli lények“ — ahogyan a régi törvények az indiánokat nevezték, faelkével mivelik silány, giz-gazos földdarabkáikat.“

A 20-as évek a földért és annak javaiért való állandó harcban telnek. Huerta, Caranza, Obregon, Calles, Porter Gill, Rodriguez elnökök részben szabotálói, részben előrelendítói a földért folyó harcnak. Kormányzásuk menetét és az ország sorsát az olajtőkével való viszonyuk illetve

magatartásuk szabja meg. A zavarok, a forrongások mindig az olaj jegyében folynak. Diaz (1901-1911) 56 ezer furási engedélyt ad el, s ezzel eladta az országot az idegen tőkének. A Standard Oil, Rockefeller csoportja és a Royal-Deutsch, Deterding konszernja vetélkednek a mexicói olajért. A Standard mögött álló amerikai tőke segítségével kerül uralomra Madero, kit — miután a feléledő nemzeti mozgalom a kihaszánálók ellen kényszerít, — megölnék. Utána Huerta jön, ki a Deterding mögött álló angol tőke kegyeit élvezzi, míg utódát Caranzát, (a queretói alkotmány deklarációját) csak addig tűri az olajtőke, míg a Standard-koncesszióit népi nyomásra megtagadja, — ekkor megölik. Obregon szintén az USA tőke áldozata. Élias Calles elnök eleinte keményen szembeáll a dollár imperializmussal, de egy idő múlva hátrálni kényszerül.

Az egymást követő elnökök, bár az olajért versengő két nagyhatalom segítségével jutnak uralomra, majd tűnnek el, földpolitikája gyakran azonos az agrártömegek érdekeivel. Calles elnöksége alatt élesednek ki a mexicói föld legnagyobb részét birtokló és a roppant befolyással rendelkező egyházellenes harcok, amiket az tesz érthetővé, hogy az egyház vezetői idegenkedéssel tekintettek a haladó szellemű nemzeti mozgalmakra s legtöbbször az idegen tőke érdekeivel igyekeztek az egyház sorsát összekapcsolni. Az egyház minden fölvilágosodást szolgáló és igazságosabb szociális, rétegződést megvalósítani kívánó törekvés ellen gátként jelentkező befolyása ellenhatásokat váltott ki, melyek gyakran az ősi azték mithológia növekvő tiszteletében nyilatkoztak meg. Jellegzetesen fonódik így egybe az erőteljes szociális haladásért vívott harcias szellem a nemzeti gondolattal és *Quetzalcoatl*, ősi azték isten tiszteletével.

1934. XI. 30-án Lazaro Cardenas elnökké iktatása új korszakát nyitja meg az ország történetének. A tarasca indián származású Cardenas, a *Partido Nacional Revolucionario* balszárnyának vezére, a szó igazi értelmében nemzeti politikát űz. A nemzeti politika nem azonos a nagytőke érdekeivel, — ellenkezőleg: a peonok földhöz juttatása hatalmas arányban folyik, s míg 1919 és 1934 között 18 millió hektár földet juttattak a népnek, addig Cardenas elnöksége óta 10 és fél millió hektárt osztottak szét, visszaadva a népnek azt a földet, amit őseiktől egykor kisajátítottak. Valójában a francia forradalomban lejátszódott jobbágyfelszabadítás folyik itt. A latifundiumok elosztása megnyitja az utat a régi indián faluközösségek, az *ejido*-k visszaállításához és az egyéni kis parasztbirtokok létesítéséhez. A *Tierra y Libertad* „Föld és szabadság a mexikói forradalmak régi jelszava élő valóság lesz. Nyomon követi ezeket az egykori zsellér tömegek higiéniai és kulturális téren való felemelése. A csecsemőbetegségek, vérhaj, trahoma esetek száma felére esett. Az analfabétizmus, melynek arányszáma az agrárlakosság körében 90 százalék volt, ma 24 százalékra csökkent. Az 1911-12. évi költségvetés 300.000 pesot irányzott elő népoktatás céljaira, az 1936-37-es 56 milliót, mely 18 százaléka az összes állami kiadásoknak. 1923-ban 34.000 zsellérgyermek járt iskolába, ma 565.000. 20 év előtt indiánnak lenni ugy társadalmilag, mint politikailag megszégyenítő volt. Uralkodó felfogás volt, hogy a mesztic és az indió csak szolgája a fehéreknek. Ma, a nemzeti renaissance korában az ország éppen ezekre a rétegekre épül és ahová csak a *Ministere de Educacion Publico* tanítói és nevelői eljutnak, ott erősödik az indián öntudat és megszűnnek irigyelni a fehér ember világos epidermisét. A már említett Gates tanár 1935-ben újból beutazta Mexicót, s többek között így ír: „A régi hódítók sok palo-

táját romokban láttam heverni, de az új tiszta és modern berendezésű iskolák ott büszkélkednek a falvakban és másodikként otthonai a parasztságnak, kik életük legfőbb értékének tekintik azokat."

Mexicó gazdasága az utóbbi évek folyamán egyenesen fellendült, jól lehet, a kormány a genfi Nemzetközi Munkaügyi Hivatal valamennyi ajánlatán túlmenő munkásvédő és kimélő javaslatok sorát emelte törvényerőre (minimális munkabér és maximális munkaidő, sztrájkjog, fizetéses szabadság, agykori biztosítás, stb.). A dolgozók jövedelme emelkedik (1923-ban egy lakos átlagos évi jövedelme 250 mexicói dollár volt, ma 780), tehát a fogyasztás is növekszik, s Mexicó behozatala 350 millió pesoról 413 millióra, kivitele pedig 459-ről 750 millióra ugrott 5 év alatt. Suarez pénzügyminiszter optimista expozéja további javulást ígér.

Cardenas elnök 6 éves tervének keresztülvitelét illetve az ország gazdasági és szociális felépítését, mint évtizedek óta mindent Mexicóban az olajkérdés teszi kétségessé.

Mexicó 1937-ben 6,9 millió tonna termeléssel (a világprodukciónak 4 százaléka) a hetedik helyen áll az olajtermelő államok sorában. Az olajvállalatok 90 százaléka 17 külföldi társaság birtokában van, melyek közül a *Mexican Eagle Oil Co.* (Compania Mexicana de Petroleo „El Aguila“ S. A.) illetve a brit tőkét jelentő *Royal Deutch Shell csoport* (Deterding) rendelkezik az egész termelés 59 százaléka fölött, a többi idegen vállalat, az USA érdekeltségű *Standard Oil* csoporté. A befektetett amerikai tőke 450 millió dollárra, míg a brit tőke 60 millió font sterlingre becsülhető. Azt a tényt, hogy az ország legfontosabb talajkinccse idegen kezekben van, a nemzeti öntudatosodás útját járó lakosság számára mind elviselhetetlenebb, miért is Cardenas az állami kézben lévő *Corporación Nacional Mexicana de Petroleo* keretébe igyekszik tömöríteni a kőolajipart, fokozatosan visszavonva a külföldi koncessziókat. Ez a szándék azonban harcot jelent, úgy az USA, mint az angol tőke ellen. E harc legújabb állomása bérmozgalom alakjában robbant ki 1937 nyarán. Tampicóban 20.000 munkás letette szerszámát. A külföldi vállalatok 10 év alatt megkétszerezték befektetett tőkéjüket, mondták a munkások, fizethetnek tehát jobb béreket, és adhatnak megfelelő számú szabad napot is. A mexicói döntőbírók a munkásságnak adtak igazat, a vállalatok viszont munkáskizárással feleltek. A kormány engedve a nép nyomásának a kisajátítás mellett döntött. A nacionalizálást megokoló s a néphez intézett kiáltványban rámutat arra, hogy a vállalatok idegenül állottak szemben Mexicó népével és telepeiken sem kórházakat, sem iskolákat nem építettek, csupán laktanyákat magánrendőrségük számára.

A külföldi vállalatok kormányainak támogatása nem egyenlő mérvű. Az USA külpolitika, főleg Roosevelt elnöksége óta, „Közép- és Dél-amerikai irányába inkább a penetration pacific“ elvét követi és ezt is felette óvatosan. Ennek oka, hogy az Egyesült Államok kénytelenek a japán imperializmus agresszív fellépését ellensúlyozandó minden figyelmüket és erejüket a Csendes Óceánra összpontosítani. Ezért Hull USA külügyi államtitkár elismerte a mexicói kormány kisajátítási jogát, de egyidejűen Morgenthau pénzügyminiszter már a havonta 5 millió uncia ezüst átvételére vonatkozó USA-mexicói szerződés felmondásával nyomást gyakorol az olasz-polyp öleléséből kibontakozni akaró déli szomszédjára. E nyomás súlyát jelzi az a tény, hogy a Föld első ezüst termelő állama 276 millió uncia össztermelése ennek 5/6-át (88 millió) az USA-ba exportálja. Az utóbbi hetekben azonban győzött Roosevelt „Good Neighbor“ politikája és a retorzió megszűnt.

Az angol tőke rendkívül érzékenyen reagál a mexiói történésekre. Már 1937-ben a Coahuila tartományban levő Purcell Estate Compagny érdekeltség 55.000 hektár terjedelmű gyapotföld kisajátítása alkalmából is élénk vita fejlődött ki az angol alsóházban. Most pedig az angol olajkartell kimondotta a mexicói olaj bojkottját, remélve, hogy a szállító eszközökkel nem rendelkező Mexicó térdre kényszerül. A kartellen kívül álló Centralamer Ltd. azonban feajánlotta petróleumtankjait a mexicói kormánynak.¹ Az angoloknak és általában az olajtőkének a régbevált és annyiszor alkalmazott fegyvere azonban még hátra van, s ez a polgárháború felélesztése.

Az olaj-konfliktus alakulása ma még kiszámíthatatlan, de úgy tűnik, hogy igen jelentős szakasza a mexicói nemzeti öntudatosodásnak, mely csak a termelő erők szabad kifejlesztésével teremtheti meg az ország felépítéséhez nélkülözhetetlen gazdasági alapot és csupán így lehet Mexicó valóban a mexicóiaké. (Lázár Vilmos)

* Japán felajánlotta, hogy 90.000 tonna olajért megépíti a Tehuantepecből Salina Cruz-ig futó olajvezetékét, mely a Japánba irányuló olajexport céljait szolgálná, feleslegessé téve a Panama csatorna igénybevételét. Mexicó kormánya az ajánlatot azzal utasította vissza, hogy támadó országnak nem ad nyersanyagot.

A FÖLD TULNÉPESEDÉSE. Az etnográfusok megállapításai szerint a föld népessége állandóan növekedik; az utolsó három évszázad folyamán majdnem megkétszereződött. Viszont még napjainkban is egyes országok (Kína) lakosságának számát csak hozzávetőleg tudjuk megállapítani és így érthető, ha a föld multbeli népességének számát ugyancsak feltevések alapján kb. 10-15 százalékos eltéréssel lehet megközelíteni.

Willcox és C. Sander etnográfusok számításai szerint a föld lakossága 1650-ben 1.171; 1900-ban 1.608 és 1933-ban 2.057 millió. A kimutatásból kiderül, hogy 1900-ig a növekedés állandó, 1900-tól a növekedési tempó csökkent. De ez nem jelenti az emberiség további gyarapodásának a megszűnését.

1750 tájáig Ázsia vezet a szaporaság tekintetében. Ma a világ demografiájának legjellemzőbb vonása: Európa népeinek nagyarányú növekedése. 1650-ben Ázsia és Afrika lakossága a föld népességének 80 százalékát tette, 1933-ra ez lényegesen módosult: Ázsia és Afrika ma a föld összlakosságának csak 61.5 százalékát teszi, míg Európa a 25.2 százalékát.

Az emberi nem e nagyarányú elszaporodása felveti a föld túlnépesedésének kérdését. A demográfusok véleményei az emberiség jövőbeli szaporodását illetően eltérőek. Ross pl. azt állítja, hogy az emberiség 50 éven belül megkétszereződik, Sander véleménye szerint 60, Knibbs szerint pedig csak 70 év múlva.

A NEMZETI SPANYOLORSZÁG POLITIKAI ERŐCSOPORTOSULÁSAI. A forradalom kitörése idején Franco táborában két politikai irányzat volt. Egyrészt a teljesen maradi csoportosulások, mint a karlisták, a spanyol megújulás csoportja, stb. vagyis a különböző árnyalatú monarchisták, akiket tradicionalistáknak neveznek általában. Programjuk valamely dinasztia trónrajuttatása, az egyház megerősítése és befolyásának visszaállítása. Ők képviselték a nagybirtok, a nemesség és egyház politikai érdekeit. Másrészt a *Falange Española de las J. O. N.*

S, ez az 1931-ben, a különböző egyetemek ifjuságából alakult nemzeti offenzív szervezet, melynek programja a nacionalista szindikátusokba tömörült munkássággal együtt a köztársaság elleni harc. Két évvel később José Antonio Primo de Rivera, a diktátor fia megalakította a *Falange Española* szervezetet a következő programmal: Korporációs rendszer, totális földreform és mindenekelőtt a munkások gazdasági és kulturális helyzetének megjavítása. Még ugyanabban az évben sikerült J. A. Primo de Riverának egyesíteni a két szervezetet, mely tulajdonképpen akkor kapta a Falange Española de las J. O. N. S. nevet. A falangisták, mint előbb nevezték őket, teljesen német mintára alakult s teljesen a nemzeti szocializmus befolyása alatt álló szervezet, katolikussellenes reakcióellenes és antiparlamentáris. Nacionalista szindikátusok alakítása és a „nacionalszindikalista“ korporációs állam megteremtése volt a legfőbb törekvésük. A falangisták nem támaszkodtak széles tömegekre, hanem a kispolgárság szűkebb, de katonailag szervezett rétegére s ismeretlen, hogy a nagypolgárság mennyiben nézte ezt jó szemmel akkor.

A felkelés kitörése után a két árnyalat — monarchisták és fasiszták — megpróbálkoztak egymástól függetlenül érvényesülni, ami gyakran okozott surlódásokat és konfliktusokat. J. A. Primo de Riverának Alicanteban történt kivégzése után Manuel *Hedilla* vette kezébe a falangisták vezetését. Új programja: erős tekintélyes, de ugyanakkor szociális Spanyolország. Sürgette a parasztság helyzetének azonnali rendezését, támadni kezdte a tradicionalistákat, akik „noha hazafias hangot használnak, tekintetüket szüntelenül a mult felé fordítják.“ Ezek a surlódások gyakran Franco sajtójában is érezhetőek voltak. Kevéssel az egyetlen pártra vonatkozó törvényrendelet közzététele előtt a Pampelune-i *Arriba España* polemikusan állapította meg: „Az a vélemény, hogy a régi falangisták jók voltak s hogy a jelenlegiek legalább kétségesek, mert mértéktelen tömegszerzési vágyukban anélkül fogadnak maguk közé minden jelentkezőt, hogy előzőleg multja felől tudakolóztak volna.“

1937 április 20-án Franco aláírta a dekrétumot, mely szerint minden csoportosulás és szervezet egyetlen pártba a Falange Española Tradicionalista de las J. O. N. S.-ba olvadt be. Ennek az egyetlen pártnak programja magába foglalja a falangisták 26 pontját, de tartalmazza a tradicionalisták aspirációit is. Kiemeli a katolicizmus fölényét és biztosítja a monarchistákat, hogy „a szükség és a nép akaratának megfelelőleg egy évszázados rendszer visszaállításától, melynek Spanyolország egységét és történelmi nagyságát köszönheti, nem fognak elzárkózni.“

1937 augusztus 4-én Franco új törvényrendeletet adott ki, mely 50 pontban határozza meg a párt felépítését és az államban való szerepét. Az egyetlen párt megteremtése természetesen a belső ellentétek elrejtését célozta, melyek minthogy társadalmi okok és osztályérdekek idézték elő azokat, egyáltalán nem ültek el. Bármilyen legyen is a látszat, a propaganda és a frazeológia a monarchista-katolikus irányzat tulsulyra jutott ebben a pártban. Franco, az egyetlen párt vezére s összes bizalmi emberei kifejezett monarchisták. A katolikus irányzat és érvelés mind nagyobb térhez jut sajtóban és közéletben egyaránt, de nem ezek a legdöntőbb bizonyítékok. 1937 májusában, egy hónapra az egyetlen párt megteremtése után a régi Falange Española nagyszámú vezetőségét s magát Manuel Hedillát is elfogták, utóbbit Franco elleni összekövésével vádolva halálra is ítélték s csak Hitler közbenjárására kegyelmeztek meg neki.

A belső harc tovább folytatódik s valószínű, hogy végülis a gazdasági szükségességek áttörnek a demagógikus erőlködést.

Bizonyos tények, mint Hitler közbelépése Hedilla érdekében, azt mutatják, hogy két főirányzat: a forradalmisággal tetszelgő német és a monarchikus-katolikus olasz irányzat küzd egymással. (Sz. L.)

A VILÁG IDEGENEL. A nemzetközi Munkaügyi Iroda kiadásában újabb érdekes és tárgya következtében időszerű munka jelent meg az „idegenek“ eloszlásáról a világban. A kimutatások az 1910., 1920. és 1930. évek népszámlálásai alapján készültek. Bár az „idegenek“ fogalma alatt szinte minden országban mást értenek, ami meg is nehezítette az adatok feldolgozását, a tanulmány mégis alapos és pontos képet nyújt erről az újabb igen fontos kérdésről.

Az idegenek száma a világon: 1910-ben 33, 1920-ban 23, 1930-ban pedig 29 millió. Az idegenek földrészenkénti megoszlása szerint Amerikában 10.560.000; Ázsiában 8.380.000; Európában 6.250.000; Afrikában 2.950.000 és Ausztráliában 690.000 lakott.

A legtöbb idegen él az Egyesült-Államokban (6.300.000), a második helyen áll Argentína (2.800.000), a harmadik Franciaország (2 millió 750.000). Míg az angol, német és svájci statisztikák az idegenek számának fokozatos csökkenését mutatják, addig Franciaországban, Belgiumban és Hollandiában a bevándorlók száma egyre emelkedik.

Érdekes még, hogy az európaiak jórészt kifelé gravitálnak (főleg Amerikába), a többi földrészek lakói ritkábban vándorolnak más kontinensekre.

Az idegenek nemek szerinti megoszlása igen eltérő. Olaszországot és Svájcot kivéve mindenütt a férfiak vannak nagyobb számban. Míg Európa összlakosságában 48 férfi esik 52 nőre, addig az idegenek között ez az arány fordított; 54 férfi szerepel 46 nővel szemben.

A FRANCIA GABONAHIVATAL. A Népfront egyetlen szerkezeti reformja a Gabonahivatal felállítása volt, melynek gyakorlati jelentősége is rendkívül nagy, külföld számára azonban elsősorban elvi horderővel bír. A Gabonahivatal az állam nagymértékű beavatkozását jelenti a gazdasági életbe s így újra kiélezte a liberálizmus és az étatizmus harcát.

A fejenkénti búzaliszt-fogyasztás Franciaországban a legnagyobb. A gabonatermés átlag évi 90 millió métermázsa, a bevetett terület 5 és fél millió hektár. A Gabonahivatalt a kistermelők megsegítésére állította fel az 1936 augusztus 15.-i törvénnyel a Népfront-kormány. Célja az volt, hogy a trösztök és a nagy-malmok garázdálkodásának véget vessen a gabonapiacra s hogy ezáltal kifizetődővé tegye a gabonatermelők munkáját.

Hogyan működik a Hivatal? A gabona árát a Hivatal központi tanácsa állapítja meg. Az ármegállapítás a termés nagyságától függ. Az 1911-12-13. évek átlagos árát megszorozzák az azóta végbement drágulás kitevőjével, ezeket az eladási árakat viszont úgy szabják meg, hogy azok fedezzék a termelési költségeket. A Hivatal tevékenysége, az ármegállapítás mellett a raktározás, az import és az export monopóliuma. A malmosok és pékek nem folytathatnak gabonakereskedelmet s nem raktározhatják fel az árút. Szerepük csak annyi, hogy a szövetkezetektől vagy kereskedőktől átvett gabonát feldolgozzák. Ezért a magánkereskedelem továbbra is fennáll a megyei bizottságok szigorú ellenőrzése mellett.

A Hivatalt 51 tagú tanács vezeti, közülök 29-et a mezőgazdasági kamarák és szövetkezetek nagygyűlése küld ki, ezek természetesen maguk is gabonatermelők. A többi tagok a fogyasztók, a malomipar, a gabona-

kereskedők s a földművelésügyi-, pénzügyi-, nemzetgazdasági- és belügy-minisztériumok képviselői. A megyei bizottságok összeállítása hasonló.

A Gabonahivatalról szóló törvény érthetően kihivta a trösztök, nagymalmosok s a maradi politikusok elégedetlenségét. A jobboldal „szocializálásról“, a „hagyományos gazdasági rend“ felborításáról beszélt és a „liberális eltemetését“ siratta, jóllehet, előzőleg már két „Union nationale“ kormány is megígérte a Gabonahivatalt! *Tardieu* 1929 november 8-i miniszteri nyilatkozatában megígérte, hogy „a Gabonahivatalt az előző (Poincaré) kormány határozata értelmében megteremtjük.“ Néhány hónap múlva *Tardieu* földművelésügyi miniszter lett a Laval-kormányban és 1930 szeptember 28-án mondott beszédében így nyilatkozott: „Az, hogy három hónapon belül a gabona 150-ről 105 frankra eshetett, hogy aztán 170-re ugorjék: ime, ez a kezelendő baj tipikus példája...“ Majd hozzátette, hogy módot kell találni az ármaximum rögzítésére. *Georges Monnet*, a Népfront földművelésügyi minisztere éppen ezt valósította meg.

Milyen eredményeket ért el a Gabonahivatal? Először is: az új rendszer értelmében a termelés megfelelő pénzügyi támogatást kapott. A Mezőgazdasági Hitel az 1936-os aratásra 4 milliárd hitelt nyújtott, azaz a termés értékének 40 százalékát. (Ugyanekkor az 1931-35-ös évek alatt az öt aratásra összesen csupán 1.538 millió zöldhitelt (3%) kaptak a termelők. — Azután: az árak revalorizációja. Az 1936-os 140 frankos ár az 1933-34-35-ös árakhoz képest 50-60%-os emelést jelent, a háborúelőtti árnak pedig 5,5-szöröse. Az 1937-es 180 frankos ár a válságévek árainak kétszerese, a háborúelőttinek pedig 7-szerese. A 140 és 180 frankos ár a szezoneleji árat jelenti, mely u. n. „megőrzési jutalék“-kal nő a további hónapok folyamán. Így az 1936-os átlagár 148 frank volt (1935: 85 fr.) Az előző években a szezoneleji árak kétszeresükre nőttek az idény végén, miért is a kistermelők hiányában rögtön aratás után kénytelenek voltak eladni termésüket s így csak feleannyi árat értek el, mint a nagygazdák. A Gabonahivatal tehát, midőn revalorizálta az árakat, egyben megvédte a kistermelőket a spekulációs áringadozásoktól is.

A Gabonahivatal ellenzői szerint a frank többszöri aláértékelése következtében az áremelkedés elvesztette hatását. A parasztek azonban nem vesznek aranyat vagy idegen valutát; őket tehát nem érdekli a papírpénz és az arany viszonya, számukra az a fontos, hogy az eladott gabona ára és a vásárolt cikkek közt megmaradjon az előnyös arány. Másik ellenvetésük szerint a Gabonahivatal nélkül a szabadforgalom árai magasabban alakultak volna, mert a termés gyenge volt. Ez lehet, — azonban csak a szezonvégén következett volna be, egyedül a nagygazdák hasznára. Egyébként ezt döntően bizonyítja a nemszabályozott másodrendű gabonaneműek (sörárpa, zab, rozs) áralakulása, mely távolról sem emelkedett a buza arányában. A revalorizáció tehát jelentős volt s a Hivatal működése következtében a kis- és középparasztság sikert könyvelhet el.

A tárgyilagosság viszont megköveteli, hogy a sikeres eredmények mellett rámutassunk a hibákra és tökéletlenségekre is s ezek közül főleg arra, hogy a gabonatermeléssel foglalkozó 4-500.000 paraszt a parasztságnak csak egy része. Azok a bérlők, pl., akik gabonában fizetnek a földbirtokosnak, sokszor még hátrányos helyzetbe kerültek a Hivatal miatt, mert a bérlet nagyságát a hektáronkénti terménynagyság értéke után számolják. Ugyancsak rem nyujt előnyt a Gabonahivatal azoknak a parasztnak, akik csak annyi gabonát termelnek, amennyi családi szükségletüket fedezi.

A Gabonahivatal törvénye eredeti terv szerint teljesen ki akarta küszöbölni a kereskedelmet, ez azonban a Szenátus ellenállásán meghiusult. Jelenleg tehát a szövetkezeteknek a kereskedőkkel kell versenyezniük s így kénytelenek lévén a szövetkezetek a hivatalos árból bizonyos üzemköltséget levonni, — sokszor kevesebbet fizetnek, mint a kereskedők. Ha ez a helyzet nem változik meg, féltő, hogy a kereskedelem ismét tulzott befolyáshoz jut. A jövőt illetően egy másik veszély is fennáll. Az életfeltételek javulása következtében a gabonafogyasztás csökkenében: a háborúelőtti 85 millió q.-ról 75-re esett. A fogyasztás növekedésére semmilyen kilátás nincs, mert a kereseti viszonyok javulása inkább a husfogyasztásra hat ki növelően. Ezzel szemben a termés minden valószínűség szerint növekedni fog, mivel a Gabonahivatal jól kifizetővé tette a gabonatermelést. Hogyan tudja majd a Gabonahivatal a csökkenő fogyasztás és a növekedő termés miatt beállandó viszonylagos túltermelés esetén az árakat tartani? Ez egyelőre a jövő titka...

Megállapítható azonban, hogy a Gabonahivatal minden hiányossága mellett is bevált és jelentősen megkönnyítette az érdekelt parasztság helyzetét. A Gabonahivatal példája megmutatta, hogy az állami árszabályozás szolgálhatja nemcsak a kartellek és trösztök érdekeit, de jótékony hatással lehet a kistermelő rétegekre is. Végleges sikert azonban a Gabonahivatal csak úgy érhet el, ha egyéb szerkezeti reformok révén az egész gazdasági élet új alapokra helyezkedik. Ellenkező esetben a „liberalizmus“ minden valószínűség szerint újra fölénybekerül és a „laissez faire“ elv köntöse alatt parancsuralma alá vonja a kiszolgáltatott parasztságot. *(Bajomi Endre.)*

KINA IPAROSODASA. Körülbelül a múlt század végéig Kína teljesen visszamaradt feudális jellegű ország, mely csupán igen fejlett háziiparral rendelkezett. A kínai kézműipar termékei (porcellán, pamutkellékek, finom szövetek) messze felülmúlták a többi országok hasonló cikkeit, miért is a nyugati országok igyekeztek szoros kereskedelmi kapcsolatot kiépítésére Kinával. A XIX. század ipari forradalma következtében kifejlődött nagyiparral azonban már nem tudott a kínai kézműipar versenyezni s árubehozatala állandóan nőtt. Ugyanakkor megindult idegen — főleg Japán — kezdeményezéssel Kína iparosodása is. 1890-ben lép üzembe az első modern kínai szövőgyár. Kiépítik Kína első vasutvonalait s 1933-ban már 133 szövőgyár működik. Más fontos iparágak: az üvegyártás, a dohányfeldolgozás és a gummigyártás. Kínában 1930-ban 1975 nagyüzem dolgozott. Kína behozatala ekkor alig múlja felül kivitelét. Természetesen az ipar nagyrésze még idegen tőke kezén van: így pl. a vasutak egynegyed, a vasbányák háromnegyed része, a kőszéntermelés fele. Egyedül a textiliparban 41 szövőgyár a japánoké. Viszont ellenére a nagyipar egyre erősödő fejlődésének a háziipar jelentősége ma is tulnyomó a kínai nemzetgazdaságban.

SZAMOK A CSEHSZLOVAKIAI NÉMETEK ELOSZLÁSARÓL. A Csehszlovák Statisztikai Hivatal közlönyének legutóbbi (1938 május) száma érdekes adatokat közöl a nemzetiségek közbeékelődéséről Csehországban és Morva-Sziléziában. A tanulmány a népesség legkisebb egységeire: a népesoportokra vonatkozik, minthogy közbeékelődés valamely községben vagy körzetben csak a különböző nemzetiségekhez tartozó csoportok közigazgatási egyesítéséből származhat.

Csehországban 12.665 olyan csoport állapítható meg, ahol külön-

böző nemzetiségekhez tartozó csehszlovák állampolgárok élnek együtt egyeseken. Morva-Sziléziában a hasonló csoportok száma 3.864. Az utolsó népszámlálás adatai szerint a különböző vegyes csoportok száma, melyekben egyik vagy másik nemzetiség van többségben a következő:

Többségű csoport	Csehszországban	Morva-Sziléziában
Csehszlovák	8.541	2.582
Német	4.211	952
Lengyel	—	55
Egyéb	2	7
Egyenlő számú német és cseh	1	1

Az etnikai közbeékelődésről jobban számot adhatunk, ha százalék szerint vizsgáljuk a cseh többséget ezekben a csoportokban:

Csoportok, melyekben a cseh lakosság kevesebb, mint 5 %	Csehszország	Morva-Szilézia
	2.176	584
5-10 „	525	122
10-20 „	479	120
20-50 „	494	194
50-80 „	169	72
80-90 „	83	58
90-95 „	139	92
több, mint 95 „	8.060	2.625
összesen	12.665	3.867

Ha vegyes lakosú csoportnak tekintjük azokat, melyekben a cseh lakosság többet tesz ki 10 és kevesebbet 90 százaléknál, úgy Csehszországban 1.225, Morva-Sziléziában pedig 444, ilyen község állaptható meg (9.67, illetőleg 11.48 százalék). Ha viszont ezt a százalékot huszra tesszük, úgy Morva-Sziléziában és Csehszországban együtt 929 vegyes csoportot kapunk.

Ahol a cseh lakosság aránya kevesebb, mint 5 %	Csehszország	Morva-Sziléziában
	337	558 lakos
5-10 „	779	936 „
10-20 „	1.112	1.211 „
20-50 „	1.019	1.472 „
50-80 „	820	5.913 „
80-90 „	3.298	2.465 „
90-95 „	3.173	3.005 „
több, mint 95 „	470	704 „

Az etnikai szempontból leghomogénebb csoportok, tehát azok, melyekben a cseh, vagy más kisebbség nem éri el az 5 százalékot, számszerint a legkevésbé jelentékenyek. Már a következő kategóriában, ahol a cseh lakosság 5-10 százalékot tesz ki, a népesség átlagos száma megkét-szereződik. A nemzetiségek közbeékelődése tehát úgy Csehszországban, mint Morva-Sziléziában erősebb a jelentékenyebb csoportoknál. Ez azt is jelenti, hogy az ipari területeken nagyobb a keveredés, mint a földművelő részeken. Ugyanez áll a városokra illetve a falvakra.

A 10-90 százalékos cseh lakosságú vegyes csoportokban élő lakosság száma Csehszországban 1.448.558, vagyis 20.39 százalék, Morva-Sziléziában pedig 999.725, azaz az összlakosság 28.04 százaléka. Csehszország és Morva-Szilézia összlakosságának ezek szerint közel egynegyede él vegyes csoportokban és csak kétharmada olyan helyen, ahol a cseh vagy más nemzetiségű kisebbség nem haladja meg az 5 százalékot.

A számok világosan mutatják Csehszlovákia etnikai helyzetét. Ez a helyzet minden országénál bonyolultabbá teszi a csehszlovákiai kisebbségi kérdés rendezését.

Az etnikai szigetek történelmi kialakulása Csehszlovákiában a következő: A cseh szigetek, melyeket mintegy két-három nemzedékekkel előbb alakítottak ki, legnagyobb részét cseh munkások és alkalmazottak (különösen a cseh Érchegeység körüli barnaszén területen) 86.721 lelket számlálnak, míg a nagyobbára még középkori telepítések folytán létrejött német csoportok 56.813 lelket. Minthogy az utóbbiak jórészt mezőgazdálkodással foglalkozó falvakban élnek, ezért jóval nagyobb területet is foglalnak el.

Morva-Sziléziában még ennél is nagyobb az eltérés a cseh és német szigetek között. Az összefüggő német szigetekben csak 3 cseh többségű csoport él 764 lakossal; ezeknek a területeknek a lélekszáma 99.077. A tescheni lengyel vidéken egyébként 8 cseh többségű csoport található 20.208 lakossal.

Hasonló csoportosításban három ilyen etnikailag különböző vidéket (cseh, német és lengyel) különböztethetünk meg Csehszlovákiában. Ezeket azonban közigazgatásilag elválasztani lehetetlen úgy, hogy a közigazgatási határok megfeleljenek az etnikai határoknak is. S ha mindenképp végre akarnák hajtani ezt a földrajzilag keresztülvihetetlen tervet, a Csehszlovák Statisztikai Hivatal kimutatása szerint kívülmaradna

Csehországban és Morva-Sziléziában	408.883
Szlovenszón és Ruzsinszón	160.750
Összesen	569.633

német, vagyis a hatodrésze (17.62 százaléka) a csehszlovákiai német népességnek, nem is említve, hogy az így megalkotott német területen 393.720 cseh és 9.018 más nemzetiségű lakos is lenne. (A. B.)

A ROMÁN PETRÓLEUM ÉLETRAJZAHÓZ. A román petróleumforrások racionális kiaknázása a múlt század második felében kezdődik. Az első külföldi tőkével beinduló vállalat 1868-ban alakult: az angol érdekeltségű *Valachian Co. Ltd.* A német tőke 1903-ban vonul be a *Steaua Română*n keresztül, a háború után azonban összes pozíciót elveszíti. A Rockefeller-féle Standard Oil, a *Romano-Amerika*-ban a Deterding-féle Royal-Dutch Shell pedig az *Astra Română* vállalataiban érdekelt. A külföldi tőkék részesedésének fejlődését a következő összeállítás illusztrálja:

	1914		1921		1930	
	Milliárd lei	%	Milliárd lei	%	Milliárd lei	%
Angol	63	16.15	377	16.85	2.653	20.62
Angol-holland	61	15.64	266	10.10	2.085	16.21
Francia	31	7.59	366	16.35	1.993	15.49
Amerikai	26	6.67	208	9.29	1.300	10.10
Román	18	4.62	800	35.75	3.373	26.22
Német	28	7.18	—	—	49	0.83

A román petróleumtermelés hamar kiheverte a háború okozta károkat és 1928 óta szinte megkétszereződött.

A termelés kb. 1935-ben érte el csúcspontját, viszont 1937-ben a túlzott kiaknázás következtében a buzai telepek kimerültek, Dâmbovița megyében pedig a termelés 27.2 százalékkal esett. Az 1937. évi össztermelés kb. 7.200.000 tonna az 1936-os év 8.704.000 tonnájával szemben. A termelés e visszaesése nagy riadalmat keltett s a különböző szaklapokban felmerült a román petróleum jövőjének kérdése. A vita főleg a petróleumforrások kimerülésének időpontja körül forog.

(C. Ghicomanu, a petróleumvállalkozók egyletének elnöke szerint)

(Moniteur de Pétrole du Roumain, fbr. 15.) a termelés 1938-ban sem emelkedik. A kérdés alapvető elemzését G. Macovei tanár, a román geológiai intézet elnöke adta a bucaresti Politechnika évnyitóján tartott beszédében. Szerinte tudományos kutatások alapján megállapítható, hogy a romániai petróleumrétegek még kb. 180 millió tonna tartalékkal rendelkeznek, úgy hogy évi átlag 5 millió tonna termelést véve alapul, a készlet 15-20 éven belül merülne ki. Ezzel szemben J. Gigurtu a *Liber-tatea* hasábjain 7-8 évre becsüli a kimerülés határidejét.

Bárhogyan alakulnak a kilátások, a kérdés igen kényes. A román kvitelben a petróleum részesedése 1933-ban 55, 1936-ban azonban már 43,2 százalék. Viszont a petróleum termelés csökkenése nemcsak a külkereskedelmi méreleget fenyegeti, hanem érzékenyen érinti a költségvetés egyensúlyát is. Az 1933-34. költségvetési évben a petróleum termelésre kirótt illetékek és adók a költségvetési jövedelem 6,2 százalék tették, míg 1936-ban, jólehet az illetékek jelentékenyen növekedtek, csak 6 százalék volt. Jelenleg a román konjunktúra kutató intézet megállapítása szerint a petróleum termelés csökkenésének következményei még nem észlelhetők az általános gazdasági helyzeten, ami két tényezőnek: a belső fogyasztás növekedésének és a magas árszintvonalaknak tudható be. A petróleumtársaságok 1936-ban még 304.717.000 lej nyereséget mutattak ki, ami 2,91 százalék profitrátát jelent. Ez azonban csak az uralkodott konjunktúra következménye.

A román petróleumtermelés válságának a belső nemzetgazdasági kihatáson kívül világpolitikai következményei is lehetnek. A világ nyersanyag forrásainak felosztásáért folyó harcot éppen azok az u. n. dinamikus államok kezdeményezték, melyek nélkülözik az ehhez a harchoz feltétlenül szükséges petróleumot. Ugy Olaszország, mint Japán nagyarányú petróleum bevételre szorul, míg Németország petróleumtermelése a belső szükséglet csupán jelentéktelen hányadát fedezi. Németország 1934-ben 3 millió tonna olajat bevitelezett, aminek közel egyharmada romániai eredetű. Ugy a romániai petróleumkivitel csökkenése egyrészt zavarólag hat a német gazdasági tervekre, másrészt megerősíti a gazdaság kaukázusi petróleumvidék megszerzését célzó német irányzatot.

((Gál Ernő))

A MUNKA ÉS A LÉLEKTAN. Ahogy a természettudományok a jelenségek megfigyeléséről a kísérletezésre tértek át, úgy várható volt, hogy egy reálisan gondolkodó kor az ember és a környező világ kölcsönhatásainak számos lehetőségét rendszeresen megokolja. Ebben a vonatkozásban előbb pontos mérések útján — a pszichikus funkciókat mennyiségileg próbálták felfogni. Megcsinálták pl. az emlékezet lélektanát. Bizonyos mértékben ez lehetséges is volt, hisz az emberek azonos körülmények hatása alatt — bizonyos mértékig — eléggé egyformán reagálnak. Minél többet kísérleteztek azonban az emberrel, annál inkább kidomborodott a tudományos érdeklődés középpontjába került az egyéni különbsége.

A fiziológiai lélektan kimutatta a lelki funkciók mechanizmusát és számtalan eredményt dolgozott fel; viszont egyre világosabb lett, hogy az emberi magatartások okainak felfogásánál az összemélyiség a pszichofizikus alapelemek és a környezet számos — funkcionális — kölcsönhatásának termékeként veendő tekintetbe. Ám a tudomány és ipar egyre növekvő követelményei az egyénnel szemben, sürgősen követelték a pszichotechnikus kiválasztás megoldását, minek következtében a pszichotechnikusok hozzáfogtak az embert a mérték és a szám pontos megállapításával definiálni. Abból indultak ki, hogy a természettudomá-

nyos módszerek az emberi öntudat történéseiben épp oly 100 százalékos eredményeket eredményeznek, mint a fizikában vagy a vegytanban. A gyakorlat azt bizonyította azonban, hogy az ember nem — minden alkatrészében ismert — vegyi anyag, melynek más ismert anyagokkal való keverése minden esetben ugyanazt az eredményt adja, hanem éppenséggel *ember*, melynek a visszahatásai meglepetéseket eredményezhetnek, melyek egy lélektani laboratóriumban kimutathatók, de nem egy tömegvizsgálóintézetben.

Ezek a felismerések odahatottak, hogy a képességvizsgálatoknál az egyént, mint „lelki organizmus“-t vesszük tekintetbe és mint ilyet is valami adott munkahelyzetben. Vizsgálat alá kerülnek tényezők, melyek az akarat, érzék és a hajlamok területeire tartoznak vagy azokat befolyásolják az exakt mérés alól — tudományos értelemben véve — azonban kivonják magukat. A vizsgálatokat lehetőleg az illető munkakör légkörében végzik és a mérhető eredmények mellett a munka elvégzésének hogyanját vesszük figyelembe. Az így nyert számos eredményfokozatot tipológikus alapon osztályozzák összhajlamok szerint. Nagy vonalakban a tipológia szellemi vagy fizikai munkára alkalmas típusokat különböztet meg, szellemi munkánál invenciót vagy több-kevesebb koncentrációt, a fizikai munkánál erőt vagy ügyességet igénylő funkciókat emelve ki.

Elsőnek a nagy közlekedési vállalatok (vasutak, városi közlekedési vállalatok, stb. alkalmazták a pszichotechnikus kiválasztást igen jó eredménnyel, minek következtében sok ilyen intézet működik világszerte ugy magán, mint állami kezdeményezésből.

Elméleti és gyakorlati megfontolások után az a következtetés merült fel, hogy a képességvizsgálatok következtében nyert eredmények egy — tipológiai értelemben vett — individuális képzés alapját szolgálhatnák. Az egyes tanítási módszerek lélektani hatásainak rendszeres kivizsgálása és az azokból levont következtetések azután új irányelveket hoztak fel. A pszichotechnika az egyes tudományágakat egy-egy organikus, összefüggő egységnek tekinti, nem pedig — klasszikus mintára — „logikusan“, elemekből összerakott valaminek és ezeknek az elemeknek stereotíp begyakorlása helyett az egész tárgy és annak a határos tudományokkal való viszonyának az áttekintésére helyezi a súlyt. A pszichotechnikai kutatás kimutatta, hogy a tanításban 2-3-szor gyorsabban lehet bizonyos pensumot elsajátítani, ha az előadást a tanító és tanuló kölcsönös véleménynyilvánításai helyettesítik, mert ez a módszer alkalmas a tárgy iránti érdeklődés ébrentartására és a hajlamok, valamint képességek fokozására. Az ismert *Montessori* módszer alapvetése szintén pszichotechnikus.

Nagyon jelentékenyek a munkamenet és a munkaeszközök reformját célzó objektpszichológiai vizsgálódások eredményei, miután mindig ezek iránt nyilvánult a legnagyobb érdeklődés, hisz' ezek a termelést illetve, a gazdaságot közvetlenül érintik.

Miután a pszichotechnikai kutatás kielemezte az ember visszahatásait bizonyos munka elvégzésénél, a további lépés volt — a legelőnyösebb lefolyások alapján — azok szintézise (pl. a 10 ujjal való gépelés). Ez viszont szükségszerűen maga után vonta, hogy a munka kérdésének központjába nem az *eszköz*, hanem az *ember* került. A munka sebessége, az *eszközök* formája és helyzete, valamint a bővebb értelemben vett *környezet*, az ember fizikai és pszichikai adottságaihoz módosult. A tudományos szervezési eljárások — ismeretesen — igen nagy munkatöbbleteket eredményeztek, hiszen a tudományos kutatás eredményeinek alkalmazásánál majdnem kizárólag a termelés fokozása volt az irányadó.

A szalagrendszer (Fließarbeit) minden formája egy-egy objektpszichológiai munka terméke. Az első ilyen kutatást, mint tudjuk, Taylor végezte, illetve az ő ötlete volt a munkamenet elemzése. Taylor azonban csak a munkamenet elemzésére és legelőnyösebb összefogására szorítkozott, s az általa kiépített, progresszív egységárrakkal jutalmazó, bérfizetési rendszerrel egész a munkaképesség határáig fokozta a termelést. Ford — átvéve Taylor kutatásainak eredményeit — igyekezett a tudatalatra is hatni, amikor a zene segítségével megvalósította a munkaritmust, mely azután a kötött, fix időben váltó szalagrendszerhez vezetett. (Emlékezzünk az *Uj idők* c. Chaplin-filmre). Stakhanov nem a kötött munkakontaktus híve, hanem a *sportteljesítmény* fogalmát vitte be a munkába és a sporthoz hasonlóan, „stilus“-ba akarja a munkát önteni, mely vég-eredményében a munka és a szervezet összeforrását célozza.

A munkamódszeren és az eszközökön kívül felismerték a munkakörülmények fontosságát is. Megállapítást nyert pl., hogy a hőmérséklet, légnedvesség és légcirkuláció 50-60 százalékkal befolyásolhatják a munkateljesítményt s ezért sok helyen mesterséges klimatizáló berendezéseket alkalmaztak, melyek minden időben állandó — a szervezetnek legmegfelelőbb — légkört biztosítanak. Az alkohol, koffein és nikotin élvezete is kutatás tárgya lett s megállapították, hogy az alkohol és a koffein ugyan kitolják a fáradtság jelentkezésének az időpontját, de visszahatnak a szív működésére. (A nikotin semmilyen befolyása sem volt kimutatható.)

A pihenés, a nyugalom, a szabadidő fiziológiai értelemben sem tétlenség. A mai ember rendszerint csak a lényeg *egyik* fejlett oldalát állítja foglalkozása szolgálatába (az agya munkáját, a két keze erejét vagy ügyességét). A pihenés tehát kettős jelentőségű: a munkában igénybevett funkciók lehangelése és azoknak a funkcióknak élénkítése, melyek kevésbé állnak a foglalkozással összefüggésben. Csakis így lehet a természetellenes egyoldalúsodást elkerülni, mely kiöli az egyén érdeklődését a harmónia, a természet és az egészséges fizikum iránt.

A rossz orvos ismertetője az, hogy csak a beteg szervvel foglalkozik, azt gyógykezeli és figyelmen kívül hagyja, hogy nem a szerv, hanem az ember szenved. Bármennyire is kielemezett a helyes munkanem, módszer és mennyiség, csak részletmegoldás, ha nem lehet az *egész* emberrel számolni, mert az ember még lélekből is áll, s a lélek a legerősebb mozgató rugója a tisztán fizikai dolgoknak is. Mindenképp kötelességünk az egyén munka- és munkán-kivüli körülményeit olyanná tenni, hogy énjét kiélhesse és módjában álljon a legkisebb ellenállás irányában fejlődni, már azért is, hogy minél szélesebb rétegek járulhassanak hozzá az emberiség magasabb céljainak a megközelítéséhez. (Bernát Tibor)

A NŐKÉRDÉS ÚJABB ALAKULASAHOZ. A XIX. század végén és a XX. század elején kifejlődő feminizmus indította meg a női egyenjogúsítási küzdelmeket s a mozgalom hőskorának befejeztével a legtöbb ország törvényhozása elismerte s törvénybe iktatta a nők közéleti jogait.

A Népszövetség pár évvel ezelőtt Hágában tartott konferenciáján napirendre tűzte a nők jogainak nemzetközi szabályozását. Cassin francia kiküldött határozta meg a Népszövetség idevonatkozó álláspontját, miután „minden, ami érdekli az emberiséget, a Népszövetségre tartozik“. 1935-ben a népszövetségi *Commission de l'Assemblée* a nő teljes egyenjogúsítása érdekében hozott határozatot. Egyes országok kormányzata hajlandónak mutatkozott e határozat elfogadására s ahol valóban érvényesítették, ott a nők helyzetében tényleg gyökeres változás következett be:

választójogot kaptak, megnyiták előttük az egyetemek és felsőiskolák, szabadpályák és közszolgálatok. De mert egy csomó állam még nem találta időszerűnek a nőkérdés rendezését, a Commission de l'Assemblée elhatározta a nők helyzetére vonatkozó adatok gyűjtését. Két évvel ezelőtt történt ez a határozat s a bizottság most kapta meg a nőszervezetek s a kormányok jelenéseit. A kb. 40 országból érkezett válaszok adatai érdekesen világítják meg a kérdést.

Tíz országban a férfival egyenlő a joga a nőnek a házasság utáni állampolgárság megválasztásában, husz ország viszont nem ismerte el a nő e jogát. Huszonnégy országban van a nőnek aktív és passzív választójoga, négy ország megtagadta, pár állam pedig még felvilágosítást sem hajlandó adni ebben a kérdésben. Csak négy állam adja meg a nőknek, a férfiakkal egyenlően a házasságkötés után a lakóhely szabad megválasztásának jogát, huszonhárom nem ismeri el. A gyermekek gyámjogát illetőleg nagyjából ismeretlenek az adatok. Hat országban ugyanolyan a gyámjoga a nőnek, mint a férfinak, hat más államban viszont elutasították a nők ezirányú igényét.

A nők vagyonának, jövedelmének önálló kezelési joga huszonnégy országban teljesen biztosított, tíz ország ellenben azt a választ adta, hogy a nőnek nincs ugyanolyan joga, jövedelme és nyeresége felett rendelkezni, mint a férfinak.

Munkajoga minden megszorítás nélkül tizennégy államban van a nőnek. Tizenhat állam némi korlátozásokkal él e téren. Bizonyos fokig hasznosak e megszorítások pl. az ipar némely ágában, ahol a nő és gyermek egészségének védelmére tilos vagy csökkentett a női munka. A gyakorlatban persze ez a nő elhelyezkedési esélyeit rontja.

A Népszövetség 1937 decemberében közzétett jelentése óta a francia törvényhozás elismerte a férjes nő lakóhelyének szabad megválasztását, vagyonának és jövedelmének önálló kezelését. A francia nő férji beleegyezés nélkül utazhat külföldre, folytathat pert s az egyenjogúság jelképes kifejezésre törölték a házasságkötési formulából az engedelmességi fogadalmat. A francia nő polgári jogainak kiterjesztése azért is jelentős, mert állandó sérelme a választójog megtagadása.

A francia férfi a törvények értelmében 21 éves korában szavazatával véleményét nyilváníthat az állam ügyeiről, viszont a nő erre alkalmatlan, „kiskorú“, holott a *La femme française* adatai szerint 27.523 huszonegyéves francia nőnek van önálló, adófizető vállalata s csak 4.775 huszonegyéves francia férfinak. A huszonnégyévesek közül 180.817 francia nőnek s csak 83.786 francia férfinak van adófizető, önálló vállalata, míg a huszonkilenc éves korú nőkből 299.185 önálló vállalkozó a 286.298 francia férfival szemben. A francia nők tehát már az állam terheihez való jelentős hozzájárulásuk alapján is kérik politikai jogaik elismerését. A kamara még 1936 júliusában 500 szótöbbséggel megadta a nőknek az aktív és passzív választójogot, de a szenátus azóta sem tárgyalta le a törvényjavaslatot.

Romániában, Bulgáriában, Magyarországon épp mostanában törvényesítették, illetve készülnek törvényesíteni a nők választói jogát. A nők szempontjából haladást jelentenek ezek a törvények, annak ellenére, hogy a szomszéd államokban a férfi és nőválasztók között jelentős a különbségtetés. Bulgáriában pl. a törvényszerint a nők csak akkor szavaznak, „ha kedvük tartja“, a férfiaknak ellenben kötelező. Magyarországon a törvényjavaslat a férfiénél magasabban szabja meg a női választói korhárt.

Érdekes jelenség, hogy a nők említett politikai előretörése mellett

egyres államokban gazdaságilag hátrányos helyzetbe kerülnek. Svájcban mult év november 7.-én került szavazásra a férjes nők munkavállalását tiltó törvény. A legtekintélyesebb polgári nőszervezetek szálltak sikkra a nőtársadalom munkához való joga érdekében. Ennek ellenére a törvényjavaslat jogerőre emelkedett.

„A család szentségét védelmezem, amikor törvény útján akarom megtiltani, hogy a férjes nő valamilyen kenyérkereseti foglalkozást űzzön.“ Romma holland társadalomügyi miniszter indokolja e szavakkal a törvényjavaslatát, mely a férjes nő munkavállalását készűl megtiltani. E tilalom nemcsak a közszolgálatokra, hanem a magánvállalatokra is vonatkozik, sőt orvosi gyakorlatot sem folytathat férjes nő.

Az áramlat, mely károsnak itéli a női kenyérkereső munkát Németországból indult ki ujabban. A családi élet megőrzése, az anyaság védelme s a gyermekek jóléte voltak a korántsem lebecsűlendő érvek. „A német nő helye az otthonban van — hangoztatják a Harmadik Birodalom ideológusai — s a nőhöz csak a feleség és anya szerepe méltó.“ A németországi gazdasági élet szerkezete, a német politikai törekvések természetesen nem tudták valóra váltani a német nők várakozását. Védett és ellátott otthonok, egészséges, jótáplált gyermekek helyett pótlékokkal küzködő háztartás jutott számukra. A szabadfoglalkozású nők száma is egyre csökken Németországban, de ez nem a nő ellátottságát bizonyítja. A hivatalos német statisztika szerint a Berlin, Hamburg, Rajnavidék, Westfalia, Saar, Hannover és Szilézia egyes vidékein megállapított munkanélküliek 16,6 százaléka férfi, 23,5 százaléka nő. A Birodalom többi részében a 26,7 százalék férfi munkanélküli mellett 34,6 százalék a női munkanélküli. Természetesen a háztartásban élő feleségek nem számítanak munkanélkülieknek. Az ujabban szervezett női munkatáborok s a nők kiképzése gyarmati szolgálatra a német nőkérdés rendezésének holtpontját jelentik.

Annál meglepőbb, hogy a gyakorlati példa ellenére, az európai államok törvényhozásában ismételten megjelentek a női munkát tiltó javaslatok. Olyan államok, mint Svájc és Hollandia követelik a férjes nők gazdasági függetlenségének feladását.

A nők termelésben való részvételét szükségszerűvé tevő történelmi folyamatok általánosan ismertek. Felesleges rámutatni azokra a tényezőkre is, melyek megakadályozzák a nők teljes kizárását a gazdasági életből. Elegendő ha Németország példáját vesszük, ahol a teljes önellátásos törekvés és irányított gazdaság mellett s annak ellenére, hogy szigorú ellenőrzés szabályozza a mindennapi életet, a nőkérdés felbolygatása nem oldotta meg sem az általános gazdasági válság, sem pedig az otthon és a gyermek kérdését. Nem a női munka eltiltása, hanem a dolgozó nő és anya fokozott védelme, az állami nővédelmi intézmények szaporítása és színvonaluk emelése alkalmas a nő és gyermekkérdés rendezésére s a népi megerősödés elérésére. Mindezek szoros kapcsolatban vannak az illető országok teljes rendszerével. Semmiképpen sem választható el egyes államok terjeszkedési törekvése a népesség belső viszonyaitól és közegészségűgyétől s ábránd csupán mindezek rendezését a férjes asszonyok munkavédelmi tilalmától remélni.

Az említett jelenségek elgondolkoztatók. A XIX. század végén s a XX. század elején kifejlődő feminizmus főleg politikai jogok elérésére irányult. Még ott is, ahol látszólag gazdasági természetű követelések merültek fel, pl. egyes értelmiségi pályák megnyitása a nők előtt, végeredményben egyenjogúsítási törekvés volt. Ma már többé-kevésbé megvalósult a századforduló feministáinak követelése s egyes országokban, mint

említettük, most pótolják a mult mulasztásait. Politikailag előretör a nő, ugyanakkor máshol új törvényjavaslatok gazdaságilag szoritják vissza.

Napjainknak nem egyetlen ellentmondása ez. A nőkérdés egyidejű haladása és visszaesése nem elszigetelt jelenség. A társadalom életében állandóan találkozunk hasonló példákkal. (Heves Renée)

KÉNYSZERNEVELÉS ALTRUIZMUSRA. Magyarország mindig igen büszke volt azokra a fiaira, akik külföldön arattak sikereket; ilyen esetben azt is szokás elnézni az illetőnek, ha történetesen nem „árja“ vagy „turáni“ a származása. Egy magyar származású modern bölcselőről azonban tulságosan meg szoktunk felejtkezni, mert élete és alkotása javarészt a szélesebb német kulturkörbe helyezte át: Ludwig Steinről. Ludwig Stein bizonyára nem volt valami tulságosan eredeti gondolkodó, de nem is „eredetieskedett“ soha. Becsületos, ernyedetlen munkása volt a filozófiának, a társadalomtudománynak és a kulturpolitikának. A zürichi egyetem tanára volt, majd a szövetségi Polytechnikumé és végül a berni egyetemen a bölcsélet és társadalomtudomány „nyilvános-rendes“ tanára. Kiadta a *Berner Studien zur Philosophie und ihrer Geschichte* (1896-1910) c. könyvsorozatot, amely nagyrészt tanítványai dolgozatait tartalmazta, majd a berlini Carl Heymann Verlag kiadásában a harmincegynéhány kötetet megért *Bibliothek für Philosophie*-t (1912-1930). *Archiv für Philosophie und Soziologie* című folyóirata pedig évtizedeken keresztül volt az e témákról dolgozó szerzők gyűldéje. Ennek a folyóiratnak két ága volt: az egyik a rendszeres bölcsélettel foglalkozott, a másik pedig a szociológiát művelte. Ez az archívum nem csekély anyagi áldozattal járt Stein számára fennállása negyven esztendejének folyamán, mint a *Philosophische Monatshefte* folytatása, olyan nevek közreműködésével, mint Wilhelm Dilthey, Benno Erdmann, Eduard Zeller és Paul Natorp. A háború alatt is, sőt a háború utáni nehéz években is megjelent Stein folyóirata, amely külföldi, német szerzők idegen nyelven írott dolgozatai számára is nyitva állott. Politikai folyóiratának címe *Nord und Süd* volt, és abban az államok közötti nemzetközi megegyezésért szállott síkra. Stein enciklopédikus hajlamai, nagyvilági személyisége, diplomata-képességei, pedagógiai talentumáról nem is szólva, egyaránt nagystílű emberré tették. Stein már vagy nyolc esztendeje halott, de még megérte, hogy tisztelői és tanítványai *Archiv*-ja XXXIII. kötetét Festschriftként nyújtsák át neki. Halála óta olyan nagyot fordult az idő, s ma ugyyszólván senki sem gondol már erre a kétségkívül inkább szélesebb, mint mélyenjáró, világosfejű, nagyérdemű gondolkodóra.

Az a nemzedék, amelynek ölén Ludwig Stein nagyranőtt, vakon hitt a *historicismus* mindenható erejében: *die Geschichte einer Sache ist die Sache selbst!* Így a filozófia is elsősorban a filozófia — történetét jelentette Steinnek, és valóban, úgy tűnik, hogy a német klasszikus idealizmus és a német romantika összeomlása után csupán két ut maradt nyitva a német gondolkodók előtt: vagy a bölcsélet egyetemes multját rekapitulálni, vagy pedig a mult nagy alakjaira nyulni vissza, „megmodernigényesítve“ elméleteiket (ujkantianizmus, új Frieze-féle iskola, ujskolasztika, ujhegelianizmus, stb.) Így lett Ludwig Stein is elsősorban filozófia-történésszé. Görögül, latinul, héberül és arabul egyaránt jól tudott; a modern kulturnyelveket is tökéletesen bírta; manapság ritkán találjuk már ennyire együtt a klasszikus és a modern műveltség elemeit egyazon emberben.

Első munkáját a keleti gondolkodásnak szentelte. 1882-ben tette közzé tanulmányát az akarat szabadságáról, az isteni előretudás és előrelátással kapcsolatban a középkori zsidó bölcseleknél. Öt évvel később jelent meg alapos munkája a stoikusok lélektanáról és ismeretelméletéről; ezt később (1920) kiegészítette a görög bölcselet általános történetévé, Platoig. Az okkasionizmus ókori és középkori előfutárai (1889) épp úgy lekötötték érdeklődését, mint a dualizmus és a monizmus örök problémája (1909). Szabadság, finalitás, fejlődés és szükségszerűség csupa olyan probléma, amely élete végéig foglalkoztatta. A nagy gondolkodók közül Leibniz és Spinoza érdekelték, főleg az előbbi, akit valósággal mintaképekül választott.

A jelenkori filozófiát is történelmi távlatból látszik nézni *Philos. Strömungen der Gegenwart* (1908) c. munkájában; Nietzsche-nek is külön kötetet szentel.

A társadalom-bölcselet átvezette a szociológia területére. Főmunkájaként *Die soziale Frage im Lichte der Philosophie*-t szokták tekinteni, amelynek 1923-ban jelent meg 4. kiadása. Ez a műve több más nyelven is megjelent, akár csak a *Sinn des Daseins* (1904). Programmatikus jellegű a szociális optimizmusról írott könyve (1905); egyik legolvasottabb műve a Bevezetés a szociológiába (1921). Megemlítendő még az *Anfänge der menschlichen Kultur* (1926), amelytől egyenes ut vezet a husz évvel később megjelent, angolul írt műhöz, *Evolution and Optimismus*. A „szociális optimizmus volt nyilván kedvenc gondolata és ennek rendszeres kidolgozásában látta élete célját. A társadalmi problémákat összefüggésbe hozta a mindenkori civilizációs folkkal, és a „szociális gondolat“ felmerülése nemcsak Európában, de Indiában, Kinában és Hellaszban is rendkívül érdekelte. Bölcselettörténeti kiképzése magától értedővé teszi, hogy az anarchisztikusan sokrétű társadalomtudományi irányok káoszában sem a természettudományi, sem a lélektani, sem a gazdasági vagy jogi irányt nem követte, hanem társadalombölcseleti szociológusnak vallotta magát.

Az általános szociális egyensúly Stein rendszerének alap gondolata; e felé mutatnak a „társadalmi imperatívuszok“ is. A „szociális optimizmus“ célja az embernek e felé az általános egyensúly felé való vezetése. Gondolkodása teleológikus és végeredményben „az altruizmus felé vezető kényszernevelésbe“ torkol („*Zwangserziehung zum Altruismus*“). Ezt a nevelési feladatot szerinte az államnak kell átvennie. Ez a „kényszernevelés az altruizmusra“ Stein optimista gondolkodásának utolsó szava. Ezen a ponton találkozunk számos kortársával, akik teljesen más utakon, végeredményben ugyanahhoz a célhoz érkeztek el. (*Brachfeld Olivér.*)

A KORUNK HIREI

Legközelebbi számunk, a július-augusztusi nyári kettős szám, mint minden évben, úgy az idén is július hó első felében jelenik meg.

UJ CIMÜNK: CLUJ, STR. GEN. DRAGALINA 108.

VILÁGSZEMLE

A világpolitika a háború és a fegyverkezés jegyében áll. Abesszínia, Spanyolország, Kína elszigetelt háborúk ugyan, de belső jelentőségükben és kihatásaikban ugyanannak a folyamatnak, a világ ujrafelosztására irányuló imperializmusnak a kifejezői. Nem véletlen, hogy a háborúkat azok az országok idézték fel, melyek belső szerkezeti alkatukban is legerőteljesebben mutatják az imperializmus monopolkapitalisztikus vonásait s valósították meg belső, hatalmi rendjükben a szervezett regresszió intézményeit. Németország, Japán s Itália. Ha eltekintünk Japán 1931-es mandzsukuói hadjárataitól, úgy Olaszországot illeti az elsőség a háborús sorozat elindításában. Abesszínia meghódítása most az angol-olasz egyezményrel de iure is elismerést nyert. Nincs groteszkum híján, hogy ugyanaz az Anglia, mely a népszövetségi szankciók alkalmazását Itáliával szemben Genfben kérésztülvittte, mostanára vállalta az olasz hódítás elismerésének kevéssé hálás szerepét. De az elmúlt két év folyamán a világpolitikai erő- és hatalmi viszonyokban alapvető eltolódások történtek. Az első állomás éppen Abesszínia volt. Mussolini kijelentése, hogy a római birodalom túl az anyaországon, Afrika partjain fog felépülni, világpolitikai vonatkozásban is igényt jelentett be Angliával szemben. Lybia, Olasz-Eritrea, Abesszínia, Olaszország észak-afrikai gyarmatai, a legérzékenyebb ponton fogják közre az angol érdekeltségek szféráját; a Suez-csatorna és Aden között a Vörös-tengeri utat veszélyeztetik s ezzel az Indiába vezető, Anglia számára életfontosságú vonalat. Anglia megpróbálta a szankciók alkalmazásával megakadályozni az abesszin hadjárat sikerét, a végső fegyverhez azonban katonai készületlensége tudatában nem mert nyúlni. Az angol fegyverkezés csak Abesszínia meghódítása után indul meg előbb vontatott, majd az utolsó évben, az olasz előretörés fenyegető mohóságának hatására, egyre rohamosabban. Semmi kétség, Itália világhatalmi párbajra készült fel Angliával nemcsak Északafrikában, hanem a Földközi-tenger mentén is. Mussolini a Földközi-tengert *mare nostrum*-nak nyilvánította s különös, amikor Chamberlain Anglia legősi tengeri érdekszférájával kapcsolatban, Olaszországgal szemben az angol érdekek fontosságára kénytelen hivatkozni. De elég egy pillantást vetnünk a térképre: végig a Földközi-tenger mentén Olaszország ellenpólusokat épített ki az angol flottabázisokkal és erődítményekkel szemben. Gibraltár ellensúlyozására megszállta a Baleari-szigeteket a spanyol beavatkozás során, Máltával szemben kiépítette Pantelleria szigetén flottabázisát és a Földközi-tenger keleti felében Cyprussal szemben, a Dodekanezos szigetein, repülő és flottatámpontjait. És mit ér Anglia számára a Suez-csatorna, ha a Földközi-tengeri utat veszélyeztetett s mit ér a Földközi-tengeri utat, ha a Vörös-tenger kijárata az Indiai-óceán felé blokkrozott? Hiszen Adennel szemben farkasszemet néz az olasz ellenpólusul kiépített Assab kikötője. És mindezekon túl, a legközvetlenebb fenyegetés: Lybia Egyiptommal határos, s Mussolini Egyiptomot is belekalkulálja világpolitikai ábrándjaiba. S ez az ábránd egyszer testet is ölthet. Képzeljük el, mit jelentene Anglia számára Lybia, Egyiptom, Abesszínia egy kézben! Semmi kétség: a Suez-csatorna sorsa megpecsételődne s egyben Anglia hatalmi állása is felborulna a Közelkeleten. Hiszen Mussolini a Pánarab nemzeti mozgalom legfőbb pártfogójának nyilatkoztatta ki magát, s sabbai olasz rádióállomás rendszeresen „nevelte“ az arab alattvalók érületét! Vitathatatlan: az olasz imperializmus előtörése a Gibraltár-Aden vonalon az angol világimpérium kihívásával volt egyértelmű. Ezt így is fogták fel Angliában s megfelelő ellenintézkedésekkel reagáltak.

reá. De Anglia szeretné elkerülni a háborút, s nemcsak a békeérzületű angol közvélemény, hanem az angol hivatalos politika is, amely számol azzal, hogy a három feltörő imperializmus (Itálián kívül Németország és Japán) együttesen is veszélyezteti világhatalmi állásait.

Az angol politika hagyományos egyensúly-politikája lényegében azon nyugszik, hogy a birodalom különböző riválisait egymás ellen kijátsza, s fenyegető erejüket így közömbösíti. Németország contra Szovjetunio, Olaszország contra Németország: ez volt a brit külpolitika irányító szempontja. De Abesszinia meghódítása s az ezt követő angol-olasz növekedő feszültség, alapvetően átmásították a világpolitikai erővonalak játékát. Olaszország 1934-ben még a fenyegetett Ausztria védelmére szorult, s a Brenner-hágóján olasz hadtestek álltak, ma viszont a tudomásával történt Ausztria „hazatérése“ Németországba. Kétségtelenül: az utolsó három évben az erőviszonyok is lényegesen megváltoztak. Németország felfegyverkezett, Olaszország viszont Abessziniában, Spanyolországban s Lybiában aprózta szét erejét. De ennél is elhatározóbb erejű adottság Olaszország világpolitikai párbaja Angliával, mely 1934 után vette kezdetét. Márpedig két fronton Olaszország nem képes eredményesen helytállani. Olaszország tehát feláldozta viszonylag kisebb érdekeit a Duna-medence táján, hogy életbevágóbb harcában, a Földközi-tenger mentén biztosítsa a maga számára Németország egyetértését. Pedig évekkel ezelőtt Olaszország szívós, eltökélt harcot vívott meg Németországgal Ausztriáért s ezen túl, a Duna-medence uralásáért. A római paktum alapja s életbehívó ösztönzése valójában Ausztria függetlenségének védelme volt, helyesebben Németország expanziójának elhárítása Ausztria s rajta keresztül Közép- és Délkelet-Európa ellen. De fordult a kocka s a német-olasz hol nyílt, hol lappangó rivalitás, mely Ausztrián keresztül öltött érzékelhető formát, ellentétébe csapott át s a Berlin-Róma „tengely“ együttműködő rendszerében kristályosodott ki. Olaszország a kisebbik rosszat választotta, lemondott dunai terveiről, hogy megvalósíthassa német segítséggel Földközi-tengeri célkitűzéseit, amelyekért Angliával szemben — úgy látszott — visszavonhatatlanul lekötötte magát. Ezenkívül nem szabad lebecsülnünk az erőviszonyok tényleges megváltozását sem. Olaszország pénzügyileg és katonailag is erőtlenebb, mint 1934-ben a Dörfuss puccs idején, viszont Németország katonai ereje jelentékenyen megnövekedett. Olaszország tehát akarva-nemakarva, lenyelte a keserű pilulát: Ausztria bekebelezését. Ausztria — kivált a stájer nyers vasérc — volt egykor Eris almája a tengely-hatalmak között, amit most Mussolini Hitler számára átengedett. Jellemzően, ezután hangoztatta Hitler az olasz határok sérthetetlenségét, amelyet Mussolini utána megismételt. Ebben a lélektanilag kedvező pillanatban kapott az olasz-angol egyezkedés új ösztönzést s jött létre a római egyezés. Ki járt jól? Azt mondhatnók — mindketten. Anglia időt nyert s erre szüksége van felfegyverkezése érdekében. Olaszország megkapta nemcsak Abesszinia elismerését, hanem minden bizonnyal az angol tőke kézre fogható segítségét is. Olaszország visszavonja csapatait Lybiából, elismeri Anglia érdekelttségét a Tana-tónál, nem támaszt igényt a Baleárokra, stb. s ennek fejében Anglia vállalja Abesszinia elismertetését s nyilván annak közgazdasági következményeit is. A Földközi-tengeri status változatlan marad, mi több, a partnerek kölcsönösen beszűntetik egymás ellen a propagandát. Az egész úgy hat, mintha Itália visszatáncolna s egy tál lencséért, Abessziniáért eladná világhatalmi igényeit. Valóban potenciálisan mi sem változik, az erődök, flottabázisok mindkét oldalon megmaradnak, csak a dolgok dinamikája változott

meg. Bármily komoly és nagyarányúnak is látszik az angol-olasz meg-
egyezés, jövő konfliktusok lehetőségét nem rekeszti ki. Átmenetileg
tényleg jelentősen csökkenti Anglia világpolitikai gondjait s nem ke-
vésbé fokozza az olasz gyarmati felvirágzás esélyeit.

Az angol-olasz megegyezés természetesen világpolitikai vonatko-
zásban is jelentős, ha egyidőre elakadtak is a megkezdett francia-olasz
tárgyalások.

Franciaország helyzete nem kevésbé kényes. Franciaország Föld-
közi-tengeri és északafrikai érdekeltségein kívül életbevágóan fonódik
össze a szárazföldi politika konkrété Közép-Európa kérdésével. Angliát
nem kötik szerződések középeurópai államokkal s Chamberlain kijelenté-
se szerint új kötelezettségeket nem hajlandó vállalni; viszont Francia-
ország szövetségi viszonyban van Csehszlovákiával, amely ellen az egyik
tengelyhatalom éle irányul. A tengelyhatalmak ellenpólusa Párizs-
Prága-Moszkva kölcsönös szövetségi szerződése. Anglia, *kivül* vagy *fe-
lül* áll s mégis Franciaország háborúba sodródása Anglia számára is
casus belli-t jelent. Az angol-francia összeműködés szorosabb, mint vala-
ha s ahogy Churchill mondotta, a francia hadsereg Anglia szárazföldi
háttvédje. Természetesen az angol külpolitika eltökélt igyekezete, hogy
mindenfelé maximálisan biztosítsa magát s egyezkedéssel oldja meg vi-
lághatalmi gondjait. Bizonyos, hogy idővel, (az olasz-francia tárgyalá-
sok sikerétől függ csak) Anglia Németországgal is tárgyalásokba fog
bocsátkozni.

Mit akar Anglia? Kétségtelenül: békét. Olyan békét, amely birtok-
állományát és hatalmi helyzetét biztosítja. Olaszországgal — egyelőre
— megegyezett. Németországgal is kiegyenlítést remél találni. Ez a
feltevés annál indokoltabb, mivel Hitler könyvében, maga is előfeltéte-
lül jelöli meg a német-angol barátságot, melyet külpolitikai célkitűzései-
nek megvalósításában nem nélkülözhet. Anglia egyébként is — a hiva-
talos politika — kedvezett a Harmadik Birodalomnak. Szemet hunyt
fegyverkezésének, tűrte a versaillesi szerződés önhatalmú megsemmisi-
tését, sőt ezt követően kötötte meg az angol-német flottaegyezményt.
És amidőn Németország megszállotta a katonamentes rajnai sávot,
Anglia hatott mérsékelőleg a francia katonai körökre. Halifax nem csi-
nált titkot — külügyminisztersége előtt — németbarát érzelmeiből s a
kétoldalú tárgyalások, amelyeket Anglia követ, legjobban megfelelnek
Németország mai külpolitikai gyakorlatának. Hogy mi szerepe volt az
angol külpolitikának Ausztria megszállásában, azt nehéz eldönteni. Két-
ségtelen, hogy ez Chamberlain ama nevezetes alsóházi kijelentése után
következett be, amikor Genf csődjét és a kisállamok magáraitaltságát
deklarálta. Németország ennél jobb megnyugtatóst aligha kaphatott
volna. Már csak ürügyre volt szükség. Ausztria példája klasszikus bi-
zonyítéka annak, hogy mit érnek a kétoldali szerződések. Hitler nem
hiába ragaszkodik hozzá s játsza ki a kollektív békebiztosítékok ellen.
A kétoldali szerződés pompásan bevált — az erősebb javára. A kollek-
tív szerződés azt jelenti, hogy a megtámadottnak valamennyi érdekelt
fél segítségére siet s így a támadás kockázata túl nagy. Kétoldali szer-
ződés a gyengébb kiszolgáltatottságát jelenti az erősebb önkényével
szemben, amelyet a többiek, a kívülállók, kénytelenek passzive tudomá-
sul venni. Kétoldali szerződés — „lokalizált háború”: ezek Hitler leg-
egyéni külpolitikai ötletei, amelyek gyakorlatilag hasznosaknak is bi-
zonyultak. Ime Ausztria példája!

Ausztria megszerzésével Németország nagy lépést tett előre pán-
germán uralmi tervei megvalósítása felé. Tul a területi- és népszám-

gyarapodáson s a lenembecsülendő stájer vasérckészleteken, uralkodó hatalmi állásra tett szert a Duna mentén. Bécs uralása kulcshelyzetet biztosít számára a Duna-medencéjében s megnyitja az utat Délkelet- és Kelet-Európa felé. Berlin-Bagdad eltemetett koncepciója újraébred, mi több, Bécs-Odessza fantazmagóriája is új tápot kapott. A német nehézipar a Duna-medence s a Balkán százmilliós paraszti tömegeiben fellelvő piacot remél találni s Délkelet-Európa agrárországaiiban véli megszerzeni nyersanyag bázisait. Így valósulhat meg Németország javára a Dunamedence s a Balkán gazdasági „áthatalásával“ egy roppant s minden vonatkozásban autark terület ábrándja. A Rajnától — a Fekete-tengerig: szinte káprázatos vízió... Nem lehet kétséges, hogy Németország ezt a világhatalmi elképzelést megvalósítani akarja. Hitler Mein Kampf-jában, miként a nemzetiszocializmus 25 pontja között, ott találjuk a programmatikus követelést; valamennyi német összefogását, a német Birodalom keretében, az önrendelkezési jog alapján. Igaz, Hitler maga vallotta egyik beszédében (1938. III. 18.), hogy a nemzetiégi elv maradéktalan megvalósítása Európában lehetetlen s a szétszórt, beékelt német elemek nem szakíthatók ki más országok testéből. (Nyilván itt Olasz- és Lengyelországra gondolt — mai szövetségeseire). Ellenben ugyanakkor hadat üzent azoknak az államoknak, ahol a német fajtestvéreket „üldözik és elnyomják“ s amelyek csak a „legbrutálisabb erőszakkal képesek fenntartani magukat“. És Hitler ugyanakkor az „elnyomott“ fajtestvérek patronusául nyilatkoztatta ki magát, Göring viszont hozzáfűzte, hogy a Birodalom hadserege s légiflottája tudni fogja majd teljesíteni feladatát... Egyértelmű beszéd. Elhangzása óta kiadósan kiderült, hogy az üzenet Csehszlovákiának szólt. A kérdés aktuális távlatú elemzése messze vinne; elég annyi, hogy a demokratikus csehszlovák köztársaság, amit kölcsönös megsegítési paktumok fűznek Franciaországhoz s a Szovjetunióhoz, a német invázió útjában áll. Csehszlovákia a híd a Szovjetunió és Franciaország között s amíg e hidat le nem bontják, addig a Berlin-Bagdad s a Bécs-Odessza utvonal Németország számára el van reteszelve. Csehország a gordiusi csomó... Csehszlovákia a világpolitikai érdeklődés gyújtópontjába tolódot...

Mik a lehetőségek? Az egyik: a Harmadik Birodalom kenyértö-résre viszi a dolgot s megtámadja Csehszlovákiát. Ebben az esetben annak szövetségesei automatikusan beavatkoznak, s mint egy csomó angol hivatalos nyilatkozatból és ténykedésből kitűnik, Franciaország háborúba sodródása Anglia számára is szükségessé tenné „azonnal és minden valószínűség“ szerint Franciaország megsegítését. Az utolsó napok eseményei láttán viszont kevéssé valószínű, hogy Németország megkockáztatja a világháború esetleges következményeit. A Harmadik Birodalom eddig is csak ott lépett fel támadólag, ahol ellentállása nem található. Csehszlovákia megtámadása a mai külpolitikai konstellációk közepette, nem fér össze az óvatos házárópolitika stílusával. Ezért feltételezhető, hogy Németország más taktikát választ s belülről véli szétmálasztani a köztársaság ellenállását...

A helyzet az, hogy „Nagynémetország“ az imperialista agresszió főfészke. A német imperializmus erővonalai ma szétfutnak Kelet- és Délkelet-Európa felé s európai hegemoniára törnek. Az ősi német-francia hegemoniaharc új tápot kap, de Anglia se nézheti közönnyel a német terjeszkedést, amely a Közelkeletre is kinyújtja csápjait s érdekköréit érzékenyen zavarja. Az angol Barthou, Churchill, túl lát Chamberlain horizontján, s következetesen hirdeti Délkelet-Európa kis államainak, Lengyelország, Románia, Jugoszlávia, Bulgária, Magyarország,

Csehszlovákia, Török- és Görögország katonai szövetségbe fogását Angliával és Franciaországgal, hogy ekként tömörülten eredményesen hátrítsák el Németország előretörését Délkelet-Európa felé. Mert önmagukra hagyatva, önön erőikkel nem képesek sikeresen szembeszállni a német imperializmus „dinamizmusával“. Kétségtelen, hogy Chamberlain paktuma Mussolinivel s a francia-angol szövetség katonai kiegészítése már a fenyegető német expanzió távlatában érlelődött meg. Nyitott kérdés, vajjon az angol-olasz megállapodásnak lesz-e végül érvénye és állandósága s ellensúlyozza-e akár részlegesen is a Berlin-Róma tengely aktivizmusát? Ismételjük, féltő, hogy Olaszország csak lélegzethez kívánt jutni Abesszinia elismertetésével s megfelelő lehetőségek esetén ismét az *Impérium Romanum* „szent“ önzése fogja vezetni.

A világpolitika mai körvonalai eléggé tisztán domborodnak ki. A német-olasz-japán egyezmény rejtett értelme nyilvánvaló. Alcázza a mohó imperializmusok támadókedvét, amely egyszer Spanyolországban, máskor Kinában üt fel fejét. A német-olasz-japán háromszög elemeire bontva ma ezt mutatja: Olaszország nyilván nehézségei tudatában kénytelen volt Angliával kiegyenlítést keresni (a kiegyenlítés ötlete Mussoliné volt!) s Anglián keresztül Franciaországgal is kiegyenlítést keres. Ám itt a nehézségek nyilvánvalóak. Anglia és Olaszország között az ütközőpont a Földközi-tenger medencéje volt s az északafrikai gyarmati kérdés. A status quo elismerése itt egyelőre kitöltötte az akut konfliktusokat. Az angol-olasz tárgyalások nem érintik Középeurópa kérdéseit... Más Franciaország. A francia politika középponti gondolata a német hegemoniás törekvések meggyengítése, amelynek leghatékonyabb eszközei Franciaország középeurópai szövetségei voltak. Sohasem volt Franciaország számára fontosabb és életbevágóbb Csehszlovákia területi épségének megóvása, mint most, Ausztria meghódítása után. Ezen a ponton Franciaország mégoly belpolitikai változások esetében sem engedhet. Ez vitális érdeke. A kétséges francia-olasz megegyezés egyik előfeltétele tehát a Földközi-tengeri, északafrikai problémákon túl még erre a zónára is kiterjed. Ha Középeurópa kérdése kikapcsolódnék is az elhalasztódott olasz-francia tárgyalások komplexumából, feltétlenül napirendre kerül abban a pillanatban, amidőn Chamberlain hozzálát kedvenc ötlete, a négyhatalmi paktum megvalósításához. Németország bevonása megindítandó tárgyalásokba kitérhetetlenül napirendre tűzi Középeurópa legsajgóbb aktualitású problémáját. Mit kíván Németország Franciaországtól területileg? Semmit. *Hivatalosan* Hitler ismételtelen elismerte Franciaország mai határainak tiszteletbentartását. Mit kívánhat Angliától? Esetleg a gyarmatokat. E ponton az angol kormány eddig elhárító volt s hogy hajlandó lesz-e Chamberlain kormánya „áldozatokra“ a négyhatalmi paktum kedvéért, az egyelőre megválaszolhatatlan. Elképzelhető, hogy Hitler felfüggeszti gyarmati követeléseit Angliával szemben, amennyiben a brit kormány a négyhatalmi egyezmény keretében szabad kezet biztosít számára kelet felé...? Emlékeztetes, hogy a katonamentes rajnai sáv megszállása után Hitler 25 éves békepaktumokat ajánlott fel a nyugati hatalmaknak s ugyanakkor kétoldali megnevezési paktumokat ígért a szomszédos keleti államok felé. Tehát Nyugaton megújított Locarno, kollektív alapon, Keleten viszont kétoldali szerződések, amelyeket a hatalmasabb partner kénye-kedve szerint, a veszély minden kockázata nélkül szeghet meg. Ausztria az uttörő példa. Ezt Franciaország akkor kereken elutasította s ma sem tehet másként. Németország kész elvileg a négyhatalmi paktumot megkötni, de előbb Franciaország szerződéses viszonyának felbontását követeli a Szov-

jetunióval. Ebbe Franciaország nem fog beleegyezni még akkor sem, ha a négyhatalmi egyezmény teljes értékű biztonságot nyújtana számára. Mert Németország ugyanakkor azt is kívánja, hogy Csehszlovákia szüntesse meg szerződéses vonatkozásait Franciaországgal és a Szovjetunióval s kössön kétoldali megemntámadási egyezményt Németországgal, mely így hajlandó biztosítani területi épségét. Ha ezt az ajánlatot Franciaország Ausztria intő példája előtt is elutasította, mennyivel inkább kell ugyanugy cselekednie Ausztria bekebelezése után... Eppen ezért igen kétségesnek véljük a négyhatalmi egyezmény kilátásait.

Spanyolországban még áll a harc s nyilvánvalóan Anglia csendes segédletével (bár az új angol-olasz megállapodás az olasz csapatok kivonását jelöli meg a szerződés érvényességének előfeltételül) a tengelyhatalmak intervencionizmusa annak végső kimeneteléig érvényesülni fog. Anglia gazdasági tulsúlyának erejével reméli Francót — győzelme esetén — megszelídíteni, akárcsak most Itáliát. Spanyolországban még áll a harc, de a világ közvéleménye feszült gonddal fordul Középeurópa felé... Hol itt, hol ott lángol fel a háború szövétneke. Az imperiális előretérés a „lokalizált“ háború kevésbé kockázatos, adagolt módszerével véli megvalósítani uralmi terveit. Abesszínia, Spanyolország, Kína egyértelmű példák. Japán vállalkozása mindenesetre világarányú. Nem tör kevesebbre, mint a 400 milliós Kína lenyügözésére. Japán egyelőre elérte azt, hogy mohó agressziójával egységesítette Kinát önmaga ellen s létrehozta közvetve Kína és a Szovjetunió kölcsönös megemntámadási szövetségét, holott éppen Kína antiszovjet frontbeállítása volt egyik követelése a nemzeti kormánnyal szemben. Távolkelet eseményei érintik Európát is, nem kevésbé Amerikát. Az Egyesült Államok roppant arányú felfegyverkezési programja, miként Angliáé is, ezuttal a védő elhárítás szolgálatában áll. De tényleg úgy van, ahogy egy politikus mondotta: a békéhez két félre van szükség, a háborút kirobbanthatja egy is. A fegyverkezések szertelen hajszolt irama, amit Németország indított el világszerte, nyomasztóan hat nemcsak a társadalmak életszintjére, hanem azontúl, mint a támadó törekvés eszköze, állandó fenyegetést jelent. Kérdés, hogy az imperiális érdekelletétekkel megosztott Európa képes-e a béke egységes, oszthatatlan megszervezésére.

(Neufeld Béla)

S Z E M L E

PAUL VAILLANT

Akkor, a szépséges párisi őszutó egyik vasárnapján, fáradtan roskadtunk le néhányan a Place Combat egy csöndes Café-jának fonott szalmaszékeire. Már esteledett, de a tömeg egyre csak hőmpölygött a hatalmas uttesten végig a Pére Lachaise temető felé. Ujfranciaország népe végnélküli rendekben menetelt előttünk. Küldöttségek az ország minden részéből. Sokszinű zászlók, fehér és sötétbőrű csoportok, fehér és biborszín rózsakoszorúk, gyászruhás asszonyok és siró külvárosi gyerekek között ott imbolygott a halott óriásira nagyított arcképe. A caesari századok ellen partizánharcot vivó gall

hegylakók vonásai lehettek ilyen kemények...

A feketeruhás nők, az új hit könnyező ministránsfiúi, a Páris körüli „szabad zóna“ delegációi, a gyújtószavú vezércikk-írók, a bátor közéleti férfiút, a nép bajait ókumláló polgármestert temették. S a félmillió tömegből csak kevesen tudták, hogy Vaillanttal Lefebvre érdekes meghatározása szerint: „a rendért lázadó klaszszicizmus“ infernális tűzpróbát állt író-nemzedékének utolsó nagy alakja, a *Tizenhárom haláltánc* feledhetetlen poétája, a *Levelek barátaimhoz* művész-kortanúja szállt sirba. A *Tűz* nemzedéke s a haladó francia irodalom ezt a Vaillant-t gyászolja, s mi erre a Vaillant-ra emlékezünk.

Sokan éppen Vaillant-ban szeretnék látni a Tett és az Ige összeférhetlenségének legkirivóbb példaképét. A hivatott íróét, aki az akció kényszere alatt nem tudta „kifutni teljes formáját“. Ebből azután önként adódik a konkluzió: az író zárkózzon négy fal közé. A „Vaillant-eset“ ilyen felvetőinek mondja Aragon: ki tudja melyik maradandóbb az „örökkévalóság“ számára: az írók körülcellelt prózája vagy az aktív Vaillant igénytelen közvetlensége? „A kérdés felvetésében már benne a válasz“ — mondja Aragon. Egyébként a kortanú Vaillant már pályafutása kezdetén is ezzel a lelkiismereti problémával vívódott. Nem írja-e már egyik háborús levelében: „A polémisták írónak, az írók polémistának neveznek“. Ovakodunk attól, hogy azt a megoldást, mellyel Vaillant ezt a gordiusi csomót elvágta, receptnek írjuk elő; de lehetetlen nem látni, hogy a Vaillant-féle megoldás ridegen, könyörtelenül, ha nem is vigasztalanul — morális. Egyenes következménye a századelő játékos iskoláiról a frontévek alatt kitudatosodott kritikájának, mely annál kiméletlenebb, mert egyben önkritika is volt: „Mi, amennyire csak tehetjük, a túlkönnyű élet dramatizálására törekedtünk. De nem értünk el egyebet, mint hogy kicsit komplikáltuk az életet, s ezek a bonyodalmak stílus, forma és ritka szonorítások keresésében nyilvánultak meg... Nem is elefántcsonttorony-irodalom volt ez, hanem sérail-irodalom, teli útvesztőkkel, de minden kiút nélkül“.

Mint a háborús tűzkeresztség kitörülhetetlen jegyeit viselő annyi más nagy szellemmel történt, Vaillant-nál is a háborús korélmény végzetes élményt jelentett, mely egyszer s mindenkorra elszakította az önmagáért való, hiú formszeretetet apostolaitól, a kisdalok kised énekeseitől és a formák „forradalmáraitól“ egyaránt.

De hová lett a frontharcosnak a „sérail-irodalommal“ történt eme kihívó leszámolása után a háborúelőtti Vaillant, a VISITE DU BERGER poétája?

S itt álljunk meg egy pillanatra, mert Vaillant első könyvével kapcsolatban mindenféle mende-mondák kaptak szárnyra. Ellenfelei később, midőn állítólagos pálfordulását vetették szemére, főként ifjúkora ez első irodalmi emlékére hivatkoztak. Vénkisasszonylelkű irodalmi közvéleménycsinálók műmegrőkönnyedéssel hánytorgatták, hogy Vaillant „elfordult az első verseskötetét jellemző vallásos szemlélettől“. Sőt a legenda — protestáns létére — még egy, az

Anyaszűzhöz irt ódájáról is tud. (Ezt csak azért említjük fel, mert fölöttébb jellemző az ujabban Nyugaton is mindinkább elharapódzó „irodalmi“ rágalmazás módszereire.) Az igazság mindezzel szemben az, hogy a zsenge *Visite du Berger*-en semmi nyoma a kánoni elfogódottságnak, sem pedig az akkor divatos verlaine-i önsanyargató újkereszténységnek. Ezeken a verseken valami pogányos természetimádat, a szabad égtől, a primitív életörömtől megittasult ifju erőteljes pantheizmusa vonul végig, ami nem irodalmi példakön, iskolai reminiszcenciák ujjaélésén formálódott, de táborozási, alpinisztikai és vadászélményeken. Amennyiben irodalmi hatások nyomairól lehet beszélni, ezek csak formai téren mutatkoznak. Verlaine, Francis Jammes s különösen Verhaeren hatása érzik. Az élményanyag azonban robusztusabb, mint ezek a hatások, és egyáltalán nem meglepő, hogy később „a rendért való lázadás“ rettenhetlen harcosának semmit sem kellett megtagadnia szerénységében is oly sokat ígérő irodalmi podgyászából.

Hogy Páris arisztokratikus 16. kerülete gyermekét, egy művész és patricius család ivadékát a frontélmény, a Franciaországban különféle vonatkozásokban még ma is annyit emlegetett „lövészárkoszellelem“ hogyan formálta át elmélyedt poétából, tehetséges festőnövendékből és muzsikusból a tiszavirágéltű irodalmi formák művelőjévé: pamfletistává s vezércikkíróvá, aktív közéleti férfiúvá, — azt ezekben a sorokban aligha lehet megmutatni. Pedig Vaillant pályájában éppen szellemi fejlődéstörténete a legérdekesebb, életútjának a háború választóvíze folytán történt elkanyarodása a „sérail“ papirmaséjától és a pyreneusi pásztortüzek fiatalos exaltált-ságától a veszélyes élet minden kockázatának vállalása felé — közvetlenül azután, hogy a háborús veszélyt a párisi Diadaliv alatt az Ismeretlen Katona mundérjával egyetemben hivatalosan eltemették.

Ezt a szellemi átalakulást — mint a Tűz nemzedékének kollektív élményét — ma már egész hatalmas irodalom dokumentálja. Viszont sokkal elhanyagoltabb terület, noha nem kevésbé fontos, ennek a kollektív háborús élménynek szubjektív, ha úgy tetszik: individuálpszichológiai keresztmetszete. Vaillant háborús „leveleinek“ könyvalakban kiadott gyűjteménye (*Letters á mes amis*, Flammarion, Paris) e tekintetben valóban hézagpótló. „Ezek a levelek — írta róluk Raymond Lefebvre — nemzedékünk passzív korszaka végén és aktív korszaka elején íródtak... Nagy vonalaiból határozottan kidomborodik nemzedékünk története, mely magába szívja egy öngyilkos század finom és émelyítő lehat, hirtelen megöregedett lealázó vértanúságában és lassankint eljutott az életért való lázongásig“.

A *Visite du Berger* mundért öltött költője először a rommálött északfrancia falvakat övező jelképes Erdőben, annak a haláltobzódás közepette is életesen átszellemült összhangjában keres lelki menedéket. Az ő Bakonya azonban nem búvóhely a közéleti és irodalmi hajsza elől, mint a mi Adynknál, de a fiatal élet menekülése

a biztos halál megsemmisítő tudata elől. „Még sohsem mentem keresztül ilyen éles érzéki válságon és hirtelen megvilágosodott előttem az erdő klasszikus romantikájának hatalmas ereje. Az antik költészet legelnyűttebb formái is megújíhódnak előttem... Barátaim, ne mosolyogjatok ezen az Erdőn, amely juhászlelket varázsol belém, mert ő az, ki még leginkább hasonlít rátok magas homlokával, ágai zenéjével... Látom Phidiast. De hova lett Caesar?... Csupán a művészet élheti túl mindezt, a művészet, melyet az ő hordáik elnyomorítanak s amelynek köszönhetik még a hódítók is nevük halhatatlanságát“. A csupasz hüvelyklasszicizmust, a l'art pour l'art-t még soha keserűbben nem gúnyolta és nem istenítette senki, mint akkor ez a pelyhedző állú francia gyalogos hadnagy, aki húshagyó kedden így elmélkedik: „Arra gondolok, hogy zónánkban ezrével vagyunk álarcos emberek, mindkét oldalon“. S közben már fel-felcsillámlik a felismerés: „A népek sorsa három féltucatnyi lárvában van“. Az Erdő után következik a menekülés a harc elől — a harcba. S a küzdelem végtelennek tetsző szakaszai között új érzések kavarnak, új felismerések lángolnak fel. A legelhatározóbb élmény a dolgozók és katonák testvériségének felismerése. Textilgyárban jár. „A gyár teljes üzemben: ime, a háború. A munkát szabályozó törvényeket nem alkalmazzák többé. A bérek nevetségessé, a munkanap végnélküli... A dolgozók ismeretlen háborút folytatnak, életük minden perce háború, s ez a küzdelem lassú bizonyossággal ássa alá egészségüket, alattomosan elsatnyítja fajtájukat s ők ennek a harcnak az árából élnek. A mi testvéreink ők“. Végül is hová jut Vaillant sokarcú háborús számkivetettsége aszociális tépelődéseiből? A könyv végkövetkeztetésnek szánt záró mondata leszújtó leszámolás a netán épségben maradt illúziókkal: „Az akcióban, az életben, férfiak és asszonyok között, fogom csak igazán érezni számkivetettségemet“.

Ehhez az élethez s akcióhoz, melyre a frontharcos eleinte csak a Hinterlandnak kijáró utálattal tud gondolni, a visszavezető utat a halál s a háborút követő események végzős látomásán keresztül találja meg Vaillant, a költő „Tizenhárom haláltáncával“, mely poézise legmaradandóbb alkotása.

A Haláltáncok költői lázongásától már egyenes az út a soha meg nem alkuvó és bele nem törődő frontharcos szerepváltozásához és — vállalásához: Vaillant közéleti tevékenységéhez. A parlagi értelemben vett irodalmi pálya hirtelen megszakadt, hogy átíveljen a közéletbe. Vaillantnál azonban mégiscsak elhagyott kedveséé: az irodalomé lesz az utolsó szó. Ez majd csak akkor válik el igazán, amikor az aktualitáson messze túlnövő jelentőségű cikkeinek gyűjteménye kötetbe foglalva ott lesz Jaurés cikkei mellett a haladó francia értelmiségi ember könyvespolcán. Ezt a Vaillant-t ezerkilencszázharminchét őszén temette az újarcú Franciaország. Ez a Vaillant a miénk. De éppannyira miénk az ismeretlen Vaillant: a poéta, a kortanú. (Mosonyi Ferenc)

GENEVIEVE TABOIS: CHANTAGE A LA GUERRE (Alcan, Paris, 1938.)

A könyv a legutolsó évtized nagy külpolitikai összefüggéseinek a vázlatja. Elmondja, hogy Franco Gibraltár ellen irányuló felvonulása tulajdonképpen szárnyvállalkozása az angol világbirodalom ellen intézett rohamnak s hogy ennek az akciónak a másik szárnya a japánok kínai vállalkozása. Ami térbelileg a gyengék koalíciója, az időbelileg az engedékenységek sorozata. Ebben az európai válságban, ellenére minden külső meglepetésnek, semmi sem történt váratlanul. A fasiszta nagyhatalmak részéről minden gondos előkészítés után történt, a demokrácia részéről viszont minden elkövetett hiba újabbat termelt ki.

Szerző a szervezett regresszió eljárását a háborúval fenyegetődző zsarolás módszerének nevezi. „Mennyi győzelmet vívtak ki minden kockázat és harc nélkül a demokráciák ellenére!” — írja. „Ha a háború esetleg nem fizetődik ki, egészen bizonyos, hogy kifizetődik a háborúval való fenyegetődzés“.

Az európai békerendszert négy esemény zúzta darabokra: az olasz imperializmus ujjászületése; a kollektív biztonság csődje az abessziniai háborúban; a nyugati hatalmak tehetetlensége a Rajna vidék katonai megszállása idején; a Róma-Berlin-tengely kialakulása. Ez a négy szakasz pontosan összetartozik s lényegében: felvonulás Európa ellen. Kezdődik az olasz rendszer etablirozódása után. „Én nem népszövetségi, hanem Népszövetség elleni delegátus vagyok“, — dicsekedett már tizenöt évvel ezelőtt Coppola olasz diplomata. „Olaszország egy gyarmatbirodalmat nyerhet, Franciaország egy gyarmatbirodalmat veszíthet el“ — írta az olasz sajtó már 1926-ban. Mussolini eredetileg ellenezte a Locarno-egyezményt, Scialoja és Pilotti azonban meggyőzték, hogy hasznos az egyezményben való részvétel, mert ezáltal Itália döntőbírói szerephez juthat Európában s mint nagyhatalom Angliával kerül egy sorba. Ezért az olasz Locarno-egyezmény kezdettől fogva kétértelmű.

A Spanyolországért folyó harcot Itália már 1926-ban megkezdte az első madridi paktummal. Már ekkor a Baleári-szigetek érdekelték. „A Baleári-szigetek — mondotta Grandi 1928-ban, aki akkor külügyminiszter volt — arra hivatottak, hogy a nyugat Földközi-tenger előretolt flottabázisai legyenek konfliktus esetén.“ 1931-ben, a spanyol köztársaság kikiáltását Róma kihívásnak és külpolitikai vereségnek tekintette. 1934-ben titkos szerződést kötött Róma a spanyol jobboldallal s ez a szerződés Olaszország segítségét ígerte a spanyol köztársaság megbuktatására és a királyság helyreállítására. Ha Mussolini 1928-ban az 1935-ben kitörő háborúról beszélt, úgy akkor nem a próféta, hanem a pontos számító szólt belőle. A nyugati hatalmak külpolitikája már ekkor nem vállalkozott semmire, ami árt az olasz fasizmusnak. Mussolini az európai konzervatívok nagy csábítója lett. Poincaré, az erős ember, minden további nélkül engedte, hogy olasz hadihajók bombázzák Korfu szigetét; Barrére, mint római követ rokonszenvvel kísérte Mussolini hatalomra kuszását. Austen Chamberlain 1925-ben kérülte az új olasz rendszer minden megingatását. Az új olasz rendszer a nyugati konzervatív demokráciák becsült enfant terribleje lett. Addis-Abeba felé a menet, gondos katonai és diplomáciai előkészítés után elindulhatott.

„Félre a hagyományokkal“ — így jellemzi szerző a Laval-korszakot. Új tényező lépett fel a francia politikában: a jobboldallal való meg egyezés politikája. A háborútól való félelmet egész az olaszokkal való meg egyezésig kiaknázták s automatikusan a Németországgal való meg egyezési készséghez jutottak el. Megkonstruálták a „józan értelmű átlag francia“ fogalmát, aki visszautasítja Barthou politikáját. Ebben a

légkörben Németország nemcsak megszerzi a Saar-vidéket, hanem Franciaország oda is adja. Petain marsall a Diadalív alatt azt mondta Maurin tábornok hadügyminiszternek: „A Saar-vidéki népszavazás ügyében úgy cselekedjünk, nehogy egy új Elzász keletkezzék.“ S a német sajtó a kardcsörgető francia militarizmusról beszélt.

Laval a francia-szovjet egyezményt csak kényszeredetten írta alá. Moszkvából való visszatérésekor Varsóban Göringgel tárgyalt s az érveit nem igen utasította vissza. Mussolini azután Rómában diplomáciailag mindent kivett belőle. Megtudta, hogy ameddig Laval a francia külügyminiszter, addig az abessziniai akciónak nem lesz akadálya. És azután döntött is. A francia jobboldalt és centrumot, korántsem Laval intenciói ellenére, a szankciók ellen mobilizálták. A francia nagypolgárság nem látta a pillanat fontosságát. Angliát elriasztották, a szankciókat szabotálták; a kollektív biztonság és a nemzetközi jog apparátusa felmondta a szolgálatot, a francia biztonság alapja felmorzsolódott. Ezt az apparátust azóta sem sikerült reaktiválni. Paul Reynaud, Herriot, a baloldal tiltakozott, Laval megbukott — de már későn; Anglia mély külpolitikai depresszióba süllyedt.

A francia baloldal a regresszió új külpolitikai módszereit csak későn ismerte fel. Laval római utazása alkalmával Leon Blum állítólag a következőket mondta barátjainak: „Kétségtelenül: én nem vagyok Laval barátja, de Laval őszinte barátja a békének.“ S a következmény? Anglia nem tudta elfelejteni Genfi kudarcát. Hoare népszövetségi nagybeszéde alkalmával Politis megjegyezte: „Ha a franciáknak kényelmetlenségeik lesznek a Rajnánál, Angliának majd eszébe jut ez az élménye.“ Nem soká tartott s a kényelmetlenségek bekövetkeztek.

Szerző írja meg a Rajna megszállás első autentikus diplomáciai történetét. Németország mindenekelőtt a politikai előkészítés szakaszaiban kifürkészte London hangulatát. Az eredmény: Anglia semmiféle komoly ellenrendszabályhoz nem nyúl, 1936 február 25-én Hoesch londoni német követ a következőket mondotta egy osztrák bizalmi férfinak: „A hangulat Anglia hallgatóságos hozzájárulására utal a Rajnavidék katonai megszállását illetően. Diplomáciai pályafutásom legszebb sikerét arattam.“ A franciaországi puhatolózások hasonló eredményre vezettek: Berlinben felismerték, hogy a franciaországi jobboldal már semmiféle aktív külpolitikára nem képes. A jobboldaliak egyik képviselője egész nyíltan kijelentette egy német érdeklődő előtt: „ha a németek bevonulnak a Rajnavidékre, meg se mozdulunk, Ohahaza vannak. Egyetlen francia sem csinál ebből gondot magának.“ Hitler tanácsadói kalkuláltak: „Francia határozat, amely katonai rendszabályokhoz nyúlna, nem forog fenn, Franciaország nem vár semmit és határozatlan; azonnali ellenakcióra nincs felkészülve; a francia jobboldal belül, Anglia pedig kívül fékez; tehát merhetünk.“ S gyorsan bevonultak, a német ágyuk minden munició nélkül mentek ugyanugy, mint később Ausztriába. Minden a meglepetésre és az akció előre tudott büntetlenségére volt beállítva. S mi történt Párizsban? Két napig tartottak a kormány tanácskozásai. Először Mandel tette fel a kérdést: „Avatkozunk be?“ A közvélemény érdektelen volt, a jobboldal nem akart megbízást adni energikus cselekvésre a Sarraut-kormányának, a baloldal pedig beleesett a háborúval való fenyegetőzés mítoszába. Paul Faure, a Populaire hasábjain a következőket írja: „Visszaautasítjuk annak a feltevésnek elfogadását, hogy a háború a német csíny következménye.“ Párizs Londonnal tárgyalt, a cselekvés pillanata elmúlt, a német csíny sikerült.

Mit tett ezután Németország? Itáliát Abesszinia kötötte le, az azon-

nali Anschluss tehát lehetséges. A német diplomácia azonban várt. Olaszországot nem akarta visszariasztani; másrészt helyesnek látszott az antant megoszlását maradéktalanul kihasználni s a Rajnát megerősíteni. A szervezett regresszió nagy blokkjának szervezésébe fogtak tehát, hogy ennek expanziós politikája keretében Itália önként feladja Ausztriát. Megkezdődött a spanyol polgárháború és tüstént intervenciós háborúvá alakult át. Olaszország előtt csak most merült fel igazán a Földközi-tenger értelme. 1936 októberében a Berlin-Róma tengely tényvé vált, november 6.-án pedig aláírták a német-japán szerződést.

Egyidejűleg Délkelet-Európa felbomlasztásán dolgoztak. A román külügyminiszter tervezete, hogy Délkelet-Európát egy nagy biztonsági rendszerbe zárja, meghiúsult. A spanyol háború megpecsélte a német-olasz szövetséget és 1937 szeptember 27.-én Mussolini a tengely szilárd-ságát ünnepli Berlinben. Az Anschluss megtörténhetett.

A tengely állandóan támad s a demokráciák háborús fenyegetéssel hagyják zsarolni magukat és kitérnek. Szerző megmagyarázza, miért. Franciaország képes a háborút hallatlan elhatározottsággal keresztül vinni, a közvélemény azonban visszariad a háború kockázatától. Az olyan kormányt, amely határozottan szembeszállna a német-olasz középeurópai és Földközi-tengeri expanziós törekvésekkel, azzal gyanusítanak, hogy blokk-politikát és ideológiát űz. Anglia a tengely agresszív politikáját addig tűrte a vélt fölény mosolygó szkepticizmusával, amíg a nemzetközi szervezett regresszió erői túlnőttek rajta. A Chamberlain-Halifax kurzus irreális; fokozza a háborús veszedelmet s a nyugati hatalmak közös akcióját, amely 1938 februárjában már elő volt készítve, ismét kitolta. Bizonyos csalódások után azonban Anglia külpolitikája vissza fog térni Eden politikájához. A nagy ellenállási akció irányvonalait már most le kell fektetni. Új, merész módszerek szükségesek. A nagy béke-blokk, amely Londontól Moszkváig terjed, nem maradhat passzivitásban, ellentámadásra kell indulnia. Kettőre van szükség: az ellenfél háborúval való fenyegetőzésének a kivédésére s a saját erők hatékonyvá tételére. Az ellenfél győnge pontjait szisztematikusan kell leleplezni és visszavonulásra kényszeríteni. A regresszió fegyverkezési páncélja mögött kimerült gazdaság, félelemmel és elégedetlenséggel teli Hinterland húzódik meg. Lehetséges szintetikus kaucsukot előállítani, de nem lehet a megrendült népek „szintetikus“ harci morálját. Az ellentámadás minden előfeltétele adott. A nyugati hatalmak nagy döntés előtt állnak...

A könyv többet jelent külpolitikai elemzésnél. A könyv egyszersmind a kikerülhetetlen ellentámadás módszerét is megadja. (V.)

ZEVEDEIU BARBU: MINCIUNA IN LUMEA COPILULUI

(Ed. Cartea Românească, 1938.)

A lélektan hatalmas, különösképpen a gyakorlati irányban való fejlődése, igen nagy teret nyújtott a gyermeklélek sajátos megnyilvánulásaival való foglalkozás számára. A gyermek, mint kísérleti alany, az új behaviorista lélektanban is nagyszerűen bevált. Különösképpen a gyermeki intelligencia mérésével Binnét klasszikussá vált kísérletei óta, foglalkoztak sokan és foglalkoznak ma is. A maga nemében ezért hat bizonyos újdonság izzel a cluji *Stefănescu-Goangă* rektor szakszerű vezetése alatt álló Psychoteknikai és Psychológiai Intézetek fiatal asszisztensének, *Zevedeni Barbunak* ez a most megjelent munkája, amelynek tárgya egy nehezebben lemérhető lelki jelenség: a gyermeki hazugság.

Uexküll elnevezése óta (Umvelt) a modern lélektan az *egyén világának* nevezi azt a különleges szemszöveget, amelyen keresztül az

egyén a külső világot felfogja saját átélései és bio-psychikai egységének szerves következményeképpen. M. Beniuc a *Heimat* megnevezés alá súritti az egyénnek ezt a sajátos és csak saját értékelési folyamatában megérthető és vizsgálható „világát”. Barbu Zevedeu a gyermeki hazugság tulajdonképpeni tárgyalása előtt — igen helyesen — a gyermeknek ezt a sajátos világot teszi vizsgálódása tárgyává, egész sereg adalékkal bizonyítva ama régi pedagógiai tévhit tarthatatlanságát, hogy a gyermek „miniatűr ember”, valamint azt a haeckeli felfogást, hogy a gyermek a primitív ember lelki korszakát éli. Barbu szerint a gyermek nem lelki egység, hanem állandó változás alatt álló lény. Állandóságának teljes hiánya, vágyainak rögzíthetlensége, ösztönös alkotókészsége kíváncsisága hullámainak játékszere. A teret, az időt, valamint saját lényét felfogni képtelen, azonosítja önmagát a külvilággal, majd a külvilágot magával. Sir, ha leesik a babája, mert az érzékletek közül nincs benne kikristályosodva az ego a non ego-tól. A racionálás hiánya, az ösztönös érzelmi értékelés jellemzik még ezt a világot, amelynek megismerése nélkül egyetlen a gyermekre vonatkozó tanulmány sem nyerhet igazi tudományos értéket.

A gyermek világának a maga jellegzetes voltában való felfogásából természetesnek tűnik, hogy Barbu a gyermeki hazugság fogalmának meghatározásakor mindjárt megteszi a különbséget a tudatos és nem tudatos hazugság között. Mert ha a gyermek, a maga differenciálatlan, ki nem alakult világának következményeképpen, amely a *vágyakat* a *tényektől* (bizonyos életkorig) képtelen elválasztani, azt állítja, hogy cseresznyét evett, holott csak szeretett volna, nem azonos azzal a pszichikai jelenséggel, amikor letagadja a feladott leckét.

A gyermeki hazugság keletkezésének, kifejlődése okainak és kóros változatainak részletes fejtegetése után, Barbu a könyv végén saját „test“-jét közli, melyet *Cady*, *Hurtshorne* és *May* angol szerzők utmutatásai nyomán készítette el a hazugság jelenlétének gyakorlati megállapítására. A 300 tíz-tizennégy éves alanyon kipróbált „test” (angolul: próba, a psychotechnikai kísérletek végzésére szolgáló kérdőív) 30 kérdésből áll, amelyre a gyermek igennel vagy nemmel felelhet. Természetesen a kérdések olyanok, hogy minden esetben csak az egyik válasz lehet az igaz, ha a másikat mondja a gyermek, úgy hazudik. Például az első kérdés: Mondtál már valaha rosszat, bármily csekélységet is tanítóról, annak a háta mögött? A hazugságra jobban hajlamos gyermek *nem*-mel felel, ami nyilvánvalóvá teszi, hogy hazudik. És így tovább 30 kérdésen. Különösen figyelemreméltó a „test” gyakorlati alkalmazásából nyert táblázat, amely Barbu szerint döntő és jelentős tényre mutat: nevezetesen, a hazugság mindig egy meglévő, elnyomott vágy, akarat nyomán keletkezik. Amint a közölt táblázatából is kitűnik, a megvizsgált fiúk 63 százaléka hazudott a saját erejével és hatalmával kapcsolatosan, míg a lányoknál, kiknél a hatalmi megnyilvánulás szükséglete jóval kisebb, a hazugság százalékaránya alig 8 százalékot tett ki. A tudással való dicsekvésben egyformán 17 százaléknyi a hazugság arányszáma, úgy a fiúk, mint a lányok között. Az erkölcsre és illemre vonatkozó kérdések körében viszont a lányok 60, a fiúk 48 százaléka felelt hazugsággal. Érdekesek és figyelemreméltóak Barbu városi és falusi környezetből kikerült gyermekeken végzett kísérletei. Arra a kérdésre például, hogy melyiket olvasta a pár felsorolt (de valójában nemlétező) híres könyv közül a falusi gyermekek majdnem 100 százalékban adták meg a tagadó választ, a városiak ellenben (akiknek a környezetében az olvasottság fontos és elismerésre számot tartható tulajdonság), már szép

számmal hazudták ennek meg annak a (nemlétező) könyvnek az olvasását.

A könyv, mely a honi fiatal román értelmiségiek nivós szemléjének, a *Freamătul Scoalei*-nek kiadványai között jelent meg, egy mélyenlátó és mégis gyakorlati eszközöket és célokat szemelött tartó kutató ujszerű, élvezetes stílussal megírt értékes munkája. (*Fekete Ferenc*)

E. M. REMARQUE: HÁROM BAJTÁRS. (Athenaeum. Budapest.)

A cím mindent megmond. Három férfi életközösségét, közös gondjait és küzdelmeit, illanó örömeit és bánatait tükrözi Remarque új regénye, mely a szolidaritás halkszavú, de annál megragadóbb kifejezése. Három bajtárs, akik együtt csinálták végig a világháborút, utána ismét összeállnak s a „békés“ polgári foglalkozás nem kevésbé küzdelmes frontján, egy autójavító műhely fedezékében robotolnak a mindennapi kenyérért. 1930, Berlinben vagyunk. Remarque nem fest korképet, a nagy, átfogó kép, a kivetülő távlat nem az ő eleme. Remarque mozaikokat rak egymásra, futó, illanó képeket vetít, töredéket, epizódokat s így adja vissza az akkori élet egészét, egyetemesebb jelentésében. Helyenként a részletek gondos ábrázolásában, s alakjai sorsának meghitt átélésében Falladára emlékeztet. Igaz, őszinte könyv, alaphangjában kesernyés és fanyar, mint a háborús élmények illuziómentes nemzedéke. Legalább is Remarque az. A *Nyugaton a helyzet változatlan* szerzője, maga írja újabb regényében, hogy a háború utáni nemzedék olyan nehezen találja meg a szavakat, ha van is mondanivalója. „És még, ha tudjuk is a szavakat, akkor is szégyenkezünk kimondani. Igazában mindezek a szavak elmúlt évszázadokba valók. A mi századunk még nem alkotta meg érzelmei számára a szavakat. Csak bursikózus tud lenni — minden egyéb nem valódi.“

A három bajtárs élete is ilyen bursikózus, bohémes. De talán minden bohémia mögött ott bujkál a hiányérzet, a szemérmesen leplezett fájdalom s az öngyilkos bohémek szériája a legvégső tanuságtétel emellett. Csalódások, kiábrándulások, céltalanság és reménytelenség visszájába csaptak át; bohémságba menekszik, majd sikertelen kísérlet után az adekvát tettebe — a öngyilkosságba. Erre néhány bohém kortársunk esete végleges példa.

Remarque fájdalmasan fanyar, szinte szárnyaszegett. De mivel szubjektive igaz, átélt eseményeket tükröz, meggyőzően hat, s nem taszít vissza.

A könyvön két szerelem viharzik át. Az egyik: a három bajtárs szerelme az — autóhoz. Ugy látszik, ez se utolsó szenvedély. Remarque olyan gyöngéd odaadással ír róla, oly elmerüléssel és szenvedelmesen, hogy ezért a passzióért szinte megirigyeljük. A mának technikus embertípusa ír itt prózában hőskölteményt a gépről.

A másik szerelem a Remarque, egy nő iránt. Autószerelmük viharzó, száguldó, ez a másik halkabb, fojtottabb, szemérmesebb. Talán ez is valami *mai*, sajátos; tárgyilagosabb, tartózkodóbb, mint az előző nemzedékeké. Remarquénak sikerült a férfi-nő vonatkozásban valami rendkívül finom, vonzó és meghatározó viszonylatot megjeleníteni. A motivum: a szerelem, „örök“. S alig van romancier, aki e témát elkerülte volna. De milyen más ez az indulat Remarquénál, mint pl. Kellermann Ingeborgjában. France Vörös lilimában, vagy akár Hauptmann Soanai eretnekében, Wells szenvedélyes barátok vagy Claude Anet: Ariane c. regényében! Hiján van diabolikusnak, démoninak, nem alkalmas a pszichoanalízis számára s éppoly távolesik Daudet Saphojától, mint mondjuk a Courts-Mahler regények hig érzelmességétől. Tiszta lira, két ember egymásbafonódó testi-lelki

szerelme, önmagábafeledkezése egy megrendült, süllyedő világ peremén. Ezt a szerelmet tragikus árnyak kísérik; a leány gyógyithatatlan tüdőbaja, mely együttlétük virágzásában bontakozik ki. Fájdalmas, kesernyés — bursikóz könyv Remarque új regénye, de igaz és tiszta, művészi és emberiegegyaránt dokumentum. (Neufeld Béla)

ROGER MARTIN DU GARD: VÉN EURÓPA (Nyugat kiadása, Budapest.)

A Nobel-díjjal kitüntetett *Roger Martin du Gard Vieille France* című magyarul *Vén Európa* címen megjelent regénye tulajdonképpen csak izeltő a nagy francia író oeuvrejéből. Du Gard „francia méretű” *Jean Barois* vagy *Lés Thibaults* regényciklusa szomszédságában a *Vén Európa* szerény kötete egyenesen csak elbeszélés, mint ahogy Thomas Mann *Halál Velencében* című munkája vagy a *Tomio Kröger* is csak elbeszélés a *Budenbrookház*, a *Varázshegy* vagy a *József* sorozat mellett.

Roger Martin du Gard-t a szélesebb magyar olvasóközönségnek a könyv előszavában *Gyergyay Albert* mutatja be. El finom kis esszé célja a normandiai Bellemeben Flauberthez hasonlóan remetéskedő szerzőt annak bemutatni, aki: az „igazság, béke, ember” hármas jelszavának személytelenségre törekvő szolgájaként. Gyergyay Albert szerző helyét a modern francia irodalomban Proust és Gide pszichologizmusával, valamint Zola és Romain naturalizmusával szemben a flauberti realizmus oldalán jelöli meg.

Valóban alig ismerkedünk meg az első oldalak ökonomikus patakzásával, máris ráismerünk arra a tárgyilagos hüvösségtől belengett légkörre, melynek érvényesítését a valóságábrázolás előnyére Flaubert nemcsak követelte, hanem gyakorolta is. Az író személye eltűnik a mondatok, sorok, oldalak mögött, felszívódik alakjaiban, melyeknek mindegyike teljes életet él.

Kik ezek a figurák? Egy Maupeyrou nevű francia község kisemberei. Joigneau a postás, akinek egy napi, reggeltől estig tartó foglalatlansága nyomán, nemcsak diabolikusan ravasz paraszti lelkeivel ismerkedünk meg, hanem az öreg Franciaiban, a vidék örök lelkeivel is, akik gonoszúságaikkal, elfojtottságaikkal, vágyaikkal és homályos reményeikkel éppoly örök módon franciák, mint amennyire oroszok a *Holt lelkek* örök-eleven alakjai. Itt van Joigneau, aki mindössze néhány mozaikban villan elő, (felismerjük benne a *Vörös és fekete* Julien után áhító de Renalnéját), ahogy a tudata felszínét korbácsoló ösztönei a nála szobátbérlő inasgyerek felé sodorják. Vagy itt van Fritz, a kertész, a mamlasz német hadifogoly, aki egy francia paraszttasszony francia gyermekének az apja. A politizáló fiatalok, akik köpnek a falura és lázadásukban a szárnyalni vágyó fiatal lélek csapkod. Kibontakoznak a paraszti lét lelki szörnyűségei, a kapzsi cselszövények, az érvényesülési vágy, a társadalmi és gazdasági törtetés kicsattanó indulatai.

Az alakok mögött megnyílik a modern Franciaország belső harca: a politika, a klerikalizmus és a republikanizmus szüntelen küzdelme és e küzdelem gyújtójában a franciaországi világi nevelés, a néptanító hősi sorsának kérdése, aminek maradandó irodalmi emléket Zola állított az *Igazság*-ban. Mint Zola regényében, úgy itt is, a néptanító fejezi ki az író optimizmusát. Ez az optimizmus azonban nemcsak az író optimizmusa, hanem annak az új humanista realizmusnak az optimizmusa is, amelynek Roger Martin du Gard csak egyik hírelője. A süllyedő Európában ez az optimizmus annyira paradox, amennyire joga van a realista irodalomnak a legsötétebb társadalmi firmamentum alatt egy szebb és jobb jövőjű Európában reménykednie, ellenére a valóságnak, amit Roger Martin du Gard kis regénye is oly kiméletlenül megmutat s a magyar fordítás ere-

detitől eltérő címében kifejezésre jut. Igen, ez a könyv már nem az „Öreg Franciaország”, ez maga a megújulásra szomjazó vén Európa. Valójában igen kevés a R. M. d. G. „Vén Európá”-jában kifejezésre jutó optimizmus, de menten megnő és paradoxá válik, ha a mai európai napokon keresztül nézzük. Annyi ez az optimizmus mindössze, hogy a haladást megismerő tanító nem tudja elszánni magát az emberi természetben való kételkedésre. Igaz, Flaubertben még ennyi optimizmus sem akad s bár nem állithatjuk, hogy kétkedett az emberi természetben, figurái jórészt mégis a kiábrándulás s egy reménytelen társadalom alakjai, akik mit sem várhattak a történelemtől. Hogy a vén Európának mily kevés biztató pillanata volt s, hogy hová hullott, annak mi vagyunk tanúi és tanúságunkat Flaubert szellemi leszármazottja, R. M. du Gard fejezi ki „Thibaultok” záró kötetében, a *l'Été 1914*-ben, mely címe szerint is a vén Európa legnagyobb ellenségét idézi fel: a háborút.

A „Vén Európa” szerkezetét legszivesebben nyitott legyezőhöz hasonlítanám, melyben Joigneauék házának reggeli és esti képe határolja kétoldalt a mozaikszzerűen összerakott eseménysorozatot. R. M. d. G. regényének tehát szilárd a kerete, de ezen a kereten belül megbomlanak az epika törvényei, hogy helyüket egy magasabb erő, a szintetikus valóság ritmusa foglalja el, éppugy, mint az európai társadalmi regény fiatalabb képviselői közül Aragonnál és Malraux-nál. A társadalmi realizmus írói az irodalomban tovább mennek a realizmus szülőinek főkövetelésén: — tegyék a tudományt és a tudatosságot az irodalom eszközévé, — ez már természetesen előttük s ezen túl nem a teljes valóságot követelik az irodalomnak, hanem az irodalmat a valóságnak, pontosan: a társadalmi valóságnak, amit Gyergyay Albert bevezető tanulmányában így fejezett ki: az író az „igazság, a béke és az ember” szolgálatába szegődött.

„Azt hiszed Franciaország minden falujában így van ez?” — kérdi a könyv tanítónője, a francia falu állapotai fölötti elkeseredésében. Ezt kérjük mi magyarok is a vén Európa keleti felén: Vajjon felénk is minden faluban így van ez? Hiszen a kérdés, R. M. d. G. regényének tárgya, ugyanolyan élesen jelentkezik nálunk, mint Franciaországban. A fiatal magyar nemzedék is elindult a tudomány elfoglalására, hogy segítségével a valóságot közelítse meg. A magyar irodalmi mű, mely a magyar társadalmi realizmus eredményeként R. M. d. G. magyarul megjelent regénye mellett az európai szellemet gazdagítva is megállhat, még nem született meg. Fiatal transzilvániai író fejtette ki nemrégien előttem, hogy az alkotást, amely a honi realizmust képviselné az irodalom és a valóság, a művészet és a tudomány, az író és a társadalom olyan szintézisének képzeli, amelyben a mindent markoló des Passios-i ábrázolási mód Flaubert empirikus fegyelmével és takarékosan hívős, de az igazságtól átvilágított stílusával találkozik. Ebben a beszélgetésben a flauberti igények mellett még csak des Passiosról és Nagy Lajos *Kiskunhalom* című regényéről emlékeztünk meg, mint megközelítő, de távoli vagy túl közeli példákról. Hogy ez a fiatal író ilyen helyes utat érzett fel, arról ez a később olvasott könyv győz meg. A fiatal honi írók műhelyében alakuló transzilván realizmust az a mű valósítja majd meg, amely, mint Roger Martin du Gard francia falukönyve, európai és egyetemes magaslatokra jut el, írója pedig a nagy nyugati szellemi rokon személytelen alázatával szolgálja az igazságot, a békét és az emberséget. Azokat az örök emberi, nemzeti és irodalmi eszményeket, amiknek mi, a vén Európa keleti felén oly szomjas vágyakozói vagyunk. (*Méhusz József*)

**FRANTISEK HALAS: ANYÓKAK. FORDÍTOTTA: ANTON STRAKA,
(Prager, Pozsony, 1938.)**

Nem ismerem a cseh nyelvet. Frantisek Halas versei is csak különböző fordításokban kerültek elém magyar és külföldi anthológiákban. Mindig megfogott belőlük a hang benső, mély alásüllyedése az eszmélet melabús bonyolultságaiba s a fordításokon is átütő meleg liraiság. Ez azonban csak *benyomás* volt, ami még nem tájékoztatott a költőről. A *ráismerés* tiszta képét ettől a lírai ciklusától kaptam s ez a ráismerés, érzem, máris megkülönbözteti — jólehet igazán még most sem ismerem — minden más lírikusától a világnak. Alig egy tucat verse olvasása után már látom lirizmusa objektumait és tájait, a bonyolult én elégiába hajló remegéseit, gyengédségét, komponáló hajlamát, mely úgy önti ki lirizmusa minden tartalmát az épp felmerült lírai tárggyal kapcsolatban, mint a talpáról szájára fordított pohár, — teljesen, maradék nélkül: lirizmusa végigzsong a vers minden ízén, a lírai mag egészen kivirágzik a kezében. Ma már bizony meglehetősen ritka tulajdonságok. A mai vers inkább lineáris s nem ilyen központi sugárzású, nem ilyen hangulati és zenei. Hogy úgy mondjam a Fr. Halas vers „tartalma“ a verset verssé tevő megfoghatatlanság, s ez is olyan intenzitással, hogy ez a fluiditás már tárgyasodik és sorsábrázolássá lesz. Az *Anyókák* eleinte csak hangulati kép a szomorú vasárnap délutánok szomorú anyókáiról, amint azok az asztal és az ágy közén az ablakhoz tipegnek és nézik a vasárnap délutáni ucca vigasztalanságát. Csak halvány kép eleinte; pár sor; de azután jönnek az egyre mélyítettebb vonatkozásokba sülyesztett képek ugyanazokról a mozdulatlan vigasztalatlanságban tipegő anyókákról, egyre sodróbb, egyre fájdalmasabb hangsúlyokkal, egyre magasabbra emelve visszafordíthatatlan sorsuk hangulati valőrjeit, végig ugyanazokban a szaggatott, rövid strófákban, interpunkció nélkül szakadatlanul. A hangulat, ami az első sorokban rálehel az olvasóra, mind áthatóbb és mélyebb, már hinárossan vonz, fokozása mesteri, a végén már nem is hangulat, mert tárgyasult, hanem kitérithetetlenül belénk zsongott élmény minden valahai hasonló eszméletünk szomszédságával együtt, szinte lírai-szociális rajz, aminek a vigasztalanságából ugyanugy kimutathatók a társadalmi-történeti vonatkozások, mint a lírai „örök“ jegyek. Hogy a vers így átelevenedik az a költőn kívül a fordító bravurja s ez a bravur annál szebb, mert Anton Straka, a fordító anyanyelvéről hozta át magyarra. Anton Straka nevét különben nemcsak költői képessége miatt kell újból megemlítenünk oldalainkon, hanem, mert a csehszlovák magyar kulturközeledés jó ügyét nem a mi részünkről, hanem *többségi* oldalról szolgálja. Enemű széles munkásságát áttekintve önkéntelen az óhaj: bár volna az utódállamok valamennyi többségi irodalmának is egy-egy Anton Strakaja. (G. G.)

ERDEI FERENC: PARASZTOK (Athenaeum, Budapest, 1933.)

Súlyos értékű, időszerű tanulmány Erdei Ferenc újabb könyve. Néprajzi, szociográfiai szempontból sok érdekes könyvet adott a magyar irodalom a parasztokról az utolsó években, de keveset, amely ennyire lényeglátó. Tisztán csendülő hang ez a nagy politikai hangzavarban, mely parasztkultuszt mimel, hogy így, mintegy a nép őseréjére támaszkodva biztosítsa uralmát. Mennyire van meg másutt és mennyire van meg nálunk ez a tendencia, az nem tartozik ide, bizonyos azonban, hogy Erdei Ferenc tiszta látású könyve után a magyarországi parasztkérdés megszabadul a romantikus lepeltől.

A parasztméntés és parasztidealizálás gyanus gesztikulációi után fel kellett vetni a kérdést: mit is jelent parasztnak lenni? milyen törvé-

nyeknek való engedelmeskedést és milyen életformát? Olyant-e, amit a közéleti irányítók *öröknek* mondanak vagy csak *múló formát*, melyen túl kell haladni, ha eljött az ideje?

Erdei Ferenc vallomásából világossá lesz, hogy a paraszti világ egy szembenálló világot jelent és ezt megérzi az, aki a *másik* világ ideológiájába belekóstolva helyzetének tudatára ébred. A még nem tanult és ki nem vált paraszt is érzi ezt ösztönösen:

„Apám szándékai vittek az iskolába s nagyapám sötét tekintete kísért utamon. Oly' világ tárult elém ezen az uton, amelynek az izei megkeserítették az addig való parasztbékességet. A melegítő paraszt élmények kísértetekké fagytak és attól kezdve két világ közt hanyódtam szomju lélekkel.“ (7. o.)

Bizonyos, hogy a parasztság társadalom a társadalomban, melynek törvényei vannak, a világgal szemben egy „alvilág“, melynek erkölce lett a munka, bizonyos, hogy már nem primitív és nem nomád, de arra eddig kevesen gondoltak, hogy „a parasztok valakik miatt parasztok és valakinek a parasztjai. Az európai parasztok európai uralkodók parasztjai olyan ember és kultúra fajta, amilyen csak az európai civilizáció árnyékában teremhet.“ (14. o.) És azonkívül, hogy a parasztság sem nem osztály, sem nem rend, az is bizonyos, hogy megkérdése nélkül kristályosodtak ki az életében uralkodó törvények. És ez a *meg nem kérdés* a közös parasztsors szimbóluma. „Dán vagy magyar, német vagy albán paraszt: kevesebb különbség egymás közt, mint ami egy nemzetbeli ur és paraszt közt van.“ (15. o.)

A történelmi fejlődés szakaszai különbözhetnek, de a parasztok munkájának színhelye mindenütt a föld, melyen *ősi kötés folytán* mindenütt többet dolgoznak, mint amennyi a maguk eltartására szükséges. S mindenütt egységes törvények szerint élnek, a tagozódást köztük mindenütt a birtok okozza, a több szabadság szimbóluma vagy legalább is illúziója.

A parasztok valakik miatt lettek parasztok — mondja Erdei — de hogy azok maradjanak, arról már gondoskodik a kifejlődött élettörvény. A paraszt műhelye: a föld, a családi fészek s e megszokottságok végzetes erővel tartják fenn a paraszti állapot statusquoját: „Ez a fészek. Az egyetlen ágy szalmáján születnek a gyermekek és ez az ágy az asszonyé, övé a gond: nevelni az aprókat, gondolni a nagyobbakkal, szülni a többieket. Ez a fészek első iskolája a parasztnak, itt tanul meg mindent, amit tudnia kell, mire a maga gazdájává nő. Kemény és bölcs ez az iskola és népe is mindég. Apró testvérek nyugós nyöszörgése, nagyobbak hatalmaskodó szavai és öklei nevelik az embert. Kész társadalom a nevelője: ütések, pirongatások, elhallgatott gyöngéd szavak s messziről szigorú szeme az apának és szüntelen gondja az anyának: ezek nevelik paraszttá az embert. Mire felnő, elég dolgos, elég alázatos és elég próbált is már.“ (26. o.) De a külső körülmények megmagyaráznak-e mindent? A föld, a tanya, az életük különvalósága nem a természet rendelkezésével magyarázhatók vagy érthetők meg. A parasztsorsnak egyszerűbb s dialektikusabb magyarázatát senki sem adta volna olyan félreérthetetlenül, mint Erdei: „Paraszt nem a természet rendelkezéséből született, hanem emberi akaratból lett társadalmi harcok árán. Paraszttá kellett lennie, mert hatalmasabb csoportok urak lettek felette.“ (35. o.)

Mi egyéb ez, mint az osztályharc elmélet — a parasztságra alkalmazva. A szót nem mondja ki Erdei Ferenc, de ez nem változtat a lényegen. Neki nem kellett új kiáltványt szerkeszteni s munkájának ideális értéke éppen abban áll, hogy nem fér hozzá az érdekelték nagy tömegeihez. De nem is célja, hogy hozzáférjen. Szigorúan tudományos munkát ír inkább s

azokhoz akar meggyőző szóval hozzáférni, akik intézik a parasztságot, mint örök ideált teszik kívánatosná. Erdei Ferenc szétfoszlatja ezt a legendát. Megmutatja a történelmi fejlődés amaz állapotát, melyben még nem voltak parasztságot és széles perspektívával világítja meg azt a fejlődési fokot, melyen már nem lesznek:

„A fejlődés vonala napjainkban lezárult. Mindenütt paraszttá érett a volt jobbágy, mindenütt leomlottak a jobbágyok rendi korlátai, a parasztságot mindenütt felszerelték magukat a parasztságtól való kifejlődés eszközeivel, nem következhet más, mint, hogy a parasztságot is kihull az idők rostájából és átadja helyét szabadabb és emberségesebb társadalmi formáknak.“ (84. o.)

Erdei kitűnően ismeri a parasztságot költészetét, realitását és viszáltságait is. Jól tudja, hogy a parasztságot legkevésbé van tisztában mai életformájával lényegével, történelmi kialakulásával. De azzal is, hogy a ró-luk-nélküli törvényeket fel kell váltania a természetes társadalm-fejlődés még erősebb törvényeinek. Egyik osztály határozza meg a má-sik életét, de minden osztályt épp ezért úgy is kell tekinteni, mint a kö-vetkező osztály elődjét. A parasztságot sem lehet kivétel. Nemcsak azért, mert adottak technikai feltételei, de azért is, mert Amerika szabad munkásaiban már él annak a formája is, hogy a parasztságot meg-bélyegző jelzője és robotja nélkül is lehet földmívelést űzni. Nyugat és Észak parasztságot kitűnő helyzetrajzával mutat Erdei a jobb le-hetőségek felé. És a Kelet parasztságot hozzáértő ábrázolásával mu-tat a helyzet primitívebb fokozataira. Realitásokra épít, nem utópiákat rajzol. Tudatos, szigorú, következetes. Leméri a komoly szociológus biz-tos kezével és szerető buzgalmával a parasztságot, amilyenek ma látjuk és megállapítja, kik állnak a sor elején s kik állnak a sor végén és a többi sorstársak közt helyezi el Magyarországot: „Magyarország fekszik ennek a kritikus parasztságot földrésznek (Középeurópának) kö-zepén és észak felé Lengyelország, délen pedig a régi Horvátország pa-rasztságot osztoznak sorsában. Magyarországon a legteljesebb a válság, itt leggyötrőbbek a megoldatlanságok, de a másik két ország sem marad mögötte a bizonytalanságban és nyugtalanságban.“ (138. o.)

A megoldatlan problémák, ha már a tudatba kerültek a fejlődés ut-jelzői s a fejlődést jelzik azok, akik nem akarnak parasztságot lenni, akik menekülnek urak, szolgai vagy polgári állapotba a lehetőségek szerint; akik fáradtak, akik sem a termelő munkában, sem az utódok nemzésé-ben nem akarnak részt venni, ezt az utat jelzik az egykészek épp úgy, mint a lázadók; a fejlődésre intenek azok az elgondolások is, melyek a mai parasztságot szocialista, nacionalista vagy nemzeti szocialista élet-formába akarják átmenteni és azok is, melyek utópikusan parasztságot szerettek volna teremteni, mint Nagyatádi Szabó István nálunk, Radics a horvátoknál, Stambulisky a bolgároknál. Sokkal jobban ismeri Erdei a parasztságot életét, mintsem hogy egyszerűnek lássa a beolva-dást: „Minden okunk megvan arra, hogy ne olvadjunk bele nyom nélkül a feikínálkozó vagy nyakunkba szakadó idegen világokba, de arra is jó okunk van, hogy az elképzelhető parasztságot szemben kétségeket tápláljunk. Van-e hát egyáltalán megoldás a számunkra — méltán me-rülhet fel a kérdés. Nyilvánvalóan van. Csak hogy nekünk azonfelül, amikkel társadalmunk felső szintjének meg kell birkóznia, még külön parasztságotkérdéseket is meg kell oldanunk. Egy bizonyos: senki más he-lyettünk nem fogja megoldani, tehát, ha akarjuk, ha nem, hinnünk kell a magunk erejében.“ (210. o.)

Ime ezzel a végső következtetéssel eljutott Erdei annak a belátásá-

hoz, hogy valamely társadalmi osztály felszabadításához sohasem elég egy másik osztály jóakarata. Erdei munkájának — előbbieken kívül — érdeme az a mély emberszeretet, mely minden sorát áthatja s mely útja birja, hogy tagadja azt a világot, melyben ur és paraszt van s olyan emberségre törekedjék, mely túl van ezeken az elavult fogalmakon. (Kemény Gábor)

REMEINYIK ZSIGMOND: SARJADÓ FŰ. (Cserépfalvi. Budapest, 1938.)

Kevés olyan elbeszélője van a mai magyar irodalomnak, aki mint Remenyik, önmagát állítja a határmegyére, önmagán huzza el a port, hogy megmutassa az összefüggést két világ között. Ez a két világ a származás, tehát az ősök és a leszármazottak, tehát az ujat akaró, de az ősök szellemétől, eleven jelenlétüktől ma is bekerített, szabadulni alig tudók világa. Remenyik Zsigmond a lelkiismeret, az igazság iránti szenvedély, a szabadság legyűrhetetlen prédikátora. Nem is nevezhetjük regényírónak. Írásai nem regények. Romantikus vagy reális történései nincsenek. Ha regényeiben itt-ott feltűnik egy-egy lábbonjáró alak, legfeljebb arra való, hogy érzékszerveinket valami élő fogalomhoz kösse. Ezek az élőlények azért nem hatnak élő, mindennapi emberekként, mert túlságosan fel vannak aggatva a társadalmi kiragadott típus összes tulajdonságaival. Remenyik szereti az általánosból magasra emelni a speciálisat, de úgy, hogyha visszajti őket a sűrűségbe, ne is látszanak többé. Utálatlanné néz szét ebben a világban, ahol az általános a speciálissal olyan nagyon egy s ahol egyelőre minden jóra való kísérlete megtörik. Pedig csaknem mindent önmagán keresztül vizsgálhat. Kimondja, hogy a társadalom, amelyben élünk hihetetlenül sikertelen. És ez a tény minden emberen ott éktelenkedik. Sohasem veszi önmagát kivételnek. Sőt, ha lehet, kimélyíti, megnagyobbítja hibáit, amit nem ritkán a nevetségességbe fullaszt.

Az írói álszemérmét, a közkedvelt emberi hiuságot messzire tolja magától. Önmagát a legelső sorba kergeti. Nem nagyon becsült személyét cégernek teszi oda s rajta, mint valami idegen vékony deszkepallón ugrándoz, annak kockáztatásával, hogy kettétörik és a mélységbe zuhan. Olykor a polkolnak minden átkát felkeveri hogy szünni nem akaró háborgását belesüvitse olvasói fülébe. Apokaliptikus felháborodás morajlik minden szaván, olykor minden betűjén. Ugy rázkódnak, mint az Alföld elrejtett zugában élő parasztok, akik reszkető, flagelláns, vagy más ördög-hajtó és önkínzó szektákba tömörülnek, hogy önkénytelen véres tiltakozásukat saját testük fogyásán tálalják ember-társaik elé. Olykor ráeszmél, hogy ez a nagy-nagy gyengeség jele, a harc erények megkisebbedése. De mit tehet az író ebben a bonyolult világban... A szellem ma olyan, mint egy pehelymadár, amit megcsonkított szárnyal csak azért engednek félmagasra, hogy a véres hadfiak két korty sör között kedvükre lepuffanthassanak.

Remenyik ellenállhatatlan hirdetője a maga igazának. Amit mond, azt olyan simán, olyan könnyedén, olyan egyszerű magától értetődéssel teszi, hogy a háromszáz oldalas *Sarjadó fű* egyetlen mondatnak tetszik. Megrázó és a maga nemében páratlan néma forradalom ez. A felületen alig folydogál valami cselekmény. Angol pedantériával és kesernyész humorral az asztalra rakott csendéletek váltják egymást. Kiegyensúlyozott nyelv, sima léptek, kicsi keserű virágokból rakott oltár s felette a katolikus egyház hitében nevelt költő összekulcsolja kezeit. Ez maga Remenyik. Ahogyan az életben mozog: fipomra csiszolt magas alakjával, szőke, rövidre nyirt őszes hajával, szemeinek csodálatosan szürke, bosszankodni tudó gyanakvásával, a megtestesült tilalomfa. Mire gyanakszik

Remenyik? Arra, hogy folyton becsapják. Kezdve a gyermekkor már jártányi erejétől, úgy látja, hogy a lélekzést, a mozgást, az emberekhez való kapcsolódást, egyszóval magát az életet, ingyen csak névlegesen kapjuk. Csak szerkezeti valóságában. Előlegezik neki a pályát vagy a bölcsőt, egyeseknél a tekenőt vagy a piszkos rongyokat. Előlegezik az anyatejet vagy a dajka ellopott táperejét, a tisztábatevést, a világ mozgása felett megindult ártatlan csodákozást, vagy az első lépéseket és a legeslegelső hangokat. Mílhelyt értelme csak jottányit emelkedik, eleinte cukorkával, mézes-mázos ragadó szeretettel, később egyre vadabb módszerekkel arra szorítják, hogy a neki tömegével bemutatott társadalmi váltokat, erején felül is fizesse. A legtöbb befektetést hiszékenységre, járatlanságára és jóságos belenyugvására alapítják. A társadalom azt szeretné, hogy a maga álszent, mílhaszna, négykézlábon járó hitelvi agnoszticizmussal telített elnyomórító életét minden egyedére rányomja — kiált fel Remenyik. Ezt a folyamatot érzékelteti a Sarjadó fűben. Első személyben beszél. Kétségbeesett felháborodással és azóta sem szűnő gyanakvással, Heinrich Heine a kísézője abba a kisvároskába — Egerbe — ahol felnőtt és ifjúvá serdült. Egészen szűkre húzza a köpenyét, mikor felnőtt szemekkel, az időközben a világirodalom és filozófia nagyjaitól megnyugtató lelkiismerettel világgá kiáltja, hogy becsapták. Az ember érzi az író elkeseredett nyakasságát és az élet igenlésénél is nagyobb felháborodását, amint felül a vonatra azzal a feltett szándékkal, hogy ki kell nyomoznia ki, hol és miért kívánta őt félrevezetni, elhülyíteni és a kispolgári tehetetlenség kiszolgáló lakájává nyomorítani. Ugy bug, mint a vészsziréna, mikor kitapogattja, hogy minden támadás csirázó szellemisége ellen irányult. A lelket akarták elsősorban belébénítani, hogy meggörnyedt testével ingalmatlanul elbánhassanak. Egy kő, egy fa, egy háztető a papi rezidenciák kényelmesen csalogató puhasága valósággal felnyitják szemeit. Minden emlékeztető tárgy egy-egy zord rázkodás, ahol a víz mélyére nyomott fiucska s a levegőben kalimpáló két fulladásos kéz kapaszkodik a haladás és a maradiság örvényei között. Nem kémeli rokonait, akik a megmentés örve alatt a kisváros fogadatlan bérenceiként törnek magát nem találó zsenge szellemiségére. Egyensúlyát tudatosan billegetik. Hajlamait készakarva orralökik ama szentes társadalom nevében, amelyiknek ha nem sikerül őt a disznók közé ledönteni, szívesebben látná, hogy meg se született volna.

— Részeges voltam, kártyáztam, loptam és ártatlan cseléd- és urilánykákat tiportam meg. S aki a legjobban szeretett, aki feláldozta értem jóhírét s bánatos megadással térdelt lábaimnál, azt eszeveszett dühömben összepofoztam, megrugdostam, fejét kiszámíthatatlan ideig ütöttem, azután ott hagytam a bokor tövében félájultan, szájával a sárba fordulva. Cigaretára gyujtottam és biciklimmel elhajottam — vallja Remenyik azon vad indulatok jellemzésére, amik a guzsbakötöttség ellenkezőjeként törtek ki rajta. Személyekre ma sem haragszik. Tetemre hívja őket akár élők, akár halottak, de nem azzal a szándékkal, hogy valakit is megbántson. Ők is áldozatai mindannak, ami van. Sötét nyomorult áldozatai, akiket mindössze azért állít a szegyenpadra, hogy rajtuk keresztül megdöbentő, elrettentő példázatát adja azoknak a regressziós erőknak, amelyek a haladni akaró, fejlődni vágyó emberiség nyomában elvakult árnyakként settenkednek.

Remenyik Zsigmond a *Sarjadó fű* című regényét abba a koszoruba sorozza be, amit *Apocalipsis Humana* név alatt indított s valóban gyöngyszem ez a lelkiismeret és sötétség harcában, amely a maga kivételes eszközeivel, — bár kétségtelenül sötét körülmények között —, világosságra tör. S ebben a rettenthetetlen harcában inkább porrá és

hamuvá dörzsölődik, de elképzeléséből, magasfoku célkitűzéseiből és abból a hitből, hogy az ember mégis ki fogja kényszeríteni a maga felsőbbrendű hivatásának utját, jottányit sem hajlandó engedni. (*Pap Gábor*)

BUCHINGER MANÓ: TALÁLKOZASAIM (Népszava. Budapest, 1933.)

Szerző októberi forradalomról írt visszaemlékezései után most az európai munkásmozgalom harminc olyan vezető egyéniségét mutatja be, akikkel személyes ismeretséget kötött nemzetközi kongresszusokon, tanulmányutjain vagy kényszerű Európa-barangolásai közben... A kép, amit így kortársairól ad, nem csupán szubjektív benyomások rögzítése, de történelem is. A korszak, ahonnan impressziói valók az utolsó harminc év: valamennyi nemzedékeivel, valamennyi hősi és válságos eseményeivel. Nemzetiségek szerint a könyvben osztrákok és németek szerepelnek legnagyobb számmal. A legnevezetesebbek, mint Adler Victor, Kautsky, Mehring, Bebel, Bernstein mellett olyan vezetőegyénségek, akiket a magyar olvasó még a nevével is alig ismer, jóllehet hazájukban messze elől az élen jártak. Anton Nemeccel és Vlasztomil Tusárral kapcsolatban a volt monarchia nemzetiségi ellentéteit göngyölíti fel s ennek visszahatásait az akkori szociáldemokrata mozgalomra, különösen kiemelve a kérdés cseh vonatkozásait. Meglepők, amiket a szerb Dragisa Lapceviccsel kapcsolatban mond. Leírja találkozását a szinaiai erdőben Dobrogeanu Ghereával, vele folytatott beszélgetéseit, vitáit. Bulgárok, angolok, skandinávok és oroszok után Garami Ernő és Kunfi Zsigmond emlékét eleveníti fel. Igen hasznos könyvének ezek az oldalai a legszebbek. (*J. L.*)

B I R Á L A T O K

A KÖLTŐ ÉS A KÖLTÉSZET

Az igazi költő mindig mostohagyermek volt a társadalomnak s a költészet szabadsága többé-kevésbé mindig illuzórikus. Meglapulva, nagyuri kegyek árnyékában, ódákkal és dicsőimnuszokkal vásárolták meg a dalolás jogát. A legújabb korban felszabadultak ugyan a vazallusi kötöttségek alól, de ebben nem volt köszönet, elvesztették ezáltal az utolsó mecénást is s csak egy új, még megszégyenítőbb kötöttségbe kerültek, a pénz rideg uralma alá. A költészet is mint minden más, áru lett a társadalmi rendben, adás-vétel, kótya-vetye tárgya, a piacra hullott, hol a kereslet és kínálat törvénye szabta meg árfolyamát. A költő pedig deklasszáldott s a társadalom perifériáján, a bohém élet cifra nyomoruságában tengette az életét. Csak kevesen, nagyon kevesen voltak képesek meghódítani az élet teljességét. A költészet történelme maga a legmegrázóbb költemény. Virágjukban elpusztult, éhenhalt, derékban kettétört, az örület tüskébokraiban tévelygő dalnokok sorsáról mesél az irodalomtörténet. Novalis és Csokonai, Hölderlin és Kleist, Baudelaire vagy Dayka Gábor, Poe, Verlaine vagy Ady: a legszebb daloknak alkotóit elpusztította a dalolás. Block, Jeszenyin és Majakovszky, Trakl és Wolker, József Attila és Juhász Gyula és még hányan mások: egy mostoha világ göröngyein bukdácsolva, sikos járdáin bo-

tolva, sötét sikátoraiba eltévedve a magányosság és unalom zagyva poklaiba hullva szenvedtek és pusztultak a költők legjobbjai. Nem könnyű a lantot pengetni! —

S ma különösen nehéz. A társadalom ellentmondásai labirintusaiban végkép elfordult a művészettől, melyhez se ideje, se türelme, se pénze, se őszinte vonatkozása többé nem lehet.

Persze vannak lantosok, kiknek nem nehéz — kik vig nemtörődömséggel énekelnek ma is fülbemászóan édes, könnyű melódiákat — kiknek a dala holdsugárból szó újból és újból ezüst fátylat a rideg valóság fölé — vannak ilyen dalnokok, de vajjon ezek igazán költők s amit dalolnak igazán költészet az?

Nem hiszem, mert az igazi költészet nem tréfa dolog. S legfőbb ideje lenne, hogy alkotók, műbírálok és közönség végre megértsék és megszivleljék a modern esztetika tanítását, mely a művészet emberi és társadalmi funkcióját igen fontosnak tartja és sok esetben még a tudományénál is magasabbra helyezi. Azt tanítja, hogy a művészet életigenlő és fokozó értékek termelését jelenti s ezáltal az ember alkalmazkodásának elősegítését. Utmutatást az élet zürzavarában, a valóság káoszában, a társadalom értelmi és főleg érzelmi kulturájának szervezését és termelését. A művészet végeredményben a valóság megváltoztatására törekszik az ember érdekében. Tehát a legmélyebb értelme és célja humanisztikus, hogy az igazi művészet mindig, kivétel nélkül haladó.

*Kit nem hevit korának érzeménye
szakítsa ketté lantja hurjait.*

Ezt hirdette egy nagy költő s kétségtelenül igaza volt. Mert nem lehet igazi művészet, igazi költészet az, mely a társadalmi valóságtól s a kor érzeményeitől idegen, mely elmenekül formajátékokba vagy a misztika, a transzcendentális csillagtávolságban lévő vidékeire. Épp úgy nem az, mely közömbös az emberiség vágyaival és küzdelmeivel szemben és elzárkózva egyéni élete ketrecébe, szubjektív bubánatait és vágyálmait döngicséli. És távol van, tökéletesen idegen a nagy költészettől s botcsinálta fűzfapoéták, akarnokok és dilletánsok strófagyára és rimcsilingelése, mely nem a lélek mélységeiből fakad s nem a valóság erőforrásaiból táplálkozik, hanem hiuságból, selejtes ambíciókból.

Igazi költészetet csak igazi ember tud alkotni, olyan, akit széttephetetlen szálak fűznek minden valódi emberi értékhez. Ez a kötöttség, ez a szenvedélyes hűség szerintünk a legfőbb garanciája a nagy művészetnek. Másodrangú kérdés aztán a stílus és a tematika kérdése, mely esetenként változhatik s a legkülönbözőbb formákban maradandó értéket hozhat létre. Ezért nem hihetünk a művészeti programoknak és manifesztumoknak, se a szűkebb értelemben vett tendenciaművészetnek. Éppen az egyéni stílusok és mondanivalók sokfélesége és tarkasága hozza létre végeredményben, hogy a társadalom egész változatos és ellenmondásokkal teli élete tükröződik a művészetben. Ha az alkotás megfelel a formai tökély és az emberileg értékes tartalom követelményeinek, úgy nincs okunk doktrinér előírásokkal zavarni a művészet szerves fejlődését.

Nem hiszünk a szűk értelemben vett tendenciaköltészetnek, de

meggyőződésünk, hogy igazi költészet egy tágabb, nemesebb értelemben mindig az. S ezért minden alkotásnál az a kérdés: kinek az érdekében íródott, kinek és miért. S ha a művész talán nem is tud sokszor e kérdésre megfelelni: a mű mindig! Mert az igazság a művészetben éppúgy megvan acélos kérlelhetetlen logikával, akárcsak a geometriában. A művészet szenvedélyes igazságkeresése s az alkotófolyamat sugallatos láza, éppúgy megmutatkozik a műben, mint a dilletáns akarnoksága vagy a kókler ügyes, de tartalmatlan szemfényvesztései. — A tartalom meghatározza a formát és viszont. Ügyetlen kezekben deformálódik az igazság, viszont a legügyesebb formaművész se tudja sokáig leplezni kedélyének sivárságát és erkölcsi nihilizmusát. Az igazi művészet ennél fogva két kötelességet ró az alkotóra: a *métier* mesteri ismeretét, a technika tökéletes uralását, melynek eléréséhez lankadatlan munka és studium szükséges. A jó forma a biztosítéka annak, hogy az igazság ne torzuljon el és az eszmék bora ne lukas tömlőkbe jusson, ahonnan gyorsan kifolyik. A másik kötelesség magának az igazságnak az ismerete, a valóság mesterelése, az erkölcsi parancs követése, hogy ne a magányosság szirtjein fagyoskodjon a művész vagy az elefántcsonttoronyban éljen bezárkózva, hanem élve az élők között s velük, ismerve bánatukat-örömeiket és a társadalmi történés drámai valóságából merítse művészetének anyagát. Kontaktusban a tömegekkel, a nagy kollektív vágyálmok és haladástörekvések hordozója, őrzője és formálója így lesz a művész s csak így lehet nagy és legnagyobb művek alkotója. (Forbáth Imre)

IDŐ ÉS ÉLET. „Az abszolút, igazi és matematikai idő egyenletesen folyik, az anyagi dolgokhoz való minden kapcsolat nélkül”. — Így határozza meg az idő fogalmát Isaac Newton a *Természetbölcselet matematikai alapelvei* című munkájában.

Két és fél évszázada annak, hogy Newton e sorokat papírra vetette s azóta a fejlődés a homogén időfogalomra is bebizonyította a goethei *Alles Bestehende ist wert zugrunde zu gehn* igazságát. „Vajjon nem egy felemás fogalom-e (*concept bastard*) a homogén közeg formájában elképzelt idő?” — kiált fel a századforduló táján Bergson. Durkheim és Levy-Bruhl rámutatnak a homogén időfogalom történeti és társadalmi meghatározottságára; felépítményszerű vagyis dialektikus voltára. Durkheim szerint az időfogalom kialakulásában döntő szerepet játszottak a vallásos szertartások, melyek a primitív társadalmakban az idő folyását egyforma részekre osztják. Levy-Bruhl kutatásai arra világítanak, hogy a homogén időfogalom egy bizonyos társadalmi formához kapcsolódó, múlt történeti jelenség, s hogy például a primitív társadalmak időfogalma egészen más, mint a miénk. „A primitív — írja *Charles Blondel* — nem úgy képzeli el az időt, mint mi. Atéli, érzi, tapasztalja az idő folyását, de nincs fogalma arról az önmagához mindig hasonló egyenes vonalról, melyen az események előrelátható és megváltoztathatatlan sorrendben helyezkednek el s amely, a mi számunkra a homogén időt jelenti.”

Nemrégiben a Carrel tanítvány francia természettudós *Lecomte de Nouy* tollából érdekes bölcseleti háttérű munka jelent meg *Idő és élet* címmel.² Ez a könyv az időproblémát biológiai szempontból világítja meg s abban a koncentrikus támadásban, amit a klasszikus időfogalom ellen intéznek napjainkban, a filozófia, fizika, lélektan és társadalomtudomány

szót és helyet kér a biológiai kutatás számára.

A könyv szerzője a háborúban — ahol mint tiszt vett részt — sokat foglalkozott a sebhegedés tanulmányozásával. Kutatásai arra a meglepő eredményre vezettek, hogy a hegedés gyorsasága nagy mértékben független a szervezet általános egészségi állapotától s elsősorban két tényezőtől: egyrészt a seb nagyságától (nagyobb seb aránytalanul lassabban heged be, mint egy kicsi), másrészt pedig a sebesült korától függ. Ezeknek az összefüggéseknek kifejezője az u. n. „hegedési index“, mely az előbbi két tényezővel fordítottan arányos. Ha ezt a „hegedési indexet“ megszorozzuk a sebfelület négyzetgyökével, úgy egy újabb „A“ indexet kapunk, mely kizárólag a beteg korától függ, s így kiválóan alkalmas a szervezet sajátos „fiziológiai idejének“ a mérésére. Ez az index a korral esik, viszont érdekes módon ez az esés sokkal erősebb a fiatal korban, mint az élet végén, mikor is „A“ állandó érték felé tendál. Ugy tűnik mintha — fizikai időben mérve — az ember gyorsabban öregedne fiatal korában, mint később. De vajjon van-e jogunk a fizikai időt az életjelenségekre alkalmazni? A fizikai időt mérő eszközeinket végeredményben a föld mozgása szabályozza. Nem logikusabb-e — mindenestre legalább is annyira jogosult — az életjelenségek idejének mérésére egy élettani folyamatot — pl. éppen a sebhegedés folyamatát — alkalmazni? Aminek logikus következménye viszont az, hogy különböző kora emberek ideje nem egyenlő értékű, hiszen egy 10 éves gyerek pl. hatszor olyan gyorsan hegeszt be egy sebet, mint a 60 éves felnőtt. „Öregek és fiatalok egymás mellett élnek ugyanazon térben és mégis egészen külön világokban, ahol az idő értéke más és más. Pedagógusok és pszichológusok nem igen vetettek eddig számot e tényre.“ (I. m. 253. o.) Végeredményben tehát kétfajta idő van: egyik a fiziológiai, valamennyiünknek saját, átélt személyes ideje, mely egy heterogén (bergsoni kifejezéssel élve: kvalitatív) idő; más az élet elején, mint a végén, s a másik a homogén, fizikai idő, amit nem élünk át s mely nem egyéb, mint számtalan egyéni heterogén időnek a társadalmi tudatban lecsapódott dialektikus *ellentétes egysége*. (Szerző itt a nagyon szuggesztív „temps d'enveloppe“ kifejezést használja.)

Lecomte de Noüy könyve érdekes biológiai szempontokat nyújt egy — még megírásra váró — összefoglaló dialektikus időelmélet számára. Annál érdekesebb tény ez, mert szerző a regresszió nagy francia természetgyógyásának, Carrelnek a tanítványa s így személyesen ugyancsak távol áll a dialektikus világnézettől. Azonban — Hegel szavai szerint — : „A dialektikát közönségesen külsőséges mesterkedésnek tekintik, mely önkényesen bizonyos fogalmakban zavart s az ellenmondások látszatát kelti, holott a dialektika tulajdonképpeni rendeltetése a dolgok, általában a végességek észbeli határozmányainak igazi, tulajdon természete. (Hegel: Encyklopedie der philosophischen Wissenschaften 105. o.)

(Geröly Kálmán)

1. Charles Blondel: La mentalité primitive. — 2. Lecomte de Noüy: Temps et la vie. Paris. Gallimard 1936.

KARINTHY FRIGYES ÚJ REGÉNYE (*Mennyei riport*, Nova kiadás, Budapest, 1938) akkor hatna meglepően, ha nem volna jellegzetes Karinty írás. Sajnos és szerencsére az. Karinty összes (közismert) vonásai egyesülnek benne. Humor, satíra, utópia, fantasztikum, mélyebb jelentés, mind több-kevesebb mértékben, többé-kevésbé sikerült elegyítésben, a hang ama félig értekező, félig regényes kimódolásában, amit ugyancsak megszoktunk nála és — Swiftnél. A kialakítás drámai és detektívregényi matematikája sem új, valamint szerző elmékedő hajlama, mely azonban itt többször követhetetlen. Az olvasó érdeklődése sűrűn elakad: talányokra és rejtvényekre bukkan, amiknek a meg-

fejtése korántsem esztétikai öröm, miért is félő, hogy a könyvnek nem lesz sikere az olvasó felé, ki csak bonyodalmas agyturisztikai átkelések után jut el a könyv levegősebb távlatokat nyitó emelkedéseire, hol nem fenyeget semmiféle metafizikai álmeredély és spekulációs üreg... Az olvasó biz' ezek miatt a (gőz) torlaszok miatt megáll s majd (tévesen) az egész könyvet hártja el magától s bizza a jobb korra, egy majdani 'elszánt filológusra' talán, akinek viszont olyanféle kincsesbánya, lelőhely és vonatkozásorgia lesz e mű, mint a mainak, teszem fel Dante vagy Madách...

Bizony, Dante vagy Madách, mert a mű — a filológia és Karinthy szempontjából — jelentős, majdnem pályafoglalat. Dante és Madách műveivel (és Wells Világtörténetével) szemben u. i. ez Karinthy világszintézise. Ahogy azok külön-külön a maguk módján adják az élet és mindenek értelmét, úgy itt is Karinthy a legmélyebb kérdések és feleletek körül farigcsál. Az ihlet távlatain kívül azoktól vesz némi szerkezeti elemet is s ahogy Dante Vergilius, majd Beatrice karján megy egyre tisztuló körökben fel a fény felé s Ádám Lucifer vezetésével a világtörténelmen s a várható jövődökhön át, úgy megy itt is (persze) egy újságíró, Merlin Oldtime Diderot kalauzolása mellett a 4., 5., 6., 7., 8. és 9. „kiterjedések“ „képsíkjai“ keresztül alig kisebb célzattal, mint amazok.

Az ihlet sugárpályája tehát nagyszerű; nagyszerű, ha nem is eredeti, ezenkívül pedig igen bonyolult a szerepe. Mert ha Dantenál pl. a csupasz váz, vagyis Dante haladása egyre feljebb, a pokolból fel a mennyekbe a tökéletesedés grafikonja s így maga a fikció már elragadtatót hasonlat, addig a megfelelő fikciót Karinthy ironizálja. Ami pl. Madáchnál végig „költészet“ vagy fátyol, amit nem szabad és értelmetlen is ellebbenteni, az itt lépésről-lépésre tudatos masinéria mutogatás és leleplezés. Karinthy magát az érdekkeltő, szenzációs“ fikciót, a *tulvilágiság* legendáját „vesézi“. Az innenső világ, a valóság csodálatosabb — vallja, s ezért Merlin vállalkozásának spirituális és spiritisztikus kalandhelyeit, a fantasztikus „kiterjedéseket“ és „köröket“, bár látható erőfeszítéssel idézi fel azokat, leszállítja valóságos értelmükre. Az egész könyv így a tulvilághit pozitivistikus átvilágítása, de úgy, hogy azért el kell hinni tulvilágnak. Hühhó, fantasztikum és humor tehát, annál is inkább, mert e bonyolult csomagolásban mégis van lényeg s ez a lényeg egy történelmi miniatűr sorozat à la France és Strindberg, de persze made in Karinthy. Viszont Karinthy nem volna vérbeli szatirikus, azaz minden jelenséget a maga torzulatával együtt látó, ha minden további nélkül szemet hunyna kompozíciós csinje felett. Nem, — a mű végén előlép s mint valami ironikus, XX. századbeli bűvész és varázsló, aki már nem a mágia, hanem a technika korában él, a már eltűndökölt mutatvány után, mintegy a tapsok közt meghajol és széttemeli a bűvölet vélt edényét: nem csodaszerszám: hanem — *techné*. S a költészet tényleg ez is: ám mégsem ily zsúfoltan csinált és lázasan agyonmagyarázott, ennyire gépi, exakt és hokus-z-pokus. Bizony költészet csak az egyszerű, háromkiterjedésű miniatűrökben lobog s a különböző kiterjedések közti utak benyomásairól és elmélkedéseiről szívesen lemondunk: a könyv a történelmi miniatűrök sorában eleven, bár a mélyebb értelem amit a miniatűrök közölnek, a legkevésbé sem friss. Az azonban szintén köztudomású, hogy Karinthy régesrég megállt s azóta mellébeszél. Így történik itt is, hogy a szatira után két kézzel kiabáló napokban Karinthy szatirája még mindig csak az Ember tulajdonságainál tart s az egész mai válság történetbölcséleti értelme annyi nála, hogy az egyéni értelem és faji ösztön valaha párhuzamos haladása megbomlott. Az ész hiába ordít, hogy megállítsa a végzetébe rohanó fajtát... Mi itt a menekvés, mi

itt a bizonyosság? Erre a 8. „kiterjedésben“ jön rá: „nincs semmi, amit most mondhatnék, csak két bizonyosság. Az egyik az, hogy *itt*, a másik az, hogy *vagyok*.“ Majd pedig: „volt, tehát van, van, tehát lesz.“ Ilyesmik az egész nagy, világokat, köröket, fényeket, Eliziumot, Ábrahám kebelét s az összes lehetséges „vetületeket“ bejáró utas mondani valói. *Denkspiel* — ahogy a német expresszionisták mondták. Anno... Mikor is? Mintegy ötezer évvel ezelőtt, közvetlen a világháború utáni évek szalonjaiban. (G. G.)

HORVÁTH BÉLA: UTOLSÓ JELENÉSEK. (Cserépfalvi.) Félelmetes víziókat lát Horváth Béla. Már mindjárt az első versében. Egy dús, fulladásig telített fojtott mozaikcsomóban olyan félelmetes hangorkánna mutatkozik be, hogy a hideg fut az olvasó hátán. Pedig *csak* a gázzól beszél. Egy elvont gázzól, amit az elkövetkező háborúban használhatnak. De ez a gáz, ez a tömény titokzatos vegyszer amelynél — *Az ember ordít, mint a vad, de mindenütt sötét gödörbe lép, — A kattogó gépfegyverek besöprik őt a süppedő romokba, — És arcra bukva fekszik ott, kálóg a nyelve és a körme kék.* — Hasznosabb és olcsóbb pusztítóeszközök is léteznek, nem is a gázt jelenti, hanem magát a *mai* néma öldöklést, a „békekés“ háborút, amelyben az emberiség ránkeső része él, vegetál, fulladozik s huzza magát egyik napról a másikra. Horváth Béla jellegzetes megszálottja napjainknak. Mélyen vallásos, csaknem dogmatikus ruháját viseli a katolikus egyháznak. De ezen a tiszteletreméltó külsőségen túl, — ahol a szentekhez való édes ragaszkodás éppoly sorsszerű, mint az odaadó könyörületeség minden élőlény iránt —, szélviharként jelentkezik a tébolyult nyugtalanság, a nyugtalanság kikialtása, a földrengést messze vidékről megérző finom szeizmográf ingadozó botlása. Hazáját, népét, vallását és mindennek szintetikus egybeolvasztásaként minden embertársának vállába ragad, hogy megrázza és figyelmeztesse, ha ugyan van még kit és van miért. Egy őszövetségbeli prófétának nyelvezetén egy mai világbeli lelkiismeretfurdalás bőséges meleg forrása buzog. Ugy érezzük, hogy vagy elfogadjuk vészjeleit vagy belepusztulunk. Ebből az következik, hogy nem a szelid szerelemről, a nyugalomról, az élet puha, a természet mosolygó simogatásáról van több szó, ahogy azt a póták nagyrésznél megszoktuk. Nem poéta doctus. Nyelve nem a versfaragók csiszolómalmait, a rimek karcsu alkalmazkodását tartja szem előtt, hanem a mondanivalók nyers, vértforraló, az igazság kimondására alapított erejét. A könyörgés és az ostorozás váltakozik verseiben. A nép lebeg szemei előtt, mint megváltandó tényező. A szegénység, a nyomor, a kitaszítottság, az efelett való kétségbeesés s a bűnök megbocsájtása iránti könyörgés. A világ hatalmaskodói ellen állandó és vissza nem fojtható izzásban reszket. Ki akarja csikarni tőlük azt, amit a szegényektől megtagadtak s ami miatt ezek félájultan hevernek földön. De nem bizik tulságosan a jólétük kegyében. — Horváth Béla nagy dobbanású verseiben korunk minden lázas nyugtalansága benne él. Korhú poéta. (Pap Gábor)

A CSEHSZLOVAKIAI MAGYAR IFJUSÁG UJ FOLYÓIRATA. A pozsonyi magyar főiskolások *Eötvös József Köre* április hónapban *Forrás* címmel ifjúsági folyóiratot adott ki. A lap hangja komoly és színvonalas, az első számban közölt írások legnagyobb részt értéket képviselnek. Örömmel lapoztuk át a *Forrás* első számát és jóleső érzéssel vettük tudomásul az Eötvös Kör fiataljainak új munkavállalását. Nyugtalan napok sodrában, társadalmi átalakulások és új hitregék örvénylése közepette, ime, jelentkezik egy tisztult látású, demokratikus magatartású, józan és felelős ifjúsági gárda, mely Eötvös József szellemében kíván dolgozni: „Eötvös József nevét irták zászlójukra szimbólumnak — írja a folyóirat prog-

ramcikkében *Madarász László* — és vállalták szellemét. Akiik ezt tettük, tudatában voltunk és vagyunk annak, hogy ez a név és szellem kötelez. Kötelez elsősorban népünk fokozott szeretetére, komoly tudományos munkára és demokratikus magatartásra.“

Valóban: fontos és régen esedékes szerepvállalás ez! E maroknyi csoport tagjainak férfias, komoly magatartása, reális életszemlélete biztosíték arra, hogy e program nem pusztába elhangzott szó lesz s nem sikkad el, mint az elmúlt 20 év annyi sok szép terve és nekilendülése. Nincsenek illuzióink, nem várunk sorsfordító tetteket e fiataloktól, hisz' az elmúlt két évtized tapasztalatai után ez döreség lenne, mégis eredményeket várunk a Kör és a Forrás tudatosító-erjesztő szerepétől s a kritícizmus szellemében való működésétől. Eredményeket: még akkor is, ha a csehszlovákiai magyarság regresszív tényezői — amint ez *Ivánffy Géza* szép cikkéből kiténik — elgáncsolni igyekeznek fiataljaink ez újabb csoportosulását, mondván: „magára kell hagyni, majd kifulladás és megnyugszik.“

Erős jövőféltés és a kultura szeretetének hangja csendül ki a Forrás második cikkirójának az írásából. A közép- és főiskolás diákság sorsáról és együttműködésének kérdéséről ír s hangsúlyozza, hogy saját ügyüket csak egymás kölcsönös segítségével oldhatják meg a fiatalok. *Berkó Sándor* a középiskolás diákság helyzetéről számol be s az ifjúság sajátos emberi és nemzeti öntudatának felébresztését sürgeti. A lapban találjuk még a csehszlovákiai magyarság különböző világnézeti csoportokhoz tartozó kulturmunkásainak írásait, amivel a szerkesztők a különböző rétegek közötti együttműködés lehetőségét kívánták dokumentálni.

A lap hatásáról korai volna beszélni. Ha erős lesz és mégél, ha nem gáncsolják el hivatásának betöltése előtt a már említettek, akkor — ha közben hí marad eredeti célkitűzéseikhez és figyelembe veszi a kordiktálta teendőket — hasznos és szép munkát végez és jó szolgálatot tesz a haladás ügyének. A Forrást a demokrata, haladó szellemű magyarság örömmel és rokonszenvvel fogadta. Természetesen elhangzottak negatív hangok is. Nem lepett meg bennünket, hogy a Prágában megjelenő és magát mindenáron haladónak kijátszó Új Szellemben Szvatkó Pál nagyon fanyalogva irt az Eötvös Körről és lapjáról, a Forrásról. Nem tetszik az idegen áfiumok ködös révületében élő Szvatkó Pálnak, hogy a folyóirat a „non cooperation“ hive, hogy nem csatlakozik a „jó magyarok“ közösségéhez, a nemzetközi regresszió szolgálatában álló és a kisebbségi magyarságot romlásba vivő, egyedül üdvözítő ellenzéki magyar párthoz. Anakronisztikusnak minősíti az Eötvös Kör cselekedetét és jóformán a gondolatközlés jogát is megvonja a Forrástól. A Forrás programját különvéleménynek tekintti, s szerinte a különvélemény ma, amikor „az események a nemzet erejének összpontosítását tették szükségessé... nemzetgyilkos dolog“. (Új Szellem, III. évf. 9. sz.) A kultura szeretete és a haladó eszmék szolgálata és terjesztése a barbárizmus e sima szájú csatlósának: „Különvélemény és nemzetgyilkosság.“ A tolvaj tolvajt kiállt. Ám ez a sajtómegnyilatkozás amit a tojástáncot járó Szvatkó pörére vetkőzésének is tekinthetünk, a legjobb legitimáció az Eötvös Kör és Forrás programjának létjogosultságára. (*Sándor László*)

FIATAL MAGYAR IRÓ VIDEKEN. Egy fiatal vajdasági költő, *Laták István* (*Külfelvek. Versek. Szabadka 1938.*) tanulságosan jelzi a legfiatalabb magyar kisebbségi nemzedék formai és eszmei küzdelmeit a vidék és a szellemi perifériák fojtogató légkörében. Laták István tíz év előtti szabadvers kísérletein, melyeken Ady, Kassák és az akkori programszólások egyformán átsütnek, ma már jóval túl jutott. Épp rebellis költői hajlama és lehatárolt világnézete őt is arra az utra vitte, amit

az utolsó tíz esztendőben az egész fiatal magyar költészet, kevés kivétellel, a szabad verstől a kötött versformáig megtett. Csakhogy, míg a magyar szellemi góccokban a költészeti törvények negációját mélyreható formai studiumokkal törték meg a fiatal költők vagy a magyar népi költészet felszántásával, addig a magyar szellemi és nyelvi élet kültelkeire kivetett fiatal költőknek közelebbi segítség nélkül kellett a formai zavarból kitapogatózniok.

Képzeljünk el egy fiatal költőt a Vajdaságban. A magyarság szellemiekben tradíciók nélkül, a törzsmagyarság szellemi megnyilatkozásaitól elvágva él. A polgárság kulturálatlan, mert a vidéki magyar műveltség emelése az impériumoknak sohasem volt gondja. A nép közéleti és közművelődési szervek nélkül tompán folytatja azt az esett életet, amit az államfordulat előtt élt. Foyóiratok, könyvek csak korlátoit mennyiségben érik el. Az ide kivetett ifjú író jóformán a magyar szellem áramkörein kívül él eszméire, vágyaira és saját elszigetelt erejére hagyatva s nemhogy Páris elérhetetlen számára, hanem még Budapest, Szeged, Pozsony vagy Cluj is. Zseni legyen az, aki ebből a milióból kiverektszi magát...

Ne csodálkozzunk hát, ha a vajdasági fiatal költők legtehetségesebbjének nyelvezete még érdes, mondatai nehezek, rimeit nem olajsimák és messze elmarad verstani tudásban azok mögött a Budapestre központosult fiatal magyar irodalomtanárok és irodalmárok mögött, akik az akadémikus Nyugat árnyékában úgy megtanultak verselni, hogy ennyi kitűnő fiatal magyar verselője még egy magyar irodalmi korszaknak se akadt. Ez az ifjú költő kétségtelenül tüneményesen kezeli a magyar vers és rim technikáját. De amiként a magát világnézetesnek valló költőnél az irodalom nem elégedhetik meg az eszmei poen elcsattantásával, s nem mondhat le a nyelvi alkotást művészivé avató tényezőkről, ugyanúgy az új magyar formalisták sem számíthatnak az igaz írók örökké ösztönző általános emberi és társadalmi lelkiismeret elaltatása után arra, hogy a népek szellemében valósággyá változó kultúra nevüket megtartsa.

Laták kötetéből a Vajdaságról, utódállamok magyarságának legesetebb életű területéről sokkal többet tudunk meg, mint az eddig rendszertelenül, a legszűkebb társadalmi és művészi látkörrel felszerelt „vajdasági lelket“ hirdető irodalmi termékekből. Versej lázas, felindultan dadogó helyzetjelentések a vajdasági kültelki szegénymagyarság hulló és reménytelen életéről, már-már a szociográfiai jelentés határán.

Hideg fehér éjszakák a Jaszi-barán,

Vomítanak az éhes komondorok,

Gyárok és malmok szennyvizétől

A bara-árkon tejszinű kőd gomolyog

Ez az az ismert táj, melyben az utódállambeli városi magyarság sokaságát keresni kell. Zolaj freskók bontakozhatnának ki avatott magyar prózáiro tollán ezekről a külvárosi tájakról, miknek Laták István egy-egy mély rezdülését szólaltatja meg. De benne van Laták vajdasági kültelek specifikuma is: a városi szegénységnek a még közelfekvő falusi léttel való átszövődése. Ezeknek a komor, mélytónusú, lélek-bemarázó hangulatoknak eddig valójában még csak egy igaz magyar költője akadt: József Attila, akinél a költői szándék a teljes formai megvalósulásban valósult meg. „Az irodalom a művészetek művészete írja Barbusse Zola életrajzában. Laták István és a magyar társadalmi realizmus felé törekvő legfiatalabb magyar írónemzedék ebben a kategórikus megállapításban találhatja meg az írás parancsát és ebben az értelemben kell versenyre kelnie azokkal, akik bár urai az írás művészi eszközeinek, de dezertőrjei a társadalmi felelősségnek.

(Méliusz József)